

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

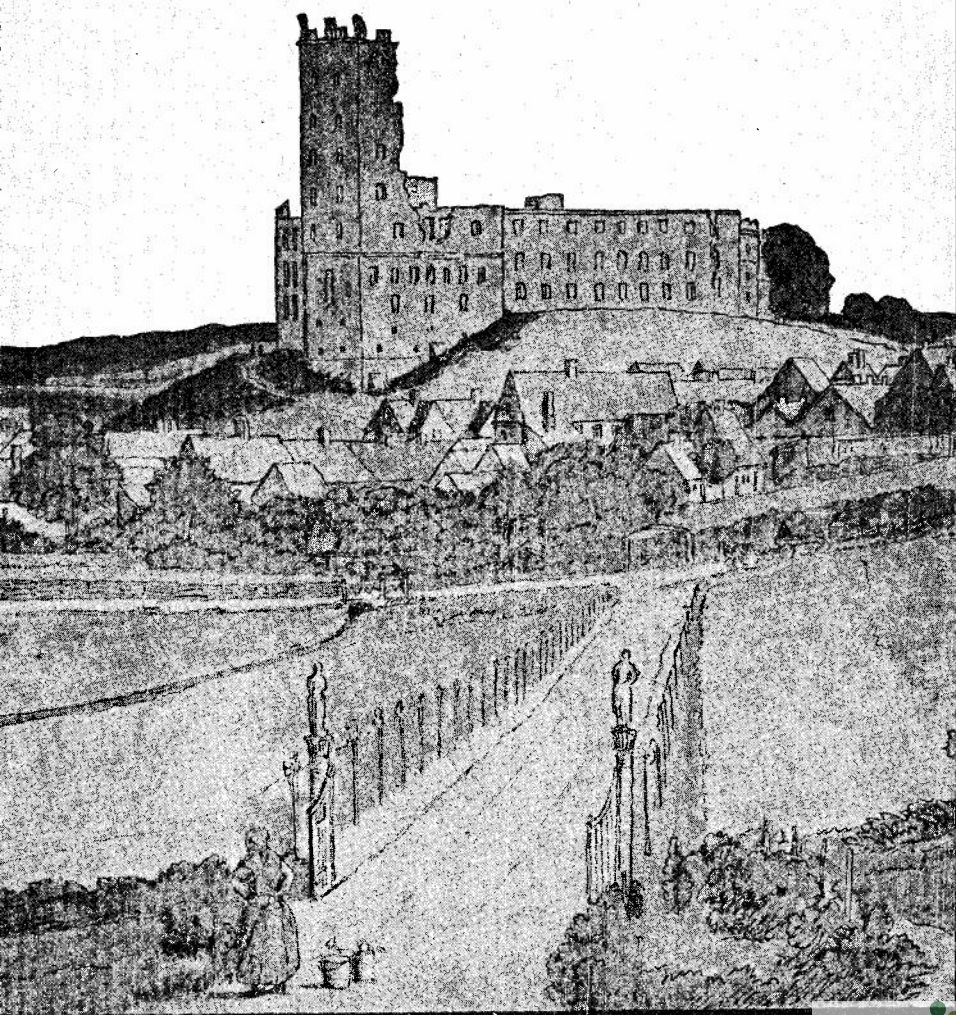
Links

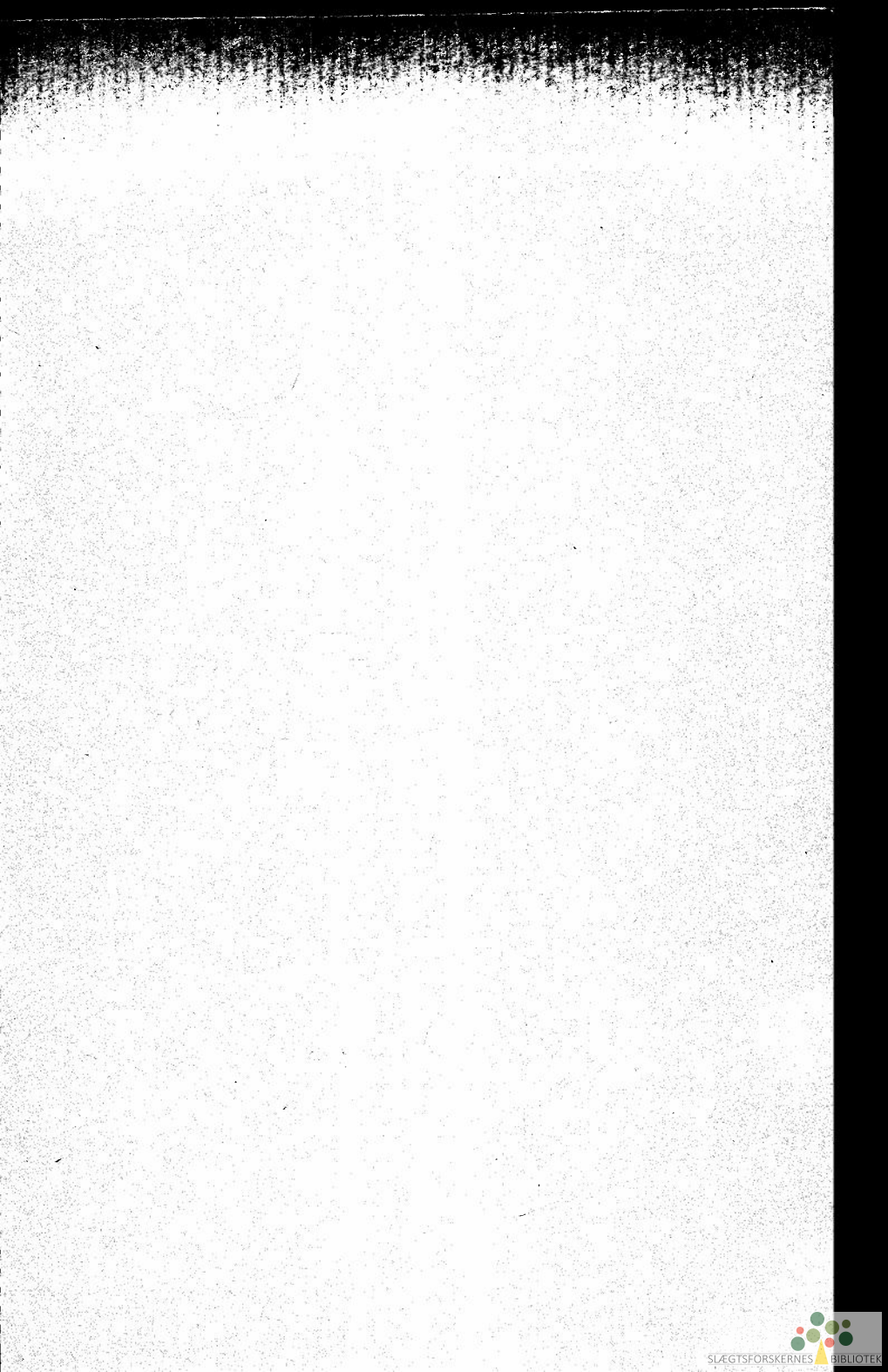
Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

VEJLE AMTS AARBOG

1964

VEJLE AMTS AARBOG

1964

UDGIVET AF
VEJLE AMTS HISTORISKE SAMFUND

Årbogens udgivelse støttes af
følgende annoncører:

AKTIESELSKABET
DE DANSKE BOMULDSSPINDERIER

Vejle og Valby

A/S VEJLE MÆLKEKOMPAGNI

Telefon 507 - Vejle

JYLLANDS CLICHÉFABRIK A/S

Kolding

Telefon 2 06 11

Bryggeriet

SLOTSMØLLEN

KOLDING A/S

A/S MOTOR COMPANY

Tlf. 2 36 77

Bedford — Chevrolet — Opel — Vauxhall

A/S AUTOMOBILHUSET

Tlf. 2 01 44

KOLDING

ERIK GADE

Specialværksted for kontormaskiner

Telefon 2 04 23 - Laasbybanke 10 - Kolding

^{4/5} *Carl Hansen's* RUTEBILER

Vejle - Telefon 3440 (4 linier)

VEJLE SLIDBANEFABRIK

Svend Aage Hansen

Aut. vulkanisør

Fiskergade 10

Postkonto 106761 . Telf. 748

Efterskrift

I Tyrsting Kirke har Nationalmuseet kunnet gaa ind for Kirkemaler Georg N. Kristiansens Forslag om at

Nationalmuseet

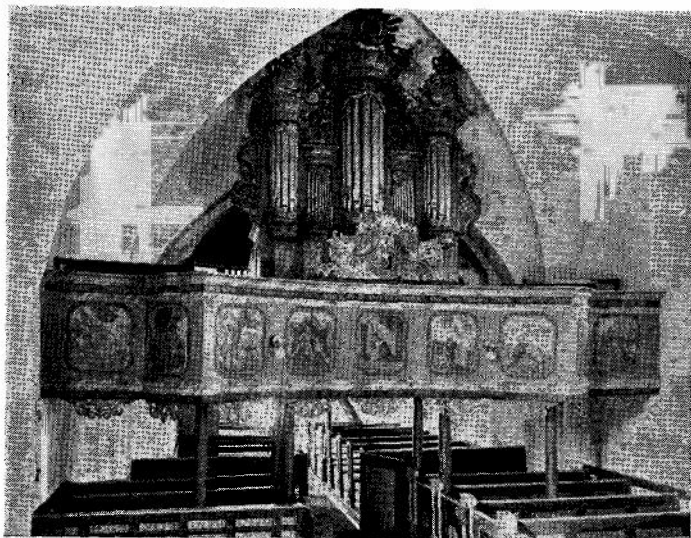
Ejnar V. Jensen fot.

Fig. 1. Fritstaaende Træskulptur
fra Engom Kirke

indskrænke den totale Afdækning til kun at gælde de fint stafferede Dele, og Menighedsraadet har besluttet at lade dette Arbejde udføre saaledes.

Menighedsraadet i Egnom har nyligt anmodet Or-

gelbygger W. Frobenius om at stille Forslag til en
Fornyelse af Kirkens Orgel. Da der af Amdi Worms
Instrument ikke er meget andet tilbage end Facaden,

Nationalmuseet

Fig. 2. Engom Kirkes Orgelfaçade

Ejnar V. Jensen fot.

bliver Opgaven at rekonstruere det barokke Værk
efter Facadens Oplysninger om dets oprindelige Dis-
positioner.

Otto Norn,

Dr. phil. Museumsinsp.
Nationalmuseets II Afd.

Redaktionen er blevet opmærksom paa enkelte Trykfejl og andre Fejl i det i 1961 udsendte Realregister for Vejle Amts Aarvog 1905—1960 og har derfor valgt foruden Rettelserne at genoptrykke denne sidste Side (56) i Realregistret, suppleret med de Nekrologer, som siden er kommet til i Aarbøgerne 1961, 1962 og 1963.

Rettelsesbladet bedes indklæbet bagest i Realregistret.

Nekrologer.

- Niels Jacobsen: Købmand *Harald Andersen*, Kolding, 1943.
 Rasmus Mortensen: Amtmand, Kammerherre *Vilhelm Bardenfleth*, Vejle, 1933.
 Jakob Jakobsen: Gaardejer *H. P. Berthelsen*, Sdr. Vilstrup, 1955.
 Rasmus Mortensen: Tandlæge *William Berthelsen*, Vejle, 1963.
 Jakob Jakobsen: Professor, Dr. phil. *Hans Brix*, 1961.
 Rasmus Mortensen: Kæmner *I. O. Brandorff*, Kolding, 1938.
 Niels Jacobsen: Rektor *Georg Bruun*, Kolding, 1945.
 Rasmus Mortensen: Kreditforeningsrepr. *Johannes Buch*, Bredsten, 1935.
 Kaj Ingbøl: Overlæge, Dr. med. *Johannes Buchholtz*, Vejle, 1945.
 Th. N. Holt: Gaardejer *Holger Buhl*, Lille Velling, 1947.
 Axel Rude: Overlærer *A. C. Christensen*, Vejle, 1960.
 Rasmus Mortensen: Snekermester, Sogneraadform. *Markus Christensen*, Give, 1948.
 H. P. Østergaard-Hansen: Gaardejer *Rasmus Christensen*, Viuf, 1938.
 Jakob Jakobsen: Direktør i Carlsbergfondet, Arkitekt, Dr. phil. *Ejnar Dyggve*, 1961.
 H. Zachariassen: Prokurist *Alfred Ebling*, Fredericia, 1946.
 I. O. Brandorff: Filiationbestyrer *P. Eliassen*, Kolding, 1928.
 Kaj Ingbøl: Overkirurg *Poul Fjeldborg*, Vejle, 1945.
 Arnold Hansen: Forfatteren *Poul Frost-Hansen*, Kolding, 1961.
 Arnold Hansen: Apoteker *Carl Hahn-Thomsen*, Kolding, 1954.
 Niels Jacobsen: Kredslæge, Dr. med. *Axel Hansen*, Kolding, 1945.
 Th. N. Holt: Lærer *Jørgen Hansen*, Børkop, 1946.
 Rasmus Mortensen: Førstelærer *Marius Hansen*, Bredballe, 1950.
 Niels Jacobsen: Creatureksportør *Jens Holm*, Kolding, 1939 og 1942.
 Axel Rude: Gartner *K. M. Hove*, Sandvad, 1963.
 Chr. Christiansen: Kroejer, Spillemand *Frederik Iversen*, Trædballehus, 1948.
 Jakob Jakobsen: Byraadssekretær *Niels Jacobsen*, Kolding, 1955.
 Rasmus Mortensen: Gaardejer, Kreditforeningsdirektør *Bertel Jensen*, Store Karlskov, 1949.
 G. Skytte Nielsen: Amtsvejinspektør *Hans Jensen*, Vejle, 1945.
 Rasmus Mortensen: Gaardejer *Mogens Jensen*, Vandel, 1931.
 Frode Aagaard: Sparekassedirektør *Jørgen Jensen-Klejs*, M. F., Klejs, 1944.
 V. Winther: Amtsskolekonsulent *Johannes Jepsen*, Give, 1944.
 V. Winther: Provst *Andreas C. Juhl*, Grejs, 1949.
 Rasmus Mortensen: Sognepræst *Hans Kau*, Gadbjerg, 1935.
 Rasmus Mortensen: Bankdirektør *J. F. Kiær*, Fredericia, 1941.
 Rasmus Mortensen: Skovrider *A. C. J. Klüwer*, Vejle, 1944.

- Rasmus Mortensen: Overretssagfører *Frederik Knudsen*, Vejle, 1948.
- Rasmus Mortensen: Proprietær, Amdsraadsmedlem *Jørgen Krag*, Hejls, 1956.
- E. Schroll: Lærer *Asger Kristensen*, Sønderby-Glud, 1944.
- Marius Hansen: Folkemindesamleren, Forfatteren *Evald Tang Kristensen*, 1929.
- Axel Rude: Amdsvejsinspektør *Johannes A. Kristensen*, Vejle, 1963.
- P. Eliassen: Oberst *Axel Liljefalk*, Fredericia, 1915.
- Hugo Mathiassen: Guldsmed *Holger Kyster*, Kolding, 1944.
- M. Fischer: Friskolelærer *Poul Lindholm*, Aagaard, 1929.
- Rasmus Mortensen: Gaardejer, Sognefoged *Jens Kr. Madsen*, Sdr. Omme, 1944.
- G. Skytte Nielsen: Gaardejer, Skatteraadsform. *Kr. Madsen*, Bredal, 1944.
- Sigv. Skov: Museumsinspektør i Nationalmuseet, Mag. art. *Hugo Matthiessen*, 1958.
- H. P. Østergaard-Hansen: Gaardejer *Steffen Nielsen*, Barrit, 1950.
- Rasmus Mortensen: Gaardejer *Jens Pedersen*, Bredsten, 1946.
- Arnold Hansen: Gaardejer *Anders Rasmussen*, Hjarnø, 1962.
- Marius Hansen: Lærer *Jens Jensen Ravn*, Mølholm, 1946.
- Arnold Hansen: Lokalhistorikeren *Aage Simonsen*, Horsens, 1935.
- H. C. Hove: Sparekassedirektør, Gaardejer *Søren A. Skousen*, Ildved, 1949.
- G. Skytte Nielsen: Lærer *August Sonne*, Vejle, 1944.
- Johs. Kjølbbye: Amdsforvalter *Jørgen Swane*, Vejle, 1957.
- John Kvist: Pantefoged *Søren P. Sørensen*, Egtved, 1960.
- C. Eliassen: Redaktør *N. E. Therkilsen*, Kolding, 1945.
- Rasmus Mortensen: Museumsleder, Overlærer *Albert Thomsen*, Holbæk, 1953.
- Hans Thomsen: Overlæge *Holger Thorborg*, Hornsyld, 1945.
- Rasmus Mortensen: Amtmand, Kammerherre *Knud Valløe*, Vejle, 1937.
- L. Petersen: Arkitekt *H. Zachariassen*, Fredericia, 1953.

Nationalmuseet

Ejnar V. Jensen fot

Fig. 3. Detail fra Prædikestolen
i Engom Kirke

**VEJLE OG OMEGNS
ANDELS-SVINESLAGTERI**

*

CHARLES HINDBORG A/S

Papir en gros — Papirvarefabrik — Bogtrykkeri

Vejle, telf. 38*

KOLDING ANDELSMEJERI

Konrad Jørgensens Bogtrykkeri A/S

Telefon 2 14 88

KOLDING

A/S FRØCONTORET

KOLDING

Grundlagt 1887

Telf. 2 43 44

Leverer 1. kl. mark- og roefrø under statskontrollens selvvirkende kontrol.

FRØAVL - FRØHANDEL

Forsikring — så

Assurandør H. H. Ottsen

Forsikringselskaberne NYE DANSKE

Buen 2 - Telf. 2 00 44 - Kolding

ROBERT STEINFATH

Aut. gas- og vandmester - Blikkenslager og skiferdækker

Installation af wc, badeværelser og ethvert sanitært anlæg

Telefon 2 04 01 - Kolding

Reserveret

Meddelelse til medlemmerne.

Ældre årgange af Vejle Amts Aarbog kan fås ved henvendelse til vor kasserer: Organist H. C. F. Hansen, 6. Julivej 58, Fredericia. Tlf. 1115.

For medlemmer er priserne pr. årgang:

1906—1940	kr. 3,00	(ikke medl. bogladepris	kr. 4,00)
1941—1949	- 4,00	(- - —	- 5,00)
1955	- 4,00	(- - —	- 5,00)
1956—1961	- 8,00	(- - —	-12,00)
1962	- 10,00	(- - —	-15,00)

Realregister for årgangene 1905—1960 kr. 5,00 (ikke medl. kr. 7,00)

Ved forsendelse tillægges porto.

Udsolgt er årgangene:

1905	1919	1951
1906 1. halvbd.	1923 1. halvbd.	1952
1917	1936 2. -	1953
1918	1950	1954

Restoplagerne af mange årgange er forøvrigt **meget små**.

Desuden sælges følgende bøger:

	Medl. kr.	Ikke medl. kr.
Vejle Amts historiske Samfunds 50 års festskrift: »Jelling det gamle kongesæde.« (208 sider i stort format rigt illustreret i sort og farver.)	15,00	20,00
Rasmus Mortensen: Jysk Jærn. (Undersøgelser vedrørende den gamle jærnvinding af myremalm) 137 sider.	10,00	15,00
Vejle amt. En hjemstavnsbog (årbøgernes årgang 1934) 2 bind på ialt 560 sider, rigt illustreret.	6,00	7,00
Abitz og Bredsted: Litteratur om Vejle Amt. 252 sider.	3,00	4,00

Vore medlemmer

bedes hver især agitere stærkt for tilgang af nye medlemmer på land og i by. Den, der ikke kender sin egns skæbne gennem tiderne, bliver aldrig rigtig hjemme, selv om hun eller han er født på stedet.

Ny medlemmer indmeldes til bestyrelsen.

I dette læg er indhæftet supplement til årbog 1963 og supplement til realregister (som ved årbøgernes indbinding bedes udtaget og indsat på rette sted).

**VEJLE AMTS
AARBOG**

VEJLE AMTS AARBOG

UDGIVET AF

VEJLE AMTS HISTORISKE SAMFUND

1964

I KOMMISSION HOS
KONRAD JØRGENSENS BOGTRYKKERI A/S
KOLDING

Redaktionsudvalg:

Amtslæge, Dr. med. *Jakob Jakobsen*, Vejle (Formand).

Apoteker *Arnold Hansen*, Kolding.

Museumsinspektør, mag. art. *Sigvard Skov*, Koldinghus.

INDHOLD

1964

	Side
<i>T. Bundgaard-Lassen et al.</i> : Ældre og nyere jydsk heraldik	7
<i>Jakob Jakobsen</i> : »Jyllands Vaaben«	8
<i>Henning Sørensen</i> : As-Klakring kommunes våben	21
<i>T. Bundgaard-Lassen</i> : Brande kommunevåben	26
<i>Aage Nielsen</i> : Give kommunes våben	29
<i>Marie Christensen</i> : Mindestøtten på Skamling ..	33
<i>Lars Ammitzbøll</i> : Et epitafium i Trinitatis kirke i Fredericia	44
<i>Emil Larsen</i> : Vejle — en oase midt i ørkenen (Mogens Sommers virke i Vejle 1857—1860) ..	53
<i>John Kvist</i> : Salt og brød i retssalen	81
<i>H. A. Riisbjerg Thomsen</i> : Kirker i den øde Vejle Vesteregn	87
<i>Aage Sørensen</i> : Fund og folkesagn om en vogn i Daldover Sø	100
<i>Jakob Jakobsen</i> : Harald Selmer, den danske psykiatri's fader	106
<i>Ed. A. Nissen</i> : Prins Frederik, Frederiksklubben og Fredericia Teater	118
<i>Jørgen Holm</i> : Stiftamtmand, kammerherre P. Herschend	156
<i>Sigvard Skov</i> : Overlæge Johs. Kjølbye	160
<i>Arnold Hansen</i> : Forlagsboghandler V. Schæffer	164
Regnskab	167
Årsberetning for året 1963	170
Årsberetning for 1964	173

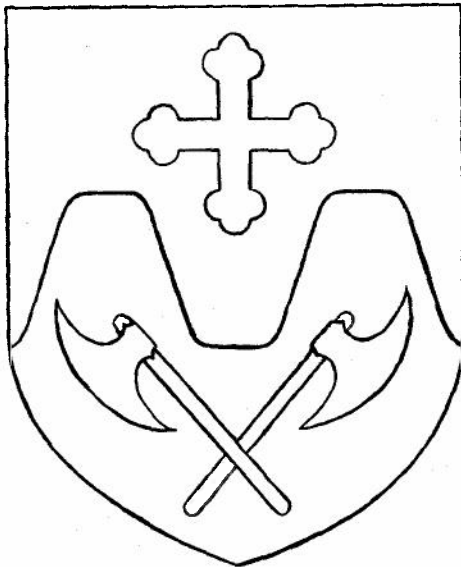
Tillæg:

Otto Norn: Efterskrift til orgelfund i Engom (V. A. A. 1963).

Tillæg til realregister 1963 (omtrykt blad).

Indholdsliste for Vejle Amts Aarbøger 1961—1964.

Register for Vejle Amts Aarbøger 1961—1964.

ÆLDRE OG NYERE JYDSK HERALDIK

Af

Skoleinspektør *T. Bundgaard-Lassen*, Brande,
Amtslæge, Dr. med. *Jakob Jakobsen*, Vejle,
Sogneraadsformand *Aage Nielsen*, Give,
og Kæmner *Henning Sørensen*, Juelsminde.

Sammenspillende Omstændigheder maa tilskrives disse heraldiske Meddelelser om Jylland i Almindelighed og nogle Kommuner inden for Vejle Amt i Særdeleshed. De er — som de er skrevet, af Amatører, for hvem end ikke den heraldiske Videnskab er nogen Hobby endsige et særligt Speciale — ganske upræntiøse, men kan muligt paaregne saa megen Interesse hos den historisk interesserede Læser, for hvem Hjemstavnhistorien ikke er helt ligegyldig, at dette kan motivere deres Offentliggørelse.

»JYLLANDS VAABEN«

Af Jakob Jakobsen.

I Museumsinspektør, cand. mag. *Egon Eriksens* interessante Afhandling om Prinsens Bro i Fredericia¹⁾ nævntes, at Prinsens Port ved Istandsættelsen i 1742 »nu for første gang blevet gjort særlig statelig. I årene 1752—53 blev den opført i grundmur med hvælvet loft og med pilastrepydede yder- og inderfacader. Yderfacaden bød den fremmede et særligt festligt velkommen ved at være prydet med en sandstensfronton med *Jyllands kronede våben*, medens inderfacaden blot fik det kgl. navnetræk med krone anbragt direkte på portbuen.«

Forfatteren er her i god Tro, for saaledes kan man

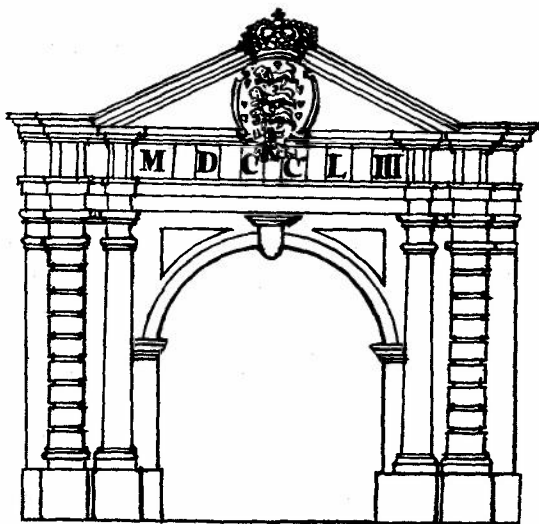

Fig. 1. S. C. Geddes Tegning af Prinsens Port i Ingeniørkorpsets Arkiv (ydre Facade).

¹⁾ Egon Eriksen: *Prinsens Bro i Fredericia*, V. A. A. 1962, side 20 ff.

læse i denne Pakke Bilag, som også *Hugo Mathiessen*²⁾ i 1927 havde fundet frem til i Ingeniørkorpsets Arkiv vedrørende »Fredericiæ Fæstning tilhørende militaire Bygninger udi Grund-, Profil- og Facaderitser«. Medens Inderfacadens kronede Navnetræk endnu findes uforandret, er Yderfacadens Sandstensrelief gaaet tabt, vel sønderskudt under Krigshandlinger ved Fredericia; der resterer kun Konsollen, som bar Relieffet. Hvor Vaabnet har siddet, findes kun Aarstallet »1753« i Smedejern, udført ret primitivt og aabenbart opsat paa et senere Tidspunkt. Hvornaar Sandstensrelieffet er forsvundet, ved ingen.

Et nøjere Studium af den Gengivelse af Sandstensrelieffet, som findes i Bilagspakken (nu i Hærens Bygningstjenestes Arkiv, hvor jeg har haft Lejlighed til selv at gennemgaa Materialet i Anledning af nærværende Arbejde) viser dog, at der *ikke* er Tale om det saakaldte »Jyllands Vaaben« — en gaaende Løve over ni Hjerter (som skulde symbolisere de 9 jyske Sysler) — men derimod det saakaldte »mindre« Rigsvaaben med dets tre Løver og ni Hjerter, der ikke, som i det jyske Vaaben findes anbragt under Løverne, men spredt imellem disse, og egentlig et Vaaben, som senere blev tillagt specielt Sjællands Militær (se senere).

Maa vi saaledes savne »Jyllands Vaaben« paa det ældste jyske Fæstningsværk — de militære Flyvepladser med tilhørende Bygninger i Karup, Skrydstrup, Vandel og Aalborg og den nye Flaadestation i Frederikshavn er det vel berettiget at opfatte som nyere jyske »Fæstningsværker« — saa har vi særdeles godt Kendskab til, at der engang har været

2) Hugo Mathiessen: Et Par gamle Billeder, V. A. A. 1927, side 1—6.

noget, som har været opfattet som Jyllands Vaabenskjold (om med Rette eller Urette er et helt andet Spørgsmaal, som siden skal blive berørt). Det kan ses den Dag i Dag i Ebeltoft Vig, hvor Fregatten »Jylland« ligger for Anker. Vaabenskjoldet paa Fregattens Ag-

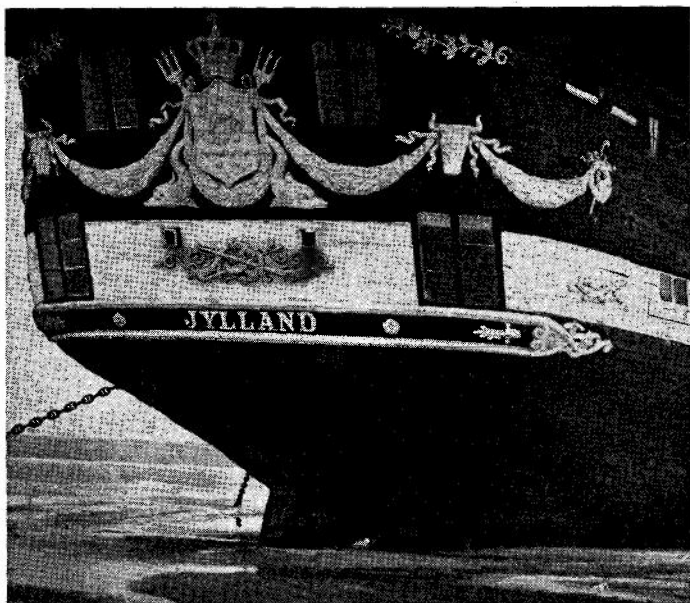

Fig. 2. Fregatten »Jylland« med Jyllands kronede Vaaben.

terstavn lader ingen Tvivl aaben, det er den gaaende Løve over ni Hjerter samlede i 3 Rækker under den.

Fregatten er imidlertid ikke ene om at vise Jyllands Vaaben. Der findes endnu en Del Telefonapparater af ældre Dato i Brug inden for det d. 26. November 1895 stiftede »Jydsk Telefonaktieselskab«, hvis sorte Metalkasse er udsmykket med et noget »jugend-stil«-præget jydsk Vaabenskjold flankeret af fire Danne-

brogsflag. Løven er korrekt blaa og Hjerterne røde paa Guldbund. Cirkumscriptionen i halvt rødt og halvt hvidt »Jydsk« og »Telefonaktieselskab« i Guld noget heraldisk misvisende.

For en nøjere Forstaaelse af dette særlige jydske

Fig. 3. »Jydsk Telefon«s Bomærke med Jyllands kronede Vaaben.

Vaabenskjold maa forudskikkes en kort Omtale af det danske Rigsvaabens Historie.

Rigsvaabnet kan i sin nuværende Udformning føres tilbage til 1819, og er senest ændret ved en statsministeriel Bekendtgørelse af 7. September 1948³⁾. I sin Oprindelse maa det anses som identisk med Kongens personlige Vaabenskjold, og det har i Tidernes Løb undergaaet væsentlige Ændringer baade i Form og

3) Lovtidende A. 1948 side 1796.

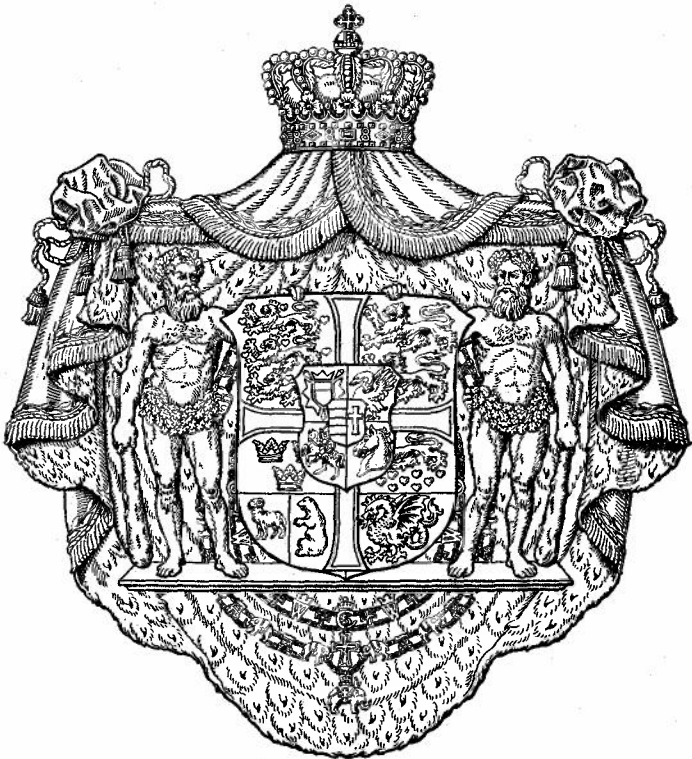

Fig. 4. Det danske Rigsvaaben.

Indhold alt efter vedkommende danske Konges Slægtskabsforhold.

Det danske rigsskjold er, som *Poul Bredo Grandjean* angiver⁴⁾, »sammensat af et ved et indadbuget, med rød Bort forsynet, Sølvkors firdelt Hovedskjold, belagt med et firdelt Midterskjold og dette igen med et delt Hjerteskjold. Det nederste venstre Hovedfelt (d. v. s.

⁴⁾ Poul Bredo Grandjean: *Det Danske Rigsvaaben*, København 1926.

nederst til højre for Beskueren) er tværdelt, og dettes øverste Del er af Guld, hvori »en over ni røde Hjerter, ordnede 4, 3 og 2, gaaende blaa guldbevæbnet Løve med rød Tunge« (»de Gothers«), medens dettes nederste Del »er rødt, hvori en kronet Guld-Lindorm (»de Venders«)«.

I Dr. *Henry Petersens* Standardværk om Danske kongelige Sigiller 1085—1559⁵⁾, som *Thiset* paatog sig Udgivelsen af i 1917 efter Forfatterens pludselige Død, findes det danske Kongevaaben nærmere omtalt: »Den i Midten af det 12. Aarhundrede først i Mellem-europa opstaaende Heraldik træder alt inden Aarhundredets Slutning — de af Hjerter omsatte Løver — ind i de danske Kongers Sigiller. Det kendes første Gang fra *Kong Knud VI's* Sigil. Formodentlig er det blevet til i *Kong Valdemar den Stores* Tid. Desværre er *Kong Knuds* Sigil nu saa medtaget, at det er tvivlsomt, om de i Skjoldet i dets Kontrasigil springende tre Dyr er Løver — med Hovedet i Profil — eller saakaldte Leopard — med Hovedet en face. Vist er det, at *Kong Valdemar Seirs* Sigil og hans eller hans Søn *Valdemars* Sigil viser Løver, men *Kong Erik Plovpenning* fører i eet Sigil Leopard, i et andet Løve, ligesom *Broderen Abel* i sit Sigil som Hertug fører Leopard, men i sit Kongesigil Løve. Man har aabenbart den Gang ikke lagt nogen Vægt paa, om Dyrene vendte Hovedet i Profil eller en face.

Lindormen, de Slavers eller Venders Vaaben, forekommer først i *Christoffer af Bayerns* forskellige Sigiller. Den forvexles let med den af *Erik af Pommerns* og hans Dronnings Sigiller førte pommerske Grif, men bør dog lettelig kunne skjælnes fra denne ved, at den

5) Dr. Henry Petersen: Danske kongelige Sigiller. København 1917. v/ A. Thiset.

kun har to Ben, medens Griffen har fire. Ganske den samme Lindorm havde forøvrigt Valdemarernes sidste Ætling i Mandsstammen, *Hertug Christoffer*, ført i sit Sigil fra 1362, men da han førte Titlen Duc Lalandie,

Fig. 5. Christiern Ps Secret af 1449
(nat. Størrelse).

har Lindormen formodentlig her været ført som et Vaaben for Laaland.

Den over de ni Hjerter gaaende Løve, som er de Gothers Vaaben, synes at være bleven til ved *Christiern den Førstes* Tronbestigelse. Den vides ialfald ikke ført før i hans Secretum af 1449.

I Kong Hans' store Sigil bliver dette Vaaben mærke-

ligt nok delt i to Skjolde, et med Løven og et andet med Hjerterne; men denne Ændring fik ingen blivende Betydning.«

Den danske Konges officielle Titel er »Konge til

Fig. 6. Kong Hans' saakaldte Store Sigil
($\frac{1}{2}$ Størrelse).

Danmark, de Venders og Gothers, Hertug til Slesvig, Holsten, Stormarn, Ditmarsken, Lauenborg og Oldenborg«. *Valdemar I* eller *Valdemar den Store*, *Erik Ejegods Sønnesøn*, kalder sig »*Dei gracia Danorum, Sclavorumque rex*« altsaa af Guds Naade Danskernes og Slavernes (= Vendernes) Konge og med ham de følgende Konger af Danmark, nemlig: *Knud*,

Valdemar II eller *Valdemar Sejr*, dennes 3 efter hinanden følgende Sønner, *Erik Ploppening*, *Abel* og *Kristoffer I*, denne sidstes Søn, *Erik Glipping*, og Sønnesønner *Erik Menved* og *Kristoffer II*.

Den sidstnævnte Konge, *Kristoffer II*, efterfølges paa den danske Trone af sin Søn, *Valdemar III* med Tilnavnet *Atterdag*, og han antager som den første danske Konge Titlen *Gothernes Konge* (*Gotorum rex*) efter sin Erobring af Øen *Gotland* eller *Gulland*, saaledes oplyser baade *Thiset* og *Grandjean*. *Valdemar Atterdags* Efterfølger paa Tronen, hans Dattersøn, *Oluf*, kaldes i *Haandfæstningen* af 1376 »van Godes graden der Denen, der Wende *unde der Gothe* koningh« — det er i denne sidstnævnte Konge, *Olufs*, *Sigil* og *Kontrasigil* af 1376, vi for første Gang træffer denne Titel, d. v. s. den tilsvarende latinske: *s'olai dei gracia danorum sclauorum gothorumque regis*.

Men Øen *Gotlands* *Vaabenskjold* er ikke en *Løve*; baade selve Øen og *Raadet* i dens største *By*, *Visby*, benyttede et *Segl*, som ifl. *Grandjean* viser en *heraldisk* *venstre* *gaaende* (*fremadseende*) *hornet* *Vædder*, holdende en *Fane*, hvis *Stang* *øverst* *ender* i et *Kors*. Senere finder vi en *tilbageskuende* *Vædder*, men det er et *Symbol*, der kendes alt fra *Biblen*: *Agnus Dei* = *Det Guds Lam*, som bærer *Verdens Synd*. At *Fanen* er *hvid* med et *rødt Kors* (altså *modsat Dannebrog*) har intet med *Danmark* at gøre, *modsat* et tilsvarende *Forhold* i det *engelske Orlogsflag*, der menes med sine *modsatte Farver* at vise hen til *Knud den Stores England*.

Talrige *Mønter* fra *Gotland* viser det samme *Forhold*⁶⁾. *Møntpræget* med *Agnus Dei* er et *nationalt Symbol*, ikke et *bibelsk*.

⁶⁾ P. Hauberg: *Gullands Myntvæsen*, *Aarvog for Oldkyndighed* 1891.

Paa den Kopi af *Frederik II's* Portræt, der findes i Frederiksborgsamlingen, findes endda baade den gaaende Løve over de ni Hjerter og Agnus Dei, i hvert sit Vaabenfelt! At den gaaende Løve dog viser hen til netop de Gothers Vaaben synes der imidlertid ikke nogen sinde at have hersket Tvivl om.

I det jydsk Kyrassér Regiments Standart bringes Jylland og Gothernes gaaende Løve over ni Hjerter første Gang i Forbindelse med hinanden, og Gothernes Løve optræder fra nu af som et særligt Vaaben for Jylland.

Regimentet var oprindeligt et Dragonregiment, men blev »forfremmet« til et Kyrassér-Regiment efter at have udmærket sig ved Wismar 1711.

Flagdugen er af karmoisinrød Silkedamask med Guldfrynser »og midt over denne ses *Jyllands Vaaben*, Kronen derover og de skjoldbærende Løver i Sølvbroderi« — Indskrifterne er i Guld: »Tapper og retfærdig at være — gifver Seyer og fører til Ære.«

Denne gamle Fane burde i Dag høre hjemme i Det jydsk Panserregiments Museum i Holstebro, idet Panserregimentet er Randersdragonernes Afløser som Regiment i den danske Hær efter den seneste Hæror­dning af 1951. Den befinder sig i Tøjhusmuseet i København, hvor den har været magasineret, før Dragonregimentets Museum blev en Realitet.

Grandjean siger ganske vist — med Støtte i *P. J. Speners Historia insignum illustrium seu operis heraldici* (Frankfurt 1680), at »der er ingen Grund til at spilde Ord paa de fuldkommen uholdbare »Fortolkninger« som laa til Grund herfor«, men en endnu ældre heraldisk kyndig Forfatter, Jens Lauritzøn Wolf⁷⁾, vil dog vide, at Hjerterne betød »de ni Sysseler eller Hertugdømer udi Jylland«.

7) J. L. Wolf: *Economion Regni Daniae*, København 1654.

Amtsraadssekretæren i Hjørring Amt, B. E. Gregersen, har elskværdigt henledt min Opmærksomhed paa nogle Forhold i Hjørring Amts Vaaben — som er stadfæstet af Indenrigsministeriet 8. Februar 1938, og hvis heraldiske Udformning er baseret paa et gammelt Segl af 1793 — der understøtter den Symbolik, som *Grandjean* forkaster, men som *Thiset* i sin Tid (han er i Realiteten »Fader« til Hjørring Amts Vaaben, idet han i 1920'erne udarbejdede et Bomærke for »Vendsyssel Bank«, og da dette blev »ledigt« ved Bankens Rekonstruktion og Navneændring, optog Hjørring Amt det) med Overbevisning gik ind for. Ifølge *Thiset* er i Aarhundredernes Løb dette Skjoldmærke, ja ogsaa Rigsvaabnet, tillagt en Symbolik, som det ikke helt kan bære. Rigsarkivet opbevarer en Optegnelse fra omkr. 1650, skrevet af Oversecretæren i Danske Cancelli, Erik Krag's Haand, og denne lyder saaledes:

»Udtydning paa Danmarks Waaben. De III Løffuer er Belt, Øresund och Medelfarsund. Løffuen med Hellebarden er Norge. Løffuen offuer de IX Hjerter er et Fyrstendom i Jylland, som er Vendsyssell, Hemersyssel, o. s. v.«

og Stifteren af Vendsyssel historiske Museum, Justitsraad *P. Lønborg Friis*, skriver i en ikke publiceret Redegørelse angaaende Vendsyssels Vaaben, at Erik Krag's Forklaring efterhaanden blev til en saa udbredt og rodfæstet Tradition, at mange endnu den Dag i Dag »staa i den Formening, at Løven over de ni Hjerter er Jyllands Vaaben«. Der var derfor rimelig heraldisk Støtte for, at Jyllands nordligste Sysse, det Vendsyssel, hvoraf Hjørring Amt udgør den væsentligste Part, tog »den jyske Løve« i sit Vaaben sammen med det ene af de ni Hjerter. Vaabnets nederste Halvdel var oprindeligt et Landkort over Vendsyssel, blev senere heraldisk forbedret ved at udformes som en

skæv Trekant i rødt med tre gyldne Taarne spredt derpaa, som for at udtrykke netop Landsdelens tre Købstæder. Denne nederste Skjoldhalvdel kom med for at adskille Vaabnet fra de andre jyske Sysler,

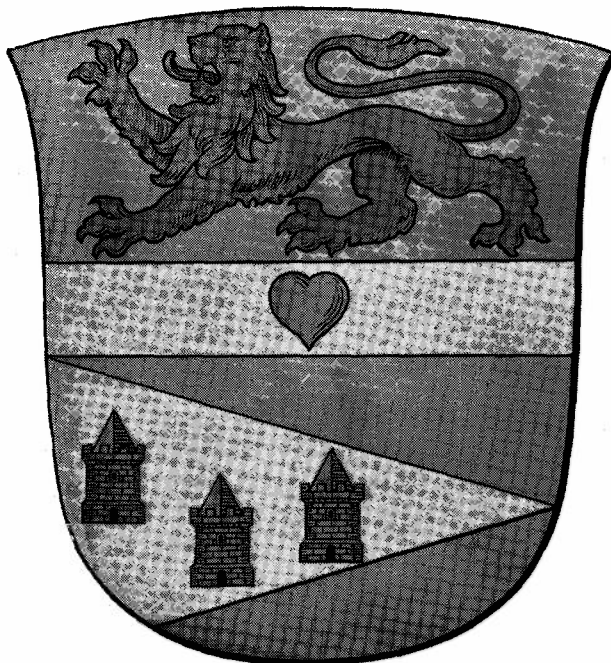

Fig. 7. Hjørring Amts Vaaben.

der jo med lige saa stor Ret kunde føre den øverste Skjoldhalvdel i deres Vaaben.

Om de øvrige 8 Sysler i Nørrejyland — der er nu rettelig 10, nemlig: Thy, Salling, Himmer Syssel, Ammer Syssel (mellem Mariager Fjord og Randers Fjord), Aabo Syssel (som nærmest svarer til Djursland), Løver Syssel, Jelling Syssel og Almind (oprindeligt kun

et Herred og Del af Jelling Syssel), Hardsyssel og Varde Syssel — er der ikke Grund til her at tale, ingen af dem har Vaaben eller har haft Vaabenskjold, som vi nu kan genfinde nogetsteds, og i Særdeleshed er der ingen af de senere Amtsvaaben, hvis Heraldik baseres paa de gamle Syssel- eller Herreds-segl. Den jydsk Løve indgaar kun i Hjørring Amts Vaaben. Det aktuelle Vaabenskjold i denne Forbindelse — Vejle Amts — er udarbejdet med skyldig Hensyntagen til Jelling, men paa Grundlag af et ældre Kongevaaben og uden Forbindelse med den jydsk Løve⁸⁾).

Men muligt er Forklaringen paa »den jydsk Løve« meget simplere. Magister *Sigv. Skov*, Koldinghusmuseet, har beskæftiget sig med dette Emne, der vel kan kaldes »Landsdels-Heraldik«⁹⁾. I en mundtlig Meddelelse til mig i September 1963 mener Magisteren, at Militæret har Skylden for Konfusionen om det jydsk Vaaben, og underbygger dette nøjere ved at henvise til, at en Omordning af Hærforholdet i Danmark fandt Sted i Midten af 1700-Tallet, hvor den danske Hærs Enheder vistnok efter svensk Mønster fik Navne efter Landsdelene. — Det den 18. April 1747 oprettede mønske geworbne Indfanteriregiment, som senere blev til 16. Bataillon, fik netop dette mønske Havfruevaaben, som er nøjere omhandlet i Sigvard Skovs Afhandling. — Medens man i Sverige havde Landskabsvaabnene og havde knyttet disse til de enkelte Hærafdelinger, fandtes her i Landet kun Slesvigs og Holstens (samt Bornholms) Vaaben til Raadighed. Man delte derfor rundhaandet ud af Rigsvaabnets en-

8) A. M. Wamberg: Vejle Amtskommunes Vaaben. Vejle Amts Aarvog 1960.

9) Sigvard Skov: Møens Vaaben. Aarvog for Historisk Samfund for Præstø Amt, 28. årgang (1939—42), Næstved 1940.

kelte Dele: det lille Rigsvaabens tre Løver fik de sjællandske Tropper, de Gothers ene Løve fik Jyderne o. s. v. saa længe Forraad fandtes; Møen fik det nyopdagede Havfrue-vaaben, hvad dog ikke hindrede, at man senere lod det Første Akershusregiment marchere frem under Havfrue-fanen. Ogsaa Infanteriet og ikke blot Dragonerne fik Del i den gotlandske Løve, idet den senere 12. Bataillon ogsaa benyttede dette Vaaben. Fredericias 6. Regiment fik som bekendt Byvaabnet (den med en Palmegren armerede staaende Løve), men det er dog uvist, om det ikke snarere er omvendt, at Byen har faaet Troppernes Vaaben ved Oprettelsen som Fæstning i 1658 — i saa Fald er det jo ret besynderligt, at Fredericiafæstningens eneste Vej ud til Omverdenen — Prinsens Port — skulle smykkes med de sjællandske Troppers Vaaben, man sammenligne Figur 1.

AS-KLAKRING KOMMUNES VÅBEN

Af Henning Sørensen.

I de senere år er det blevet mere og mere almindeligt, at kommuner lade fremstille et kommunevåben — f. eks. til en speciel lejlighed eller et speciel formål. For As-Klakring kommunes vedkommende har flere i de senere år forsøgt at komponere et sådant våben, uden at det er lykkedes at fuldføre det, vel nærmest grundet på vanskeligheden med at finde frem til passende karakteristiske symboler i modsætning til andre kommuner.

Da der i 1962 etableredes færgeforbindelse mellem Kalundborg og Juelsminde og den første færge »Julle« med hjemsted i Kalundborg ved indsætningen blev

udsmykket med Kalundborgs byvåben, blev spørgsmålet om et kommunevåben for As-Klakring kommune igen aktuelt derved at færge nr. 2 på ruten skulle være hjemmehørende i Juelsminde, og man gerne så denne færge i lighed med »Julle« udsmykket med hjemstedets våben.

Valget af figurer eller symboler til et våben kan nok have sine vanskeligheder, da det først og fremmest gælder om at finde frem til noget karakteristisk for våbnets indehaver sådan at det samtidig adskiller sig fra andre våben, og endvidere er man ved symbolernes udformning bundet af særlige heraldiske regler, som kræver en kraftig stilisering. Dette er til hinder for i et skjold at kunne operere med bl. a. landskabelige fremstillinger, der vel nok kan siges at ville være det mest karakteristiske for As-Klakring kommune, nemlig den nære tilknytning mellem skov og strand.

For en nærmere undersøgelse af, hvilke figurer der kan komme i betragtning ved kompositionen af et våben for As-Klakring kommune, kan i første række henses til, at kommunen ligger i Vejle amt. Vejle amts våben er imidlertid komponeret med så speciel hensyntagen til Jelling — på grund af dette steds dominerende betydning i Danmarks historie — at der ikke i dette er noget, der kan overføres til benyttelse andetsteds.

Dernæst kan man se på, om der i Herredet (Bjerge Herred) skulle findes et segl med figurer, der kan komme i betragtning. Bjerge Herreds segl findes bevaret på et dokument fra 1610, men aftrykket af seglet er så dårligt, at det er vanskeligt at erkende figuren deri, men som antagelig skal være en græsbevokset høj, »et bjerg« (se illustration i Vejle amts årbog 1960 side 8); en sådan figur kan næppe komme

i betragtning for As-Klaking kommune. Videre kan ses på betydningen af kommunens stednavne; der er to sogne, As og Klaking samt Juelsminde by.

Navnet As forekommer tidligst i en skrivelse af 26. maj 1420 i sammensætningen Assnæs, og det staves forskelligt til forskellig tid, således forekommer i 1567 stavemåden Ask. Stednavneudvalget mener, at navnet er en sammensætning af trænavnet Ask og ordet Næs.

Betydningen af det anførte navn kan give anledning til, at man i våbenet indsætter askeblade, som er både karakteristiske og dekorative, og som udmærket kan symbolisere kommunens store skovområder.

Første del af navnet Klaking, Klak-, er formentlig samme ord som ordet *klakk* i svensk dialekt, og som betyder fremskydende bjerghøje. Anden del af navnet, -ring, er formentlig et gammelt dansk navneord, rund, som betyder et vandløb, idet det er beslægtet med ordet at rinde. Stednavnet forekommer første gang i den ovennævnte skrivelse af 26. maj 1420 og staves dér Clachrund. En skrivelse af 1. september 1453 bør fremhæves, fordi den indeholder navnet i to former, nemlig dels formen Claskerundh og dels den nuværende form Klackring. Det vil formentlig være vanskeligt heraldisk at symbolisere det fra en fremskydende bjerghøjde rindende vandløb.

Navnet Juelsminde hidrører fra Juelsminde Færgesgård, som blev bygget i 1813 af den daværende ejer af Palsgård, *Niels Juel Reedtz*, og fik navn efter ham. Der er imidlertid næppe anledning til at lade våbenmærker fra det Juel'ske eller det Reedtz'ske våben indsætte i kommunens våben.

Hvad herredets navn Bjærg angår betyder det bakke, hvilket heller næppe er noget særlig egnet fænomen til indsættelse i våbenet.

Man kan af og til hente bidrag til et kommunevåben ved at henvise til, hvilken helgen der var vedkommende lokale kirkers værnehelgen. I As kirke findes en klokke fra 1510, der er indviet til evangelisten Johannes. Han forekommer bl. a. i Aakirkebyvåben. Såfremt ikke bedre egnet materiale måtte foreligge, ville man hermed have en figur til våbenet. For Klakring kirkes vedkommende har man ikke kunnet finde noget om nogen værnehelgen. Juelsminde kirke er først opført i vort århundrede, og her behøver man således ikke at søge efter nogen værnehelgen.

Et særligt interessant forhold er, at fregatten Jylland en tid lang er blevet bevaret ved Juelsminde, og at det ene af skibets ankre til minde herom den dag i dag findes i Juelsminde og faktisk kan opfattes som byens vartegn.

Da kommunen og i særdeleshed Juelsminde er kendt og meget besøgt som badested og ferieland — Juelsminde fremhæves således i sit poststempel som Kattøgats ferieby — ligesom lystsejlere i stort tal gæster Juelsminde og afvikler mange af deres kapsejladser i de omliggende ideelle farvande. Juelsminde har desuden en jævn stor fiskerflåde og fiskerihavn, og med den nylig etablerede færgeforbindelse med Kalundborg må et ankersymbol i kommunens våben vist være berettiget.

Efter at det i kommunen nedsatte udvalg i samarbejde med Statens heraldiske konsulent havde gennemgået de foreliggende sparsomme muligheder, blev det overdraget konsulenten at udarbejde et våben for As-Klakring kommune som et lodret delt skjold i farverne blå og sølv — da Juelsminde allerede havde benyttet disse farver i Juelsminde Pigegarde til uniformerne. Skjoldet domineres af et ankersymbol i så-

kaldte »omvendte« farver, således at ankeret er sølv i skjoldets blå halvdel og blå i skjoldets halvdel af sølv, og ankeret ledsages på hver side af et askeblad på samme måde i »omvendte« farver.

Fig. 8. As-Klasking kommunes våben.

Med denne komposition er kommunens to territoriale bestanddele As og Klasking sogne blevet betænkt, idet As tilgodeses ved askebladene og Klasking og Juelsminde (i dette sogn) ved ankeret, som, såvidt de heraldiske regler tillader det, i symbolet er tilstræbt

lighed i profilen med fornævnte anker fra fregatten Jylland.

Da Juelsminde—Kalundborg Liniens færge nr. 2 i sommeren på værftet i Bremen blev døbt med navnet »Kalle« kunne As-Klakring kommune som dåbsgave overrække direktionen et smukt og stilfuldt våbenskjold, som havde fået indenrigsministeriets godkendelse ved skrivelse af 16/2 1962.

BRANDE KOMMUNEVÅBEN

Af *T. Bundgaard-Lassen*.

I begyndelsen af året 1942 tog sognerådsformand, trafikassistent V. Eriksen, Brande, initiativet til, at Brande sogneråd på en eller anden måde markerede 100 året for sogneforstanderskabets indførelse, og efter nogen forhandling herom vedtog man at lade det ske ved, at sognerådet foranledigede, at Brande sogns historie blev samlet, at kommunen bekostede udgivelsen, og at kommunen samtidig lod fremstille et kommunevåben.

Brande sogn var jo endnu i forrige århundrede et hedesogn, hvor beboerne levede et nøjsomt liv fattig på adspredelser. De kom kun sjældent udenfor sognets grænser, og gamle vaner og skikke holdt sig på grund af denne afsondrethed fra omverdenen længere her end andre steder.

Mange af beboerne i yderkanterne af det vidtstrakte sogn havde langt til naboer, og når de havde ærinde til en nabo eller ind til Brande, færdedes de ad stier eller hjulspor gennem sognets store hedestrækninger.

Her var der et rigt fugleliv, og blandt hedens fugle dominerede den stolte urhane i en sådan grad, at den blev kaldt hedens konge. Det var et prægtigt syn i for-

årstiden, at se de statelige urhaner i kamp om hunnerne på hedens skogrepladser.

Det var derfor naturligt, at det første forslag til motiv til Brande kommunevåben var en urhane som symbol for heden, ensomheden og den vildsomhed,

Fig. 9. Brande kommunes våben.

der herskede på de store hedestrækninger, der i ældre tid bredte sig over store dele af sognet.

Man havde først tænkt sig, at der i våbnet blev indsat en stjerne, der skulle symbolisere byen og hvad dermed er vokset op, samt et aks eller lignende som symbol for det agerbrug, der fortrængte heden, men statens heraldiske konsulent, arkivar Poul B.

Grandjean, med hvem man rådførte sig angående fremgangsmåden ved fremstilling af et kommunevåben, frarådede dette, og efter hans forslag androg sognerådet derefter indenrigsministeriet om godkendelse af et våben med motivet en tilbagestående urhane i gylden farve i sort felt, hvilket andragende blev imødekommet.

Efter at man i Direktoratet for Patent- og Varemærkevæsenet havde fået våbenet registreret — under 92/1942 — og dermed retsligt beskyttet, overlod man til våbentegner og gravør Fr. Britze, København, at fremstille originalen til kommunevåbenet.

Planerne om udgivelsen af Brande sogns historie og fremstilling af et kommunevåben blev realiserede til den tid, sognerådet havde ønsket. Bogen udkom i 1942, og på omslaget har den en afbildning af våbenet: urhanen i sort felt.

I bogens indledningsdigt, skrevet af forfatteren Lars Nielsen, omtales våbenets urhane således:

Brande, dit vartegn er urfuglens han,
 gylden din kjortel er bleven,
 leve du må, ikke uddø du kan,
 dit hjem er stadig på heden.
 Din holdning er stolt, dit øje ser grant,
 vi vil søge at ligne dig mere.
 Du er konge på heden, det ord er sandt,
 selv om titlen ønskes af flere.

Våbenet benyttes nu på kommunens papirer — skrivelser, konvolutter, blanketter, publikationer o. s. v. — samt af skolekommissionen og af forskellige kommunale virksomheder og institutioner.

Brande kommune bekostede i 1959 fremstillingen

af fire kommunevåben udført i træ af billedskærer Edv. Olesen, Vejle. Disse våben er af repræsentanter for foreningen Nordens Brande afdeling ved nordiske flagfester blevet overrakt kommunalrådene i Brandes nordiske venskabsbyer, — Ørnsköldsvik, Sverige, Skoger, Norge, Änäkoski, Finland og Hveragerdi, Island — hvor de nu er ophængt i de pågældende byers administrationsbygninger.

Blandt de mange kommunevåben, der i de senere år er blevet godkendt og indregistrerede står Brande kommunes våben som et smukt og særpræget våben.

I Sven Tito Achens »Danske kommunevåbener« — særtryk af »Hvem, hvad, hvor« 1961 — omtales Brande kommunevåben således:

»En urhane på den mørke hede. Et brillant moderne våben uden fortænkt symbolik eller heraldikkedarer.«

GIVE KOMMUNES VÅBEN

Af Aage Nielsen.

Mens købstædernes byvåbener har en århundred-gammel tradition bag sig, er andre kommunevåbener af forholdsvis ny oprindelse.

I de senere år har imidlertid en lang række sognekommuner ladet udarbejde hver sit særlige kommunevåben. Det er formentlig sket af kunstneriske og historiske grunde, og vel også fordi man har ment, at et kommunalt våben kunne virke fremmende og styrkende på hjemstavnsfølelsen.

Tanken om at Give kommune også burde have et våben blev først fremsat af Give håndværkerforening. Allerede fra første færd blev det foreslået, at dette

våben på en eller anden måde skulle rumme en tilknytning til sognets mest berømte søn, dragon *Niels Kjeldsen*, og hans død i kampen mod en overmægtig fjende under forpostfægtningen ved Blåkjærskov den 28. februar 1864.

Håndværkerforeningens henvendelse til Give sogneråd om at tage sagen op var ledsaget af et af malermester *Folke Pedersen*, Give, udarbejdet forslag, hvis motiv var en dragonhjem.

Sognerådet, der ønskede at fremme sagen, trådte i forbindelse med statens heraldiske konsulent, ekspeditionssekretær, cand. jur. *Poul Warming*. Under de følgende forhandlinger blev forskellige motivmuligheder gennemgået. En tanke om at anvende et eller flere symboler fra landbrugsvirksomhed måtte forlades, idet mange andre kommuner i et landbrugsland som Danmark med lige så stor ret kunne føre disse symboler i deres våbener. Give kommune ligger jo i Vejle amt og i det gamle Jelling syssel. Nu forholder det sig som bekendt sådan, at Vejle amt har et våben komponeret med Jelling som motiv. For Give sogns vedkommende ville det ikke være muligt at hente bidrag fra syslets navn eller fra amtets våben. Det gamle Nørrevang herred, hvortil Give hører, har et segl fra 1610, som kun indeholder et vandret afstribet midterfelt, der formentlig skal betegne en vang eller et vænge (se illustration i Vejle amts årbog 1960 side 8). Dette motiv ville vanskeligt kunne anvendes som bidrag til et kommunevåben. Heller ikke kommunens ældste historie syntes at frembyde inspirationskilder. Tilbage var det første, fra håndværkerforeningen fremkomme forslag, som statens heraldiske konsulent også anbefalede.

Under hensyn til de heraldiske regler udarbejdede

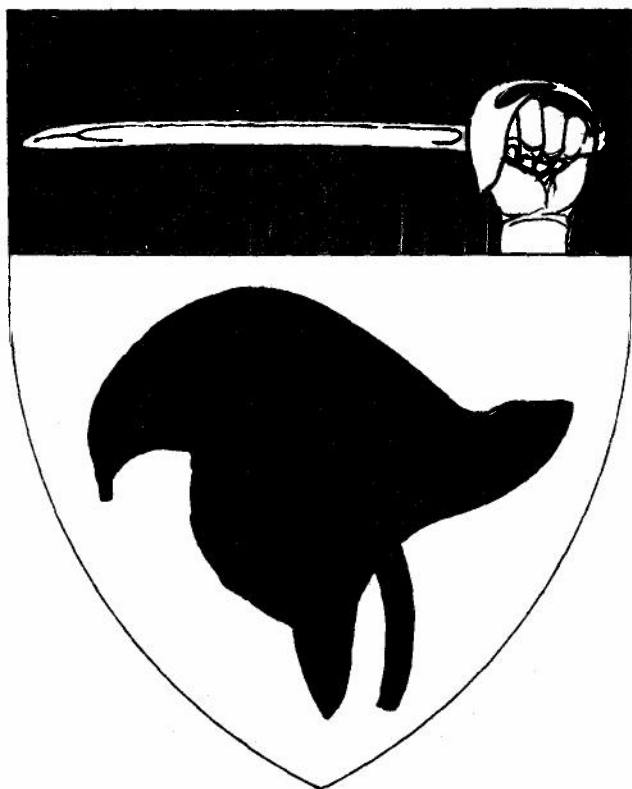

Fig. 10. Give kommunes våben.

Poul Warming derpå et udkast, som blev forelagt sognerådet og godkendt.

Som man vil se af hosstående gengivelse er dragonhjelmen stadig skjoldets centrale figur. Den er anbragt skråtstillet som faldende til jorden for at angive kampens tragiske udfald (Niels Kjeldsens død). Som det vides kæmpede Niels Kjeldsen efter at være såret i højre arm videre med sablen i venstre hånd. Denne hans stædige udholdenhed symboliseres ved i våbenet

at indsætte en sabel, holdt af en venstre hånd. Hjelmen er blå, det omgivende felt er sølv. Skjoldhovedet (det felt, som dannes af skjoldets øverste tredjedel) er rødt. Hånden med den vandretstillede dragonsabel er af sølv.

Om motivet kan altså siges følgende: I noget nær hundredåret efter sin død bliver altså dragon Niels Kjeldsen mindet på denne — man kan vel sige enestående — måde. Det er før hændt, at en historisk person og hans indsats er blevet mindet i et våbenskjold, men i Give kommunes skjold har man sat den menige soldat et minde. Lad da dette våbenskjold tale ikke om krigerisk storhed, men om et sind præget af pligttroskab og udholdenhed under de vanskeligste vilkår, en indstilling, der nægtede at give op, som fortsatte trods alt. Et symbol er mere end et minde. Det var de menige — Niels Kjeldsens standsfæller — der rejste landet igen efter nederlaget, det var den samme indstilling, denne »nægten at give op« der forvandlede denne gamle hedeegn til det, den er i dag.

Så sandt denne indstilling stadig er levende — og det tror vi den er, — så sandt er det, at Give kommune ikke bare har fået et smukt, men også et meningsfyldt våbenskjold.

(Give kommunes våben er udført med et sølvfelt, hvori anbragt en blå skråtstillet dragonhjelm, og med et rødt skjoldhoved, hvori en opvoksende venstre hånd med en vandretstillet dragonsabel, begge dele i sølv).

MINDESTØTTEN PÅ SKAMLING

Af cand. theol. & mag. *Marie Christensen.*

I efteråret 1963 kunne mindestøtten på Skamlingsbanke se tilbage på hundrede år. Tanken om at rejse en granitstøtte på toppen af banken — det højeste punkt i hertugdømmet Slesvig, 113 m over havet — kom første gang frem i 1845, da møller Staal fra Taarving mølle ved Christiansfeld foreslog, at hvert medlem af Skamlingsbankeselskabet skulle give en sten til et mindesmærke for den danske sags forkæmpere i Slesvig.

Møller Staal var den mand, der sammen med en ven lige før mødet i Sommersted i februar 1843 havde købt Skamlingsbanken med det formål, at der her årligt skulle holdes en fest til minde om det kgl. reskript af 14. maj 1840, hvorved dansk sprog indførtes i alle offentlige forhold, så langt som det var kirke- og skolesprog.

Først 1860 kunne dog forslaget om en mindestøtte tages op for alvor. Komiteen for rejsning af et monument i Fredericia for general Bülow havde ved en landsindsamling fået så mange penge, at der blev et overskud både til Flensborg-løven og til andre mindesmærker. En del af disse midler blev ved komiteens formand, daværende amtmand over Vejle amt Orla Lehmann, tilbudt Skamlingsbankeselskabet til et mindesmærke for den danske sags borgerlige forkæmpere i Slesvig og modtaget med tak. »En granit-obelisk på

bankens højeste tind vil langt ind over Slesvig, Nordjylland, Fyn og det omliggende hav betegne det sted, hvor den dansk-slesvigske sags vugge stod, og den vil til de fjerneste tider bevare mindet om de mænd, som har fredet om dens barndom og virket for dens fremvækst«.

Et udvalg på tre medlemmer, Orla Lehmann, professorerne Allen og H. N. Clausen, blev nedsat for at udpege de navne, der skulle stå på støtten. Arkitekten for Frederiksborg slots genopførelse og senere for Frederikskirken, F. Meldahl, havde 1859 givet tegning til støtten. Stenhugger Klewing fra Flensborg fik overdraget at rejse den, og de 25 sten, som den skulle rejses af, blev leveret af stenbrudsejer Kullgreens enke i Uddevalla i Sverige.

Skibet, der førte stenene fra Strømstad, ankom til Kolding i eftersommeren 1863. Uden vederlag stillede beboerne i Tyrstrup herred 104 par forspandsheste til rådighed til kørslen fra Kolding havn. Hver af de mægtige stenblokke blev læsset på en lav »knubvogn«, og 4—6 heste måtte til for at trække en sådan vogn til bankens fod — derfra til toppen 8—10 heste.

Den 5. september 1863 kunne kørslen af stenblokke fra Kolding havn begynde. Men snart indtraf vedvarende regn, som foreløbig gjorde det umuligt at slæbe blokkene op. Først den 30. september kunne man komme videre. Den 10. oktober blev den sidste sten kørt op, og midt i oktober havde stenhugger Klewing fuldført rejsningen af den 16 m høje støtte og indhugget den vedtagne indskrift.

Mod øst: »Minde Om Den Danske Sags Forkæmper I Slesvig«. Derunder navnene: Nis Lorenzen. Lilholt. — P. Hiort-Lorenzen. Haderslev. — C. Paulsen. — C. Manicus. Egernførde. — C. Wimpfen. Flensborg.

Mod nord: C. Jaspersen. Angel. — T. Hoyer-Jensen. Bov. — A. G. Fabricius. Humtrup. — W. Abrahamson. Slesvig.

Mod vest: »Reist 1863«. Derunder navnene: P. C. Koch. Haderslev. — F. Fischer. Aabenraa. — C. Flor. — L. Skau. Sommersted. — H. Kryger. Bevtoft.

Mod syd: E. Pontoppidan. Als. — G. H. Overbeck. Flensborg. — H. Nissen. Hammelev. — H. J. Staal. Taarning.

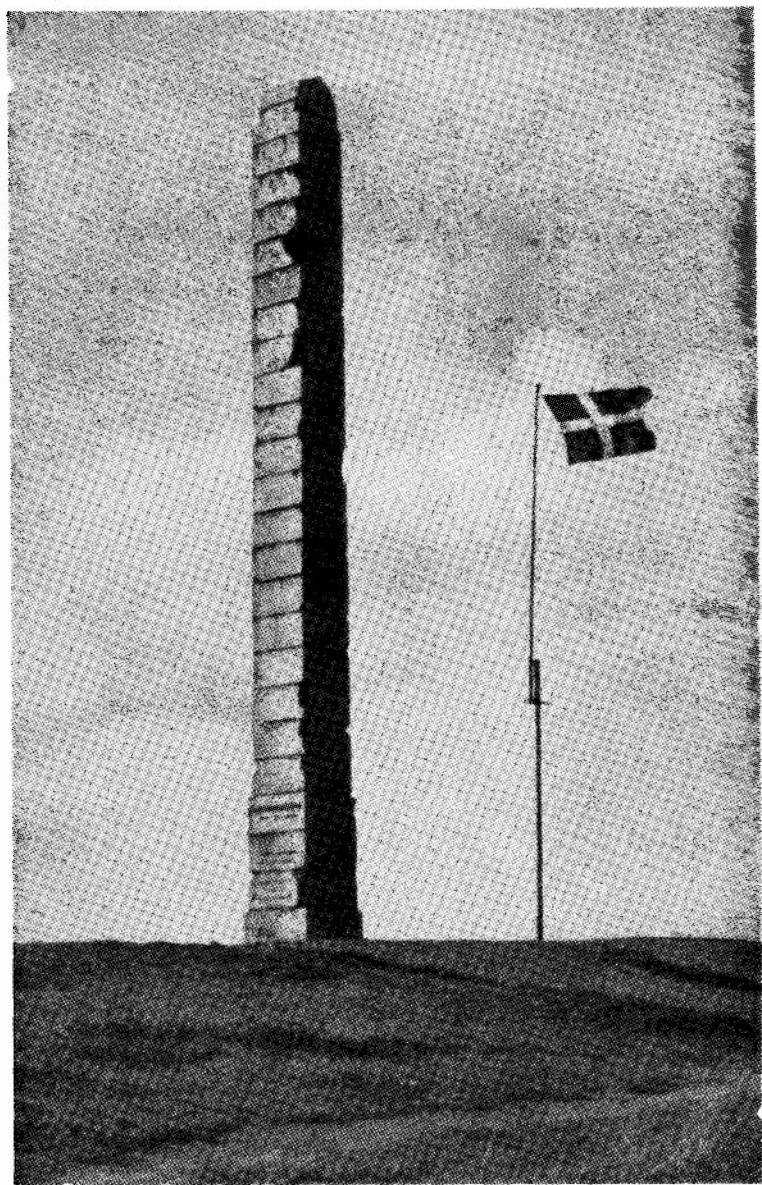
Møderne på Skamling voksede frem i en tid, da der ikke sattes skel mellem Nord- og Sydslesvig. Otte af de atten navne på støtten har forbindelse med Sydslesvig og vidner om udsæd herfra i fordums tid til rig dansk vækst i hele Slesvig og dermed også til den udvikling, der i vore dage har kendetegnet deres særlige hjemstavn. Det gælder først og fremmest flensborgeren Christian Paulsen (1798—1854), der på det andet, det store Skamling-møde i 1844 bl. a. udtalte: »Der var en tid, da alle slesvigere følte sig som sønner af hele Danmark. ... Min fødeby, Flensborg, der til trods for alle angreb og bebrejdelser stadig vedligeholder sit venlige sindelag mod Danmark og alt dansk, tog 1801 del i glæden over hædersdagen den 2. april som over sin hædersdag; den sørgede 1807 over Københavns og Danmarks ulykke som over sin ... Et folk er kun fortabt, når det fornægter sig selv. Lad os med troskab og udholdenhed holde sammen og ikke blive trætte, om end arbejdet er langvarigt«.

Blandt de andre navne på støtten er følgende nær knyttet til Sydslesvig: præsten T. Hoyer-Jensen (1771—1846), herredsfoged C. Wimpfen (1802—1839), justitiarius på godser i Angel Claus Jaspersen (1777—1847), sproglærer ved de militære skoler i København W. Abrahamson (1744—1812), lærer ved Flensborg

lærde skole G. H. Overbeck (1743—1796), lægen i Egernførde Claus Manicus (1795—1877), som var en fremragende medarbejder ved Sønderjyllands ældste danske presse, præsten A. G. Fabricius (1732—1804). Således taler Sydslesvig side om side med Nordslesvig fra Skamling-støtten.

Men snart efter, at støtten var rejst, udbrød krigen, og den 17. februar 1864 blev egnen omkring Skamling besat af prøjsiske tropper. Synlig videnom, som støtten på det højeste punkt i Sønderjylland var, har den været genstand for hjemmetyskernes nag, og muligvis har besættelsestropperne fået tilskyndelse herfra til at omstyrte den.

Fra sit hovedkvarter i Kolding foretog feltmarskal Wrangel den 20. marts 1864 en ridetur til Skamling, ledsaget af en talrig stab. Rimeligvis blev det ved denne lejlighed vedtaget, at støtten skulle sprænges i luften. Næste dag, den 21. marts 1864, kom prøjsiske ingeniører tidligt om morgenen derud, og hele formiddagen sled de med at lade den ene mine efter den anden eksplodere ved foden af støtten. Alt forgæves. Over middag så det ud til, at ingeniørerne måtte give op. Men da hørte de lidt om, at i Bjært boede der en mand, der var kyndig i med stenbor at bore huller i granit. Han blev hentet og tvunget til at bore huller i støttens fundament. I disse huller blev der anbragt krudt, og ved antænding af dette blev det svære fundament sprængt. Derefter anbragtes en kæmpestor mine, der affyredes ved solnedgang. Efter øjenvidners udsagn hævdedes støtten derved flere fod op i luften, drejede rundt en gang og faldt — 43 skridt derfra — i sydøst, hvor den frembragte en dyb fure i jorden, som der endnu er spor af. Et brudstykke ligger stadig her. Jorden rystede, og ruderne klirrede i flere miles omkreds.

Skønt støtten var privat ejendom, blev stenene af de tyske myndigheder stillet til auktion d. 16. april. Skamlingsbankeselskabets forretningsfører, gårdejer S. P. Raben, traf forinden aftale med to dansksindede mænd fra Dalby og Grønninghoved om, at de skiftevis skulle byde på stenene og søge at få dem i eje for senere at overdrage dem til Skamlingsbankeselskabet. Det lykkedes — uden at vække tyskerne mistanke. Inden 14 dage skulle stenene være fjernet fra Høj-skamling. Ved at sløjfe et stykke af hegnet syd for stedet, hvor de lå, blev det muligt at slæbe dem ind på nabomarken, hvor de fandt hvile, indtil støtten kunne rejses igen.

BØNDERNE KØBER STENENE
FRA DEN SPRÆNGTE STØTTE

Af Skamling i 1864 findes der et lille øjebliksbillede i et brev fra den prøjsiske generalstabschef Helmuth v. Moltke, skrevet i juli 1864, da Moltke var i Jylland. Den danske natur har fået ham til at se igennem lidt andre briller end feltherrens:

... »Endskønt udsigten var hyllet i mørke skyer, var panoramaet fra denne 360 fod høje, runde top virkelig af en overraskende skønhed, og jeg tilgiver den dansker, der sammenligner udsynet her med det ved Neapel. Fyn, Als og alle de små øer i bæltet, det skovklædte forbjerg hinsides ved Wedellsborg og de skyggefulde småskove på den nærmeste strandbred gav et pragtfuldt maleri. Men også til landsiden er her kosteligt, fuldt af grønne, bølgende marker, smukke bøndergårde og enkelte kirketårne, der rager op over skovgrupperne. Haderslev amt er værdifuldt, nok værd at kives om...«

(Helmuth v. Moltke: Briefe an seine Braut und Frau II, 1894, s. 162.)

Da Skamling ligger i de otte sogne, som Danmark beholdt ved fredsslutningen i Wien, kunne der tænkes på genrejsning snart efter krigen. Og ingen følte sig fristet til at opgive sagen. Orla Lehmann meddelte, at indsamlingen i anledning af sønderjydernes modtagelse i København i sommeren 1865 havde givet et overskud, som passende kunne anvendes til støttens genrejsning. Stenhugger Klewing, der første gang havde udført sit værk så godt, at prøjserne nær ikke havde fået det ødelagt, blev igen anmodet om at sætte stenene op. Der var enighed om, at støtten skulle rejses ganske, som den var, med brudte hjørner og ar efter udstået vold. Netop sådan ville den stå som et vidne ikke blot om sprogkampens trofaste danske, men også om, at efter fald og forhånelse kan oprejs-

ningens time slå. Omstyrtet og trådt under fod — men atter rejst på det gamle fundament: sådan skulle den tid komme, da danske nord og syd for Kongeåen atter blev forenede.

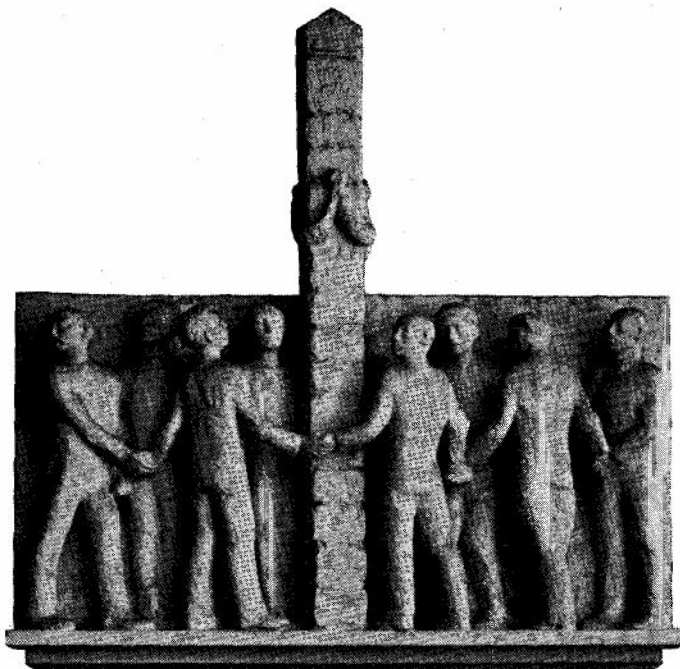
Da den sidste sten var lagt på plads i maj 1866 — meddeler datidens aviser, bl. a. »Kolding-Posten« 31. maj 1866 —, »stod to arbejdere fra Flensborg på toppen, mens Dannebrog vajede fra det stillads, der var brugt ved opstillingen. Den ene af arbejderne tog ordet og talte med klar og tydelig røst omtrent så-

1. MAJ 1866 GAV EGNENS BØNDER STENENE
TILBAGE TIL STØTTENS GØNREJSNING

ledes: »Det er nu anden gang, at vi to står på toppen af denne støtte efter at have rejst den. Vi vil ønske, at den ikke mere må falde for fjendehånd, så at den skal rejses tredje gang. Gud give, den må blive stående i mange hundrede år. Lad os derpå råbe et hurra!«

Nogen særlig indvielse fandt ikke sted. Orla Lehmann udtalte på Skamlingsbankeselskabets forespørgsel i 1866, at så længe de sort-hvide grænsepæle stod nær bankens fod, kunne der kun holdes sørgefest på Skamling. Men »skønt jeg ikke ønsker at vugge mig

HER TALER NU SKAMLINGSBANKESTØTTEN
OM DET DANSKE SPROGS FORKÆMPERE

eller andre i tomme drømme, er det dog meget for tidligt at opgive håbet om, at vi kan opleve den dag, da det kan blive en glædesfest. Mit råd er derfor at tie og bie.«

Skamlingsbankeselskabet gav tilslutning til dette synspunkt, og i mange år indbød det ikke til fest på Højskamling. Men foreninger og enkeltmennesker gjorde udflugter dertil, og hvorledes støtten i de festløse år førte en uforglemmelig tale til dem, der fandt vej til den, har Poul la Cour (fysikeren, Askov Højskoles højt værdsatte lærer) skildret i et digt fra 1882, »Skamlingstenen«, hvoraf nogle få strofer her skal anføres.

Efter lovprisningen af den ubeskriveligt dejlige natur —

»Hvor Bælt og Fjord hinanden kærligt møde,
 hvor Slaaens Blomster hvide, Rosens røde
 langs Gærdet fletter Blomsterkrans om Hegn,
 til Have skaber om den hele Egn« —

vendes øjet mod stenen, som ingen skønhed kan måle sig med:

»thi Stenen som en Finger opad peger
 mod Ham, som ej med dybe Længsler leger,
 og vidner, at som dybt de fæsted Rod,
 skal rejses op igen det sunkne Mod.
 Se! Haab og Minde lyser fra dens Sider,
 thi hver Gang Øjet over Skriften glider,
 som fletter danske Navne trindt i Krans,
 de svundne Tider manes frem i Glans,
 og hver Gang Stenens Ar mod Himlen raabe,
 at ej omsonst vi bede skal og haabe,
 den taler selv et Ord i Himlens Navn
 og varsler danske Hjerter Bod for Savn.«

Sangen klinger ud i et ekko af stenens tale:

»I Mindets milde Lys lad Hjerter brænde!
lad Sagas Livserfaring give Raad,
og tænd en Barnetro til Kæmpedaad!
Da Haab og Minde skal hinanden møde,
og Slaaens Blomster hvide, Rosens røde
skal atter flette Danmarks fulde Navn
med Gyldenvang og Bøgeskov i Favn.«

(Poul la Cour. Trykt i »Højskolebladet«
20. januar 1882, s. 65.)

De gengivne relieffer er billedhuggeren Henrik Starckes
genfortælling af hændelsesforløbet.
(Udført 1942. Skænket til Højskamling af Carlsbergfondet.)

ET EPITAFIUM I TRINITATIS KIRKE
I FREDERICIA

Af Museumsassistent *Lars Ammitzbøll*, København.

» Denne Ligsten schal staae til en ævig opmindelse om at her neden under i denne Sacristie findes nedlagt Levningerne af salig Cancellie-Raad Hans Marchussen. Herre til Rasch. Født i Fredericia 1694, Raad Mand Sammesteds 1724, Borgemester 1728.

1731 giftede han sig med Enken Madame Catharina Ammetsbøll ibidem som ogsaa herunder hviler og levede i ægteschab med hverandre i 33 Aar, dog uden Børn.

1732 kjøbte han Rasch. Samme Aar blev han Cancellie-Assesor, 1751 virkelig Cancellie-Raad, døde den 12ten September 1764 paa Rasch og blev 70 Aar gammel.

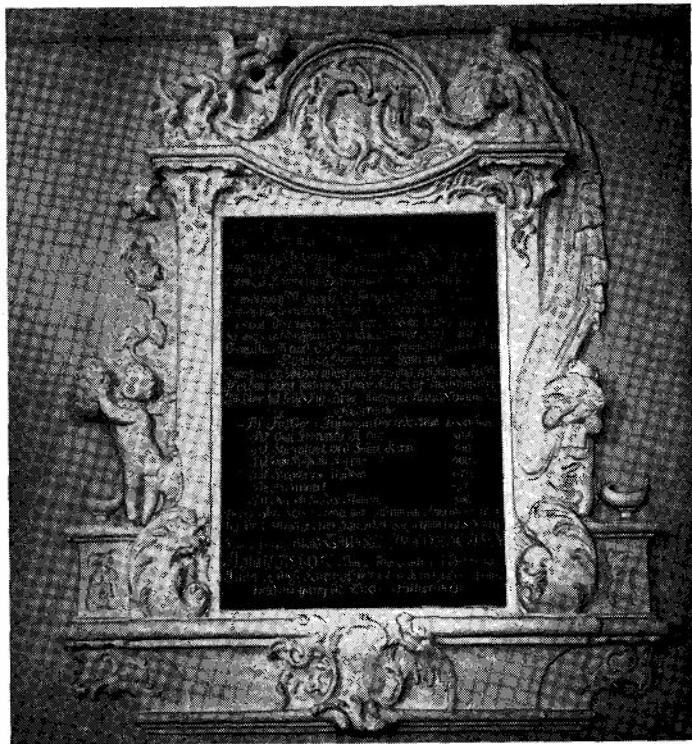
Han var en Man uden svig, fornuftig, retsindig og Reddelig. Han har ved at bortgive Tiende Parten af hans anselige Midler til Gudelig Brug foræviget hans Navn til Jhu Kommelse.

Til Fattige i Fredericia legerede han	2000 Rdl.
Til den Dansche Kirke	800 -
Til Sacrastiet wed Same Kirke	300 -
Til den Tüdsche Kirke	400 -

Til skolerne ibidem	672	-
Til Hospitalet	200	-
Til Rasch Godsdes Fattige	500	-

Denne Steen schal ogsaa være Minde om, at herunder hviler den Salig Herres Forældre Saavel som hans Salig Frues første Mand Lauritz Hendrichsen Ammetsbøll, ByeFoged udi Fredericia.

Gud give disse Kiære Afdøde i Werdens Ende en frydefuld Indgang til Livets Opstandelse.«

Den 12. september i aar er det 200 aar siden denne velagtede Fredericiaborger døde, og der kan derfor være anledning til, nu, hvor han alligevel trods epitafiets gode ønsker er glemmt, at drage lidt frem om hans liv og virke, overvejende paa grundlag af hidtil utrykte kilder.

Borgmester *Hans Marcussens* farfar, der bar samme navn, var raadmand i Kolding, hvor han døde 1657. Dennes søn, der ligeledes var døbt Hans Marcussen, var købmand i Fredericia, hvor han med sin hustru *Christine Spleth* fra Erholm paa Fyn havde 6 børn, af hvilke den ældste var født i 1694 — den Hans Marcussen, som nævnes i epitafiets inskription. Købmandens efterkommere eksisterer endnu paa Mols, idet slægten fortsattes gennem borgmesterens yngste broder *Clemens Marcussen*.

Det første, der høres om den senere borgmester, er en omtale af ham som den dengang 16-aarige søn — i en angivelse, som faderen har vedlagt til det i 1710 optagne »skattemandtale«:

Angifver Ieg underschrefne at Ieg Self eller min Søn som er 16 Aar gammel Ingen parych til Dato hafver dragit, Min Hustrue hafver Et Sæt til hindis hofdit som andre adstadige Borger-Koner, Mine smaa piger børn hafver hidindtil ingen Fantantzer brugt, Mine Tieneste Piger icke heller, Min Tieneste Karl som Ieg hafver til Aulings Karl gifver Ieg 5 Rixdr. hver halvde Aar og Een liden Dreng gifvde Ieg Klæder og føde, tvende piger dend ene gifvder Ieg hver halvde Aar 3 Slettedaler, dend anden gifvder Ieg 2 Slettedaler.

Dette ofvenschrefne bekræfter Ieg med egen Haand.

Fridericia d. 8 october 1710.

Hans Marcussen.

Som velhavende borger hører købmanden til de personer, »som udi Kiøbenhafn allernaadigst ere taxe-

rede« og betaler 1711 i »Krigsstyr« 24 rdr. Aaret efter betaler han i »Kop- og Hesteskatt« 49 rdr.

I 1714 er krigsstyr steget til 80 rdr. og i 1717 til 119 rdr., medens kop- og hesteskatt er uændret.

Købmand Marcussen dør 1718 i »Dannemarchis Gade«, og boet efter ham andrager 2.350 rdr. 2 mk. og 14 $\frac{2}{3}$ sk.

Hans enke synes ikke — i hvert fald i de første aar — at have indskrænket sit hus og sine tjenestefolk.

Hvad den unge Hans Marcussen har foretaget sig er ikke klart oplyst, men han har sandsynligvis fortsat købmandsforretningen.

Samme aar (1718) dør byfogden, *Laurits Hendrichsen (Ammitzbøll)*, der bor i »Princessinde Gade« og efterlader sig enke *Cathrine Iversen Ammitzbøll* med 6 af de 13 børn, hun havde født ham. Ved skiftet den 30. januar 1719 tilfaldt der hende »udi Stervboe for hendis part« 2.548 rdr. 3 mk. og 9 sk.

3 aar senere indgaar den unge Hans Marcussen i 1722 ægteskab med den 13 aar ældre byfoged-enke, og dette ægteskab vedvarer, til de begge dør i 1764.

I 1724 den 15. marts skriver den 30-aarige købmand til kongen:

»Stormægtigste Monarch

Allernaadigste Arfve Konge og Herre!

Som Matthiis Matthiisen, forrige Raadmand her i Staden ved døden i dag er afgangen Saa er allerunderdanigst Bøn-søgende ded allernaadigst maatte tackes deres Kongel: Maits mig Underskrefne samme Vacants Raadmand Bestilling allernaadigst at give og betroe.

Allernaadigste Konge, Jeg er fød og Baaren her i Byen, og er Borgerskabets og Byens tilstand til fyldest bekiendt, min Sal: Fader har snart fra begyndelsen af Stadens Indrættelse vaaren her i Byen, og ved sin vindskibelighed og

Guds forsiunde bragt det saa viit at hand med een af de bedste Kiøbmænd, efter allerunderdanigst Pligt i forre-gaaende Kriigs tider har contribuerit til deres Kongel: Maits Casse.

Guds forsiufne har og saaledes været for mig at ieg for et par Aars tid siden er kommen i Ægteskab med Sal. Byfoged Lauridts Ammitzbølls efterladte Encke her paa stædet, hafde tilkiøbt os en liden Sædegaard i Coldinghuus Ambt, Refstrup kaldet, beliggende, huilcke Gaard og Gods vi igien forgangne Aar til Oberførster Bachmands Stif Søn havde Soldt og afhændet, og igien taget vores Boepæl her i Staden; Saa dersom Deres Kongel: Maitt i Naade ville for-unde mig Ermelte liden Raadmand Tieneste, forpligter Ieg mig for Gud og Eders Maitt dend med ald Retsindighed af gandske Æfne, til Byens og Borgerskabets frembtarf at betienne.

Udi allerunderdanigste vente af een allernaadigst Bøn-
høring forbliver udi allerdybeste Devotion

Deres Kongel: Maitts
allerunderdanigst
Troeskyldige
undersaat
og tiener

Hans Marcussen.

Godt 6 uger senere modtog Hans Marcussen »Bestal-
ling at være Raadmand udi Fredericia«.

Allerede 4 aar efter faar Hans Marcussen mulighed for at efterfølge byens borgmester, der er afgaaet ved døden, og 14. maj 1728 modtager han kongens beskik-
kelse.

Den store brand 1728 i København medførte ud-
skrivning af en særlig skat i hele landet. Af »Ligning
over Fredericia Stads indvaaneres Contingenter til de
Kiøbenhaunske afbrendte Kiercker og publique Biug-
ningers i stand sættelse for aar 1731 efter deres Kongl.
Mayts derom udgangne allernaadigste Forordning af
Dato 21 Decemb. 1728« ses det, at Hans Marcussen og

stiftbørn skal betale 32 rdr., medens hans moder slipper med 4 rdr.

Knap 4 aar varede Hans Marcussens borgmestertid, hvorefter han resten af sine dage var herremand, idet han d. 6. juni 1731 købte Rask Hovedgaard i Hvirring sogn i Skanderborg amt.

Fra optegnelser, der er gjort af *Herlov Dalhoff*, som 1749—92 var kapellan i Hornborg-Hvirring sogn skal anføres følgende om Hans Marcussen:

»Han var meget trættekær. Engang fortalte han Dalhoff at han havde vundet 43 sager ved Højesteret, kun tabt 2 sager imod 2 præster, skønt han troede at burde have vundet dem. »Præsterne er et Fandens folkefærd at trættes med, de kan gøre sort til hvidt eller ogsaa græde de sig igennem Højesteret, saa man skulde tro, at de lider som Christi Korsdrager for retfærdigheds skyld« var Hans Marcussens udtalelse til kapellanen.

Han holdt god orden paa sit gods, var retfærdig mod sine bønder og forsvarede dem i højeste grad mod andres uret. Han var saare sagtmodig imod sin onde Jesabel (altsaa hans 14 aar ældre kone).«

Samme Dalhoff beretter, at Hans Marcussen i 1745 oprettede en skole for hele sognet i Honum by, og at han ansatte en »gudfrygtig men ustuderet« bondekarl som skoleholder.

Med motivering alene i sin alder — han var paa det tidspunkt 57 aar — og med henvisning til, at andre er blevet forfremmet, søger Hans Marcussen i 1751 at blive »virkelig Cancellie Raad og characteriseret Justitz-Raad«:

»Af Deris Kongl. Mayetts Høistpriiselige Naade og Mildhed mod Undersatterne udi begge Rigerne i Almindelighed, fortrøstes ieg, i min høye Alderdom, at det i Naade ansees, det ieg udi dybeste Submission fordrister mig

allerunderdanigst at forestille, at ieg har haft dend Naade, Nogle Aar at være anbetroed Raadmand og Borgemester-Embedet udi Friedericia, og samme efter medføde Pligt forrestaaed som een troe og ære-kiær Betient og Undersaat: Men da ieg formedelst visse Omstændigheder i Aaret 1732 fandt mig nøed at antage eet Iorde-Gods her i Jylland og af ohngefehr 400 tdr Hartkorn Rasch kaldet, som ieg var tvungen nærværendes at administrere og der tage Boepæl, hvorved ieg blev aarsaged allerunderdanigst at gjøre Ansøgning om min Demission som Deris Kongl. Mayetts Høysalig Herr fader Høylovlig Ihukommelse samme Aar i naade forundte med Tillæg af Character som virkelig Cancellie-Assessor. Allernaadigste Konge ieg har siden daglig erfaret, det mange baade Unge og Ældere, som ingen Embeder I Deris Kongll: Mayetts Tieneste har forrestaaet, er alene af Kongl: Naade til høyere Character befordret, hvilket vel icke til Fortrin for mig, som een gammel Betient, I mindste Maade har givet Anledning til Misundelse; men da Deris Kongl: Mayetts Naade er for mig saa Dyrebar, at ingen Lycksalighed her paa Iorden, mod mindste Glimt af dend kand agtes og efter saadan Inderlig Begiærlighed at finde Kiende-Tegn af Deris Kongl: Mayetts uskatteilige Naade fordrister ieg mig udi allerdybeste Submission for Deris Kongl: Mayetts Naade-Trone til nu forrestaaende for begge Riigerne, Høyst glædelige Fødsels-Dag at needlægge min allerunderdanigste Ansøgning om Character som virkelig Cancellie Raad eller characteriseret Justitz-Raad ...»

Svaret lod ikke vente længe paa sig, idet kongen allerede d. 31. marts — 17 dage senere — beskikkede »Os elskelig Hans Marcussen vores Cancellie Assessor, til at være tilligemed vores virkelig Cancellie Raad«. Af de næste aars »Extra Skatteregnskaber« ses det, at udnævnelsen kostede Hans Marcussen 100 rdr. aarligt i rangskat.

Hans Marcussens hustru døde i februar 1764 og blev bisat i Hvirring kirke, men begravet i Fredericia d. 12. marts 1764.

Da ægteskabet havde været barnløst, ansøgte Hans

Marcussen kort tid efter hustruens død kongen om tilladelse til »ved Testament, Codicil eller anden deslige Forskrivelses maade« at maatte disponere med sine efterladenskaber som han »selv lyster og for godt synes«, og han fik ogsaa dette bevilget.

Han døde hurtigt efter hustruen, allerede d. 12. september 1764. Han blev begravet i Trinitatis kirke i Fredericia en maaned senere, idet hans hustru allerede i sin tidligere enkestand i 1719 havde faaet skøde paa en begravelsesplads »i dend søndre Capel, Sacristie Kaldet« for 70 Kurantdaler.

Hans Marcussen og hustru skrev første gang testamente i 1729, hvori, saafremt hustruen blev sidstlevende, arvingerne skulde betænkes med 500 rigsdalere, medens hustruen for sig og sine børn (af første ægteskab) skulde beholde resten »uden nogen videre tiltale og paa Andre af mine Arvinger i alle optenkelige Maader«. Hvis derimod hustruen døde først, skulde »Boens formue og beholdning rigtig skiftes og dehles« efter loven imellem bemeldte min mand, Hans Marcussen, og mine børn.

I 1758 ændrede ægteparret imidlertid testamente, idet den ældste af Hans Marcussens stedbørn, Henrich Ammitzbøll døde, og den anden af Cathrine Ammitzbølls to sønner, Lauridz, blev nu enearving til at »nyde, eie og bosidde vores tilhørende hovedgaard Rasch i Stiernholms amt med underliggende gods Tiender og hærligheder samlet og u-adskilt«.

Henrich Ammitzbøll havde imidlertid efterladt sig børn, og kort efter Hans Marcussens død opstod der stridigheder imellem arvingerne. Lauritz Ammitzbøll anlagde sag mod de øvrige arvinger, der vilde have godset solgt og pengene delt imellem alle arvingerne (det var vurderet til 30.000 rigsdalere, en ret betragte-

lig formue). Lauritz Ammitzbøll tabte sagen ved Fredericia ret, men appellerede til Højesteret, hvor han vandt, som det fremgaar af højesteretsprotokollen for 1765.

Kildeangivelser:

Utrykte:

- Fredericia Skatteregnskaber 1710—1718, 1731.
 Jydske Registre 1724—29, 1759—64.
 Trinitatis Kirkevæргеprotokol, Fredericia 1731, Bd. 1.
 Aarhus m. fl. Amters Extraskatteregnskaber 1733—44.
 Uddrag af Dalhoff's optegnelser v/ Sigurd Elkjær
 (findes hos arkitekt, ing. Peter Dalhoff, København).
 Rask Godsarkiv.
 Højesterets Protokoller 1753 og 1765.
 Michaelis Kirkevæргеprotokol 1764.

Trykte:

- Personalhistoriske Samlinger, bd. 1 (1900—1907).
 I. Ammitzbøll: Familien Ammitzbøll. Ystad 1902.
 H. C. F. Hansen: Trinitatis Kirke, Den Danske Kirke i
 Fredericia. — Fredericia 1948.
 Hans de Hofman: Foundationer og Gavebreve, som fore-
 findes i Danmark og Norge. — København ????.

VEJLE - EN OASE MIDT I ØRKENEN

MOGENS SOMMERS VIRKE I VEJLE 1857—1860

Af redaktør, fhv. pastor *Emil Larsen*, København.

For missionær *Mogens Sommer*¹⁾ må Vejle noget nær have været som en oase midt i ørkenen. Den 27 år gamle underlærer ved Frederiksskolen i Haderslev, havde på grund af svære uoverensstemmelser med sin nærmeste foresatte, sognepræst Fr. Helweg, Frue Kirke, nedlagt sit embede og var søgt ud i det frie — men også meget usikre — erhverv som lægprædikant og forsamlingsleder. Hertugdømmet Slesvig, der dengang endnu holdt fast ved den gamle forordning om

gudelige forsamlinger af 13. januar 1741, havde nægtet ham tilladelse til at rejse rundt i stiftet som ud-sending for »Indre Missions Forening for Haderslev og Omegn«.

Det var en bitter pille at sluge for den ærekære lærer og missionær.

Da så regeringens og biskoppens afslag netop indtraf midt under *Søren Kierkegaards* ubeherskede angreb på kirke, gejstlighed og hele den officielle kristendom, gik den fornærmede skolelærer sammen med »Dannevirke«s kendte redaktør P. C. Koch (der også følte sig dårligt behandlet af regeringen) med fuld musik over på Kierkegaards side, og brugte begge to alt, hvad de kunne i tale og skrift af Kierkegaards avisartikler og af flyveskrifterne »Øieblikket« I—IX.

Det vakte vældig opsigt.

»Dannevirke« blev nu skuepladsen for en heftig polemik, der gav genlyd over hele landet, og Sommer holdt gudelige forsamlinger i skolen for stopfuldt hus, hvor han i kirkehadske taler gengav Søren Kierkegaards brandfarlige angrebsmateriale.

At kirkens præster følte sig meget ilde berørte af den lidenskabelige oprørsbevægelse siger sig selv. Fr. Helweg var vel nok den, som tog sig det mest nær. Og da han — ikke just på den blideste måde — ville belære den unge rebel ved Frederiksskolen om, hvordan han burde opføre sig i den pinagtige situation, førte det til bitter strid og uvenskab mellem de to mænd, der tidligere havde været gode venner.

Sommer indså klart, at Helweg sammen med den verdslige og kirkelige øvrighed, stod stærkest. Da så tilmed hans ven og våbenfælle P. C. Koch først på året 1856 afhændede bladet og trykkeriet og flyttede til København, var der ikke andet for læreren at gøre,

end at søge sin afsked og komme væk fra det ubehagelige sted.

Men aldrig så snart havde Sommer sagt skolen farvel og begivet sig på missionsrejse nordpå, før Helweg udsendte en trykt handbulle til gratis uddeling blandt interesserede. Heri advarede Helweg mod Sommer, fordi læreren var en farlig vranglærer og en upålidelig person. Hvor tryksagen nåede hen — og det var naturligvis i første række til præsterne — var gejstligheden med det samme mistænksomme overfor den angrebne mand.

Præsterne i Kolding og omegn med provst Gad i spidsen var meget afvisende overfor Sommer, og fra prædikestole blev der talt hårdt imod ham. Den eneste, som tog parti for manden, var sognepræsten i Hartebramdrup, R. J. Baggesen. En tid samarbejdede han endogså med Sommer.²⁾ Sidst i november 1856 begyndte Sommer forsamlingsvirksomhed i Kolding, men mødte snart kompakt modstand fra præsterne. Den 17. januar 1857 kom det til nogle grove optøjer ved et møde i Slotsmøllen, og det kom til at skade Sommer ikke så helt lidt. Han hævder, at det var gejstligheden, der stod bagved. Men det siger han forøvrigt altid.

Sikkert nok havde Sommer regnet med at gøre Kolding til udgangssted for sin forkyndergerning. Men efter den ublide behandling, der blev ham til del, beslutter han sig til at søge til Vejle. Og det viste sig at være et godt valg.

Han taler her første gang offentligt ved en forsamling i *Kaysen's* sal den 19. februar 1857.³⁾ Lokalet var fyldt til trængsel. Sommer forfølger sin succes og holder møder den 26. og 27. s. m. Der stod sensation omkring den mærkelige »Folkeprædikant«, som

P. C. Koch kalder ham. Byens politimester møder op med hele stadens politikorps for at våge over, at mødet forløber i uforstyrret ro og orden, så skandalen fra Kolding ikke gentager sig.⁴⁾

Inden Sommer holder sit første »*Evangelisk Foredrag*« har han aflagt besøg hos sognepræst, provst Jacob Lerche Jørgensen (1779—1864), kapellan Mygdal, pastor Svejstrup og flere andre. Sognepræsten stiller sig meget skeptisk overfor Sommer og siger rent ud til ham, at han tror mere på Helweg end på ham. S. Mygdal lover, at han ikke vil hindre Sommers virksomhed, men heller ikke støtte den, og H. Svejstrup har indtaget omtrent samme standpunkt. Både Mygdal og Svejstrup overværede et par af Sommers forsamlinger, og har egentlig ikke noget særligt at indvende imod manden eller hans forkyndelse. Sommer talte en aften om de syv bønner i »Fadervor«, og en anden aften over en tekst hentet fra lidelseshistorien. Der var ved disse lejligheder ingen angreb på præsterne, og intet »kættersk« i forkyndelsen. Flere af byens bedrestillede folk har også besøgt møderne, og en embedsmand og hans frue er blevet helt betaget af lægprædikanten. Efter et af møderne har de en times samtale med ham, og på spørgsmålet om, hvad der egentlig er imellem ham og pastor Fr. Helweg, forsøger Sommer at bagatellisere det hele hen til at være en misforståelse i anledning af, at Helweg havde konfirmeret en pige, Maren Hauberg, som i kirken havde svaret nej til løftet om forsagelsen og troen.

Sommer, der forstår at optræde høfligt og belevent, når det er fordelagtigt, gør et godt indtryk på byens folk, og flere og flere strømmer til hans møder.

At man regner med den opdukkede stjernes store popularitet kan bl. a. ses af en annonce i »Veje Amts

Avis« den 26. marts 1857, hvor V. Møllers boglade reklamerer for nogle bøger. Annoncen indledes med en overskrift med fede typer:

SYND OG NAADE

Brudstykker af »Synd og Naade«, en Postille samlet og udgivet af M. Sommer, forhen Lærer ved Frederiksskolen i Haderslev. Priis 24 Sk. Paa en Tid, da Hr. Sommer holder gudelige Forelæsninger her i Vejle, vil det upaatvivlelig interessere mange af hans talrige Tilhørere at eie og læse denne lille Bog med 75 Betragtninger over Religionen.

Vi får her at vide, at der er stor tilslutning til Sommers forsamlinger, og at han gerne vil have oplaget af sit lille skrift solgt, og at han intet har imod, at folk får at vide, at han har haft noget at gøre med den meget kendte og skattede præst Vilhelm Birkedal, og at han har udvalgt denne samling småstykker fra den berømte og meget udbredte postille.

Det ser ud til, at tilstrømningen til Sommers møder stadig vokser. Store Bededag (8. maj) »var Huset saa propfuldt af Mennesker, saa vi befrygtede, at det skulde styrte sammen, da der ingen Skillevægge var nedenunder. De tilstødende Huse vare ligeledes fyldte af Tilhørere oppe paa Loftet, og vi maatte aabne Vinduerne, for at Lyden kunde trænge over til dem. Sligt har aldrig før været kjendt nogetsteds, og ved saaledes at fortælle det lyder det næsten fabelagtigt. Men der er Mange levende endnu, som tydeligt mindes det. Jeg har flere Gange maattet krybe over Folks Skuldre og blive løftet op paa Talerstolen, fordi det var umuligt at bane sig Vei gennem Trængslen«. ⁵⁾ Det er Sommer selv, som giver denne skildring i 1868. Og skønt han har ubændig trang til at overdrive, må der alligevel have været noget om snakken. Så sent som i 1924 for-

talte en ældre mand i Århus, forhenværende skomagermester *Schollert* fra Vejle, at han huskede Sommer. Hans forældre var blandt S. tilhørere, og siger han: »den halve by gik og hørte ham«.⁹)

Den 12. maj dør Sommers gamle far, fhv. toldbetjent Abraham Sommer i Ribe, og ved begravelsen d. 19. s. m. holder sønnen en smuk og personlig tale, som senere udgives i trykken, og kommer i mindst to oplag.⁷)

Den 25. juni 1857 holder S. møde i gæstgiver Andersens sal. Om hans forsamlinger nu er flyttet hertil, eller forandringen blot gælder for denne ene gang, ved jeg ikke.⁸)

Sommer, der hidtil jævnlig har besøgt de steder syd for Vejle, hvor han havde vundet nogle tilhængere, synes nu at flytte teltpælene nord på. Midt i sommerens hjerte, den 17. juli åbner han en ny prædikeplads i Horsens i Wisbys sal.⁹)

I september måned s. å. starter han i Skanderborg.

Der er virkelig fart og flugt over arbejdet nu, og Sommers selvsikkerhed vokser i samme forhold som hans venneklok øges. Ved denne tid lader P. C. Koch en meddelelse trykke i sit blad: »Øresund«, nr. 44, side 335 (1.11.1857).

Mogens Sommer som religiøs Folkeprædikant i Nørrejylland.

Man vil erindre, at Statskirkepolitiet i Sønderjylland fordrev *M. Sommer* fra hans religiøse Virksomhed i Haderslev, hvorpaa han drog Nord paa for at nyde godt af Kongerigets Religions- og Forsamlingsfrihed. Grænsebyen Kolding synes imidlertid ikke at have tilegnet sig Kongerigets friere Grundlovsforfatning, og selv mere dannede i den nævnte Kjøbstad deeltog i et brutalt Opløb mod

Folkeprædikanten, der jo dog aldeles ikke giver sig af med Sectvæsen eller deslige. Imidlertid har Mogens Sommer ikke tabt Modet, men sit forsæt tro, arbeidet og arbejder endnu paa en religiøs Folkeopvækkelse i Nørrejylland, og at han er rigt udrustet med Gaver som Folketaler, derom vidne alle hans Tilhørere i de næsten daglige Forsamlinger han nu afvexlende har holdt i Kolding, Veile, Horsens, Skanderborg og Hjarup.

Veile er hans Hovedstation; der lever han, Hustru og Svigermoder, som tildeels ernæres ved de frivillige Gaver, hans Tilhørere nedlægge i Bøssen ved Indgangen til de Forsamlingslocaler, Sommer i hver By maa leie. Naar nu Vinteren kommer med Krav paa Lys og Varme, bliver det næppe muligt for ham at kunne bestride Udgifterne med de sparsomt indkomne Kobberskillinger; thi de Besøgende, fra regnet enkelte Damer, høre til de lavere Classer. Hvad der skulde synes at være ham til Hjælp, er saaledes snarere bleven ham en Byrde; for at befordre ham fra Sted til Sted de mange Miil har man nemlig skaffet ham en lille Eenspændervogn med Hest; dertil skal han nu ogsaa leie Staldrum og Vognremise, samt betale Foder.

Intet Under derfor, at M. Sommer paa anden Maade søger at skaffe sig lidt Erhverv til sig og Sine. Det neder-sachsiske Tractatselskab forsyner ham med mange tusinde Smaaskrifter, men han uddeler de fleste af dem frit, saa at Fortjenesten herved er kun ringe. Bedre synes det at gaae med at helbrede Folk med simple homøopathiske Midler. Og skjøndt han aldrig begjærer Betaling, er der dog stundom en og anden Helbredet, der betænker ham med en Gave.

I Veile har han et stadigt Locale, der rummer henved 700 Personer. Her prædiker han hver Fredag og Mandag Aften. Søndag Morgen begynder han sin ugentlige Rundreise ved at reise til Kolding, hvor der i et paa Aaremaal leiet Locale holdes Forsamling hver Søndag Eftermiddag Kl. 2. Samme Aften Kl. 6 holder han Forsamling i Landsbyen Hjarup, hvor en og anden Bonde aabner ham Huus og Gaard for de talrigt Forsamlede; hans kraftfulde Røst kan naae selv udenfor Værelset til de Udenforstaaende.

Mandag Aften er han i sin Hjemstavn. Næste Aften Kl. 7½ er han i Horsens, hvor han siden Juli d. A. i et dertil

leiet Locale har haft stadigt fuldt Huus. Onsdagen er han i Skanderborg og næste Dag Kl. 11 holder han Forsamling for Torvebønderne i Horsens, samt Kl. 7½ for Kjøbstadens Indvaanere, blandt hvilke ikke saa faa stadige Tilhørere. Fredag kjører han ind i Bjerreherred, saaledes at han om Aftenen kan være i Veile igjen for at begynde Ugens Gjerning forfra.

Saa omtrent har han virket iaar. .

I Fredericia, hvor han ogsaa havde leiet Locale, have derværende mange Trossamfund været Skyld i, at der udrettes mindre.

Mod Mormonerne taler Sommer med stor Styrke og Nidkjerhed.

Paa Landet viser sig flere Steder Trang blandt Tilhørere til et stadigere og mere ordnet Samfundsliv, hvortil da kræves Brug af Sakramenterne.

I det Hele kan man vist ikke nægte, at Sommer er paa rette Sted i et Land, hvor en kraftløs Geistlighed, der er betyngtet med alskens verdslige Forretninger og bundet til et bestemt Sted, ikke kan forhindre, at Folket nedsynker i Dvale og kun opskræmmes af Secterere og Proselytmagere.

I disse Dage modtog Undertegnede 10 Rd. fra en troende Familie i Sjælland til Understøttelse for den kristelige Mission i Nørrejylland. Dersom andre ville indsende Bidrag i samme Øiemed eller til Missionen her i Sjælland, saa er jeg villig til at besørge det til Bestemmelsesstederne.

Pet. Chr. Koch, Vesterbro, Nr. 71 B. Kjøbenhavn.

Måske er det ved denne tid, at P. C. Koch sender 100 rigsdaler til sin betrængte ven.¹⁰⁾

Næppe er ovenstående meddelelse kommet bladets læsere i hænde, før Sommer gør endnu en erobring. Den 17. november 1857 taler han første gang i Århus i Vinds lokale.¹¹⁾

Også i Jyllands hovedstad forårsager han megen uro blandt folket til ikke liden bestyrtelse for byens præster.

Julen 1857 fejrer han i sit elskede Vejle og han ind-

fører nu en usædvanlig skik, idet han juleaften og nytårsaften holder midnatsgudstjeneste.

Året 1858 bliver et i mange henseender skelsættende år.

Han begynder virksomhed i København. Han bliver ordineret i Norge af pastor Lammers, og han organiserer kredse og frie apostoliske menigheder i Jylland med Vejle som modermenighed. Han begynder også en skole for børn, eller rettere han giver gratis religionsundervisning for børn en gang eller to om ugen. Dette børnearbejde overtages i maj måned af en ung friskolelærer, N. P. Lang, der omdanner det til en regulær friskole for børn. Og efter endt skoletid giver han også undervisning i sang, musik og skønskrivning for voksne fra kl. 5 til 10 aften.¹²⁾

Alle vegne hvor Sommer kommer frem, praktiserer han som naturlæge. Og han hævder, at han ved brug af homøopatiske mediciner har hjulpet mange hundrede mennesker. Fra Vejle fortæller han en pudsigt historie (for ægtheden tør jeg dog ikke garantere).

En lørdag får Sommer besøg af en gartners kone. Hendes mand lå syg og hun havde henvendt sig til deres læge. Han var imidlertid uvillig til at tage ud til patienten, og gav bare konen en recept, så hun kunne gå hen på apoteket og købe medicin til manden. Den skulle nok hjælpe. Den arme kone var ikke tilfreds med denne behandling, der forekom hende noget overfladisk, og hun henvender sig derfor til Sommer og beder ham undersøge den syge og ordinere en medicin, der kunne hjælpe i dette tilfælde.

Sommer følger med hende hjem, undersøger manden, ser straks, hvad han fejler, og giver ham en medicin, der virker så omgående, at gartneren allerede om mandagen er så rask, at han kan arbejde i sin have.

I løbet af mandagen kommer lægen endelig ud til gartneren, og da han ser, at han er oppegående og i fuldt sving, praler han af medicinens gode og hurtige resultat.

Gartneren er en skælm. Han indrømmer, at medicinen har gjort underværker — men det var ganske vist ikke lægens — men Sommers. Da lægen hører, at det er en homøopat, der har været i hans næringsvej, går han hjem og skriver en klage over Sommer og sender den til øvrigheden. Sommer bliver stillet for retten og får forelagt klagen. Men da han oplyser sagens rette sammenhæng, bliver der naturligvis ikke gjort mere ud af anmeldelsen. Men det blev der gjort i andre tilfælde, fortæller Sommer. Der blev rejst mange forfølgelser imod ham for kvaksalveri.¹³⁾

Så vidt jeg ved, bliver han kun een gang i 1858 idømt en bøde for kvaksalveri. Det var ved Horsens købstads ekstraret den 14. september. Bøden var på 20 rigsdaler. Sommer appellerer dommen, og ved Viborg overret bliver den nedsat til 10 rd. Det var den 18. oktober 1858.¹⁴⁾ Som nævnt i Kochs meddelelse (se ovenfor) forlangte Sommer aldrig noget for sine homøopatiske kure. Men han hævder alligevel, at han har fået mange penge for at praktisere som naturlæge.

Til hans fødselsdag d. 4. juni 1858 forærer vennerne i Vejle ham et sølvankergangsur med kæde, som han naturligvis bliver meget glad for.¹⁵⁾

Det må antagelig være omkring ved denne tid, at Sommer gør det dristige forsøg med at vinde indgang i selveste København. Måske har hans gode ven og utrættelige hjælper og forkæmper P. C. Koch tilskyn-det ham hertil. Under dette første besøg i hovedstaden benytter Sommer lejligheden til at tale hos baptisterne.

Efter den vellykkede start rejser Sommer hjem til

Vejle og organiserer en menighed, der til at begynde med omfatter 22 medlemmer, som sammen nyder nadveren.¹⁶⁾

Folkeprædikanten har nu fået smag på København og begiver sig påny derover og holder denne gang en række møder i Kongens klubs lokaler på Østergade. Møderne varer fra 27. juli til 10. august. Tilstrømningen er meget betydelig.¹⁷⁾

Også denne gang taler han hos baptisterne. De var på den tid delt i to lejre, men Sommer kommer altså begge steder.¹⁸⁾

Efter vel overstået anstrengelse med de mange møder rejser Sommer på et kort besøg til sit hjem og til menigheden i Vejle.

Den norske præst G. A. Lammers (1802—1878), en stærk følelsesbetonet vækkelsesprædikant, der i juli 1856 udtrådte af den norske statskirke og stiftede »fri christelig apostolisk menighed« i Skien, havde fået mange tilhængere i Norge, og også herhjemme var der sympati for hans frimenighedsbevægelse. Sommer havde allerede i Haderslev ladet Lammers menighedsorden udgive på dansk kort efter, at de var udkommet i Norge.²⁰⁾

I nogen måde havde disse menighedsregler været forbillede for ham, da han begyndte at oprette sine egne afgrænsede kredse. Og naturligvis var han ivrig efter at møde Lammers og officielt tilslutte sig hans bevægelse. Muligvis var en af årsagerne til hans vældige møder i København netop at gøre fordelagtigt indtryk på nordmanden. Sommer havde ved sine møder talt »som om Lammers var den eneste ærlige Præst, der for Samvittigheds Skyld og for Christi Skyld havde nedlagt sit Embede«. ²¹⁾

Lammers havde været på rejse i udlandet, og på vej

hjem til Norge gjorde han nogle dages ophold i Danmark. Efter besøg hos den gamle Lars Pedersen Møller, Skørpinge, Sjælland, der på sin hjemegn havde dannet en Lammersk menighed, drog de til hovedstaden for at tale med sympatisører og for at holde offentlige møder. Sommer ilede tilbage til København og sluttede sig til det øvrige selskab omkring den norske præst. Samværet mellem de to mænd, der begge havde nedlagt deres embede for frit at kunne virke for synderes vækkelse, førte til, at Sommer den 1. september fulgte med Lammers til Norge, stærkt tilskyndet dertil af vennen P. C. Koch.

Efter at have besøgt forskellige af de frie menigheder i Norge og sat sig ind i forholdene gik Sommer helt og fuldt ind for Lammers' bevægelse. Den 17. september 1858 blev han ordineret af Lammers i Skien og højtideligt udnævnt til: »Forstander for de evangeliske christelige Menigheder i Danmark«.

Endelig havde han nået at blive en ordineret forkynder. Det havde han forgæves forsøgt at blive i den danske folkekirke ved henvendelse i et brev til biskop Daugaard i Ribe den 19. august 1857, men fået eftertrykkeligt afslag i en skrivelse, biskoppen havde sendt fra Hjarup præstegård den 10. september 1857²²). Og nu året efter den danske kirkes kategoriske nej var han i selvsamme måned blevet ordineret af en rigtig præst, som næsten var en slags ypperstepræst for de nordiske riger.²³)

Sommers ophold i »Fjældenes Land« strakte sig over ca. 3 uger. Umiddelbart efter ordinationshøjtideligheden iler han hjem til oasen i Vejle, og allerede den 29. september sender den nybagte »forstander« sin første beretning til offentliggørelse gennem P. C. Koch:

»Det har været til megen Velsignelse og Bestyrkelse for mig, at jeg har været i Norge. Jeg føler mig glad i Herren og har den Fortrøstning, at det er Herrens Værk, som foregaar med os herovre i Jylland. Menigheden her i Veile er nu fast afsluttet og ledes af to Ældste og mig, Skrøbelige. Den ene af disse to Ældste er den 62 Aar gamle A., den anden en ung Mand (N. P. Lang?), der i kort Tid har gjort store Fremskridt i Herrens Naade. Han holdt sin første Tale i Menigheden i Søndags Eftermiddag, hvorved han aflagde et levende Vidnesbyrd om Herrens underfulde Styrelse og Dragelse med ham, og hvorledes Gud havde brugt mig som et Redskab til at kalde ham fra Mørket til sit underfulde Lys. Han talte over 1. Peter 4,10—11. Foredraget varede omtrent en Time, og det var efter Omstændighederne meget godt og flydende. Da han havde sluttet, bad jeg for ham, at han nu med Legeme, Sjæl og Aand maatte staae i Herrens Tjeneste, saalænge han her opholdt sig, og være Menigheden til Gavn og Velsignelse. Derefter modtog han under Bøn, Taksigelse og Paakaldelse Haandspaalæggelse, hvilket gjorde et velsignet Indtryk paa Forsamlingen.

Til næste Løverdag Aften er der indtegnet en heel Deel nye Medlemmer til Optagelse, deels her fra Byen, deels fra Omegnen, saa Herren stadig lægger Nogle til Menigheden af dem, som vil lade sig frelse fra den forventede Slægt. Vi samles atter i Jesu Navn næste Løverdag Aften omkring Nadverbordet og blive da vist omtrent 40 Sjæle.

O, hvor er det yndigt, naar Brødre leve og boe eendragtigt tilsammen. Her er Glæde blandt Sjælene, der er overvætted, en Eenighed, som vi bede om, maa vare evig, og en Kjærlighed, deels til Herren, deels indbyrdes, som glæder mit ofte beklemt og bekymrede Hjerte.«²⁴)

Sommer folder sig nu rigtig ud i agitation for den apostoliske mønstermenighed i Vejle, og hans tilhængere fra syd og nord begynder nu i stort tal at valfarte til modermenigheden for der at nyde fælleslivets fryd og herlige glæder.

I sin »Nytårshilsen« den 1. 1. 1859 skriver biskop Daugaard til stiftets gejstlige, at Sommer nu ogsaa

uddeler nadveren i sin menighed. 1. søndag i advent (28. 11. 1858) havde 4 personer fra Kolding nydt nadveren hos ham i Vejle.²⁵⁾

En malersvend, Th. Poulsen, Århus, fortæller i et åbent brev til stiftsprovst Boesen, at han ved juletid 1858 i strengt vejr spadserede til Vejle for der at fejre højtid sammen med Guds børn i Sommers menighed, og at han oplevede en frydefuld fest, som han aldrig tidligere har kendt mage til. Ved samme lejlighed blev han optaget som medlem af menigheden og var til »brødsbrydelse« og oplevede, at hans øjne blev åbne, så han nu så Jesus alene til frelse. Han har også gennem Sommer fået øjnene op for statskirkens og gejstlighedens »Aandsforbrydelse« og »Sandsebedrag«.²⁶⁾

Han og flere andre i Århus har ved Guds store nåde gennem Sommers forkyndelse fået hjerterne opladte for den sandhed, som frigør til Herrens ære.

Forstanderen og »Folkeprædikanten« skriver nu hyppigt og dristigt i »Øresund«. I bladet for 23. oktober 1858 har han en artikel på forsiden:

»Et Par Ord

*til de saakaldte Præster i Folkekirken samt
et Par Ord til de Oppakte i samme.«*

Det er et krast og hadefuldt angreb på præsterne, der kun sidder i embedet for det magelige levebrøds skyld, medens han selv, som den ydmyge Herrens discipel for Kristi skyld ofrer og lider, har møje og besvær i uselvisk tjeneste for Gud og næsten, men til løn høster han kun spot og utak og kummerlige og fattige kår.

Dog er han glad og lykkelig og vil ikke bytte med nogen anden. Og han opfordrer alle de ærlige vakte i folkekirken til hurtigst muligt at forlade folkekirken, som er »den store Skøge«.

Fjorten dage senere kommer han atter med en forsideartikel i samme blad. Den er skrevet i Horsens den 27. oktober 1858. Overskriften lyder: »*Lader os blive ved det Gamle*«.

Her er der et nyt og spottende angreb på folkekirken:

»Bort med de Bygninger, af hvilke der ikke skal lades Steen paa Steen. Den mindste Sal i hver Stad er stor nok til at rumme alle dem, som høre Herren til, og lad Verden ikke bedaares længer med, at hine Bygninger ere Guds Templer. Lad Verden faae at vide, at de tværtimod ere Boutiker, Handelshuse, hvor Menneskene for Betaling og til bestemte Priser kunne blive equiperede for Reisen til den fjerne Evighed. Luk disse Boder og hold op med de Spædes Vædelse paa den Helligaands Vegne og med de 14aarige Drenges og Pigers Beedigelse paa Skrømt imod Betaling, hold op med denne Afladshandel, denne Uddelelse af Absolution paa Embedsvegne til Vantroens Børn, denne Beværtning af festlig Frokost for Verden, der ligger i det Onde, denne Ødslen med det Hellige for Sviin.

Bort med dette store Sandsebedrag, denne Øienforblændelse; bort med Statskirkepræsteskabet, denne Dæmning mod Kristendommens Udbredelse.«

I den næste meddelelse, der sikkert også er skrevet af Sommer, fortælles, at præsterne både i Århus og i Horsens skælver for Mogens Sommer, de frygter for, at hans virksomhed i disse to byer skal få samme fremgang som i Vejle, og at der i nær fremtid også i de to omtalte byer skal blive stiftet »apostoliske« menigheder uden præst og barnebestænkelse.²⁷⁾

I næste nummer af »Øresund« refereres et stort møde i rådhusalen i Horsens, arrangeret af gejstligheden for at skade den store kætter i Vejle. Præsterne: Paludan, Svejstrup, Boesen og flere andre har haft ordet; men de udrettede naturligvis kun at skabe større reklame for Sommer.

I hver af de tre sidste numre af bladet i 1858 har han en opbyggelig betragtning i den sædvanlige polemiske anretning. Der er en skånselsløs nedrakning af præsterne og en tilsyneladende ydmyg fremhævelse af ham selv som et enestående sandhedsvidne.

Året 1859 indledes med offentliggørelse af et åbent brev til den gamle sognepræst, pastor Lerche Jørgensen i Vejle, skrevet af klejnsmedesvend D. H. Jochumsen.²⁸⁾

Dette brev er, ligesom et andet åbent brev skrevet til stiftsprovst Boesen, Århus, af malersvend Th. Poulsen, også dikteret af Mogens Sommer.²⁹⁾

Det mærkes så tydeligt på tonen og ordvalget, at det er den samme mand, der står bag begge skrivelser. Sommer kunne få sine tilhængere til at skrive det, han ville have frem.

Både Jochumsen og Poulsen erkender, at Gud har brugt Sommer til at føre dem til levende kristentro, medens kirkens præster intet har kunnet udrette i den henseende.

I tre døgn i januar 1859 raser en orkanagtig storm i Jylland. Den forvolder skader mange steder, og i Vejle sker der dette, at et hus, som er under opførelse, vælter i stormen natten mellem den 12. og 13. januar.³⁰⁾

Ejeren, P. Henriksen, lider derved et stort tab. Også for Sommer er det tilsyneladende et føleligt knæk, for i bygningen skulle indrettes en stor forsamlingsaal, hvor Sommers menighed skulle have hjemme. På den anden side kommer uheldet ham sikkert meget tilpas, for han har planer om at flytte til København; og da udsigterne nu til at få eget lokale i Vejle er meget dårlige, beslutter han sig til i nær fremtid at rykke teltpælene op og rejse til hovedstaden.

Det ser ud til, at hans tilhørerskarer både i Køben-

havn og i Jylland er ret betydelige, og han finder nu tidspunktet belejligt for udsendelsen af et lille polemisk skrift:

»*Hvem ere Folkekirkens Medlemmer,
og hvem ere de Helliges Samfund?*«

»Folkekirkens Medlemmer tilhøre et Samfund, som har tilløiet sig Christen-Navn, hvoriblandt endeel af de mere Ærlige fralægge sig dette Navn ... Lærerne i Folkekirken, alle i Fællesskab, have kun eet Formaal: »*Fortjenesten*«, dernæst at stride for det Bestaaende, begribeligt for ikke at tabe Fortjenesten, paa Sandhedens Bekostning ...

Tag Levebrødene bort, de fede Embeder med Udsigt til at forfremmes og ophøies, — saa har Du slet Ingen, ikke en Eneste!!! Var der Een, som der var een i Norge, Lammers i Skien, saa vilde denne Ene strax begive sig bort fra et Samfund, som kun er en Bolig, der huser alle urene Fugle ...

Folkekirken ynder ingen sande Christne i sit Skjød, den opholder sig kun med Navnchristne og Mundchristne ... Folkekirkens Medlemmer ere Folk, som staaer udenfor Christendommen, men alligevel i deres saakaldte Guds-tjenester lege med de Christnes hellige Ceremonier, tage det Hellige forfængeligt og gjerne vil gaae for at være Christne, men blive Hellige eller Medlemmer af de Helliges Samfund ville de nok bede sig fritagne for ...

Hvo ere da de Hellige, eller hvoraf bestaaer de Helliges Samfund?

De ere af Gud udvalgte, Gud oplyser dem ved sin Hellig-aand om den sande Vei, som fører til Livet, og giver dem Kraft i Troen til at overvinde Verden, Syndens og Djævelens Anløb. De søge fremfor alt at blive bestandige i Kjærlighed og Ydmyghed, som er deres ypperligste Prydelse. De ere Guds Præster paa Jorden, de offerer sig for den Verden, der ligger i det Onde, om mulig nogle af dem kunne frelses, de ere som Brødre og Søstre, som Lemmer paa det samme Legeme, hvor Christus er deres Hoved ... De bryde Brødet i Husene og nyde Maaltidet med Fryd og Hjertens Eenfoldighed, de rette dem efter Bibelens Lære

og føre smaae Børn til Herren, at de kunne *velsignes* af ham og senere optages ved Daab, naar det kan skjønnes, at de begjære den i Troen.«³¹⁾

Disse korte uddrag må være tilstrækkeligt til at tydeliggøre tendensen. Og ingen kan være i tvivl om, at Søren Kierkegaard har leveret materialet til dette agitationsskrift.

Klejnsmedesvend D. H. Jochumsen bliver nu »Ældste« i den apostolske menighed i Vejle, og han, der har skrevet så bravt imod Jacob Lerche Jørgensen, får nu til opgave at fortælle »Øresund«s læsere om Sommers sidste prædikerejse og store påskefest før flytningen til København. Først skriver Jochumsen om, hvor store ting Sommer har været redskab til at udrette for Gud i de halvtredie år, han har virket i Vejle, hvor der før hans komme så at sige »ingen Tanke om Tilstedeværelse af Troende« fandtes i Byen, hvor alle jo var kristne af navn, men ingen var det i sandhed. Flere hundrede mennesker flokkedes om Sommers forkyndelse, og tit kunne mange ikke komme ind i det lokale, hvor han talte, sådan trængsel var der. Det samme gentog sig både i Horsens og i Århus. Så nævnes, at Sommer og hans hustru palmesøndag drog nord på for at opbygge brødre og søstre i troen forskellige steder på vejen til Århus. I Århus talte Sommer tirsdag, onsdag og skærtorsdag. Langfredag var ægteparret i Horsens. Lørdag var de atter hjemme i Vejle, og i deres kølvand fulgte en stribe »nysopvakte« fra Århus. Om aftenen var der medlemsoptagelse i menigheden, og der var kommet folk fra Hoptrup, Haderslev og Kolding for at være med til festen. Første påskedag blev en højtid uden lige, hvor medlemmerne fra nord og syd strømede til modermenigheden for sammen at fejre Kristi opstandelse. Om aftenen var

der nadverhøjtid for menighedsmedlemmer, og der var ca. 120 til stede:

»Alle Medlemmer af Frimenighederne i de forskellige Byer, der slutte sig til Br[oder] Sommer. Han kunde med Sandhed sige: I have ikke ret mange Fædre, men jeg avlede Eder i Troen, og Forholdet var ogsaa ret, som om det var Børnene, der flokkedes til Faderhjemmet, ja vistnok over 50 Fremmede bleve den Dag bespiste ved hans Bord og nøde hans og hans Hustrues Omhu. Først sent paa Natten maatte de Fremmede begive sig paa Tilbagereisen, deels tilfods, deels kjørende. Men Lovsange og Priis til Herrens Ære lød fra den tidlige Morgenstund til seent ud paa Natten, allevegne, hvor de vare samlede, saae og hørte man kun glade Folk, ja som om de fra Barnsbeen af havde kjendt og elsket hverandre. Aanden Paaskedag var det ligesaadan. Endeel vare blevne tilbage for først at fortsætte Reisen anden Paaskedags Nat. Om Formiddagen vare vi atter samlede og bleve paany rigelig mættede ved Ordet, og atter deelttes de i Flokke, for at komme omkring til Brødre og Søstre og gjøre dem bekendte med dem i deres Huse. Om Eftermiddagen nøde vi den sidste Glæde at være samlede om det Livsens Ord, den skjulte Manna, som mætter hungrige Sjæle. Gud skee Lov, Priis og Tak for al den aandelige Velsignelse, som er os vederfaret. Br[oder] Sommer maatte atter paa Reisen for i Vesteregnet at opbygge Brødrene derude og vendte først tilbage for at holde Forsamling afvigte Torsdag og Fredag Aften. Senere maatte han endnu Løverdag til Horsens, hvor han holdt Foredrag Løverdag Aften og Søndag Morgen. Men da Menigheden i Horsens fik at vide, at der skulle optages 10 nye Medlemmer i Veile, begave endeel sig tilfods for at overvære denne Glæde og atter nyde Nadvermaaltidet i Brodersamfundet ...

Da Br[oder] Sommers Afreise var bestemt til Tirsdag (3. Maj) Morgen, saa blev der foranstaltet et Kjærligheds-Maaltid i Forsamlingslocalet til ca. 100 Personer. Fra de forskelligste Egne mødte Sjælene atter, og skjøndt nogle havde gaaet Natten iforveien 2 a 3 Miil hjem, saa sparede de dog ikke Foden for at komme og være nærværende deels til Maaltid, deels til Overværelsen af Afskedstalen,

som var over Joh. 14,12—20, og hvorledes den Enkelte derved blev trøstet og styrket, det formaaer man ikke med Ord at tolke; men vor Tillid er til Forjættelsen, vi ere ikke faderløse, men han har tegnet os i begge sine Hænder samt kjøbt os med sit Blod, og der skal Ingen være mægtig at rive os løs fra ham. Gud ledsage nu vor Br[oder] Sommer, at han maa befindes tro i Herrens Tjeneste, ogsaa hvor han drager hen, og bliver Mange til Velsignelse.«

D. H. Jochumsen,
Menighedsældste i Veile.³²⁾

Brevet giver et ret levende indtryk af menighedsforholdene i Vejle i dens glansperiode. Der synes virkelig at have været en ægte, kristelig atmosfære blandt de folk, der ved denne tid fulgte Sommer.

Efter at Sommer er blevet »Københavnner«, har han dog stadig sine jyske tilhængerer vel på sinde, og især indtager Vejle en stor plads i hans hjerte og tanker.

Var påskefesten uforglemmelig, så må han også dertil for at fejre pinse. Herom har Jochumsen også skrevet. Sommer holder møder i Vejle pinselørdag, søndag og 2. pinsedag (11., 12. og 13. juli 1859). Siden påske er der kommet ca. 50 nye medlemmer, så menigheden nu tæller over 200 voksne medlemmer.

»Naar jeg skulde udføre det nøiagtigere, vilde det blive, som da jeg skrev Dem til om Paaskeglæden; thi det var jo paa samme Maade og af samme Grund, Guds Børn vare komne tilsammen, kun denne Gang var Antallet større og Glæden større over at have faaet flere Brødre og Søstre i Herren. Med Lovsang og Priis og Tak gik det fra den tidlige Morgenstund til den sildige Aften. Fem Gange vare vi samlede fra Løverdags Aften til Mandags Aften, og desforuden Søndag og Mandags Aften blev der nydt Nadvere, til stor Opbyggelse og Bestyrkelse baade for dem, som bleve optagne begge Aftener, og til en nærmere Sammenknytning af dem, som alt i længere Tid have smagt Naadens Sødme.«³³⁾

Ved hjælp af sine medarbejdere de forskellige steder klarer Sommer altså i denne tid sit embede som forstander for de frie christelige apostoliske menigheder i Danmark. I København ser det også ud til, at sagen har fremgang. Men naturligvis kræver det meget at have opsyn og ansvar for så meget, men indtil videre går det godt.

I juli måned er Sommer påny i Jylland. Den 14. og 15. taler han i Haderslev, og kort efter udgiver han disse to taler: »De syv Tusinde i Israel og Guldkalvetjenesten«. De kommer hurtigt i 2. oplag, hvilket tyder på, at forfatteren netop i denne tid har medvind — og han udnytter situationen, så længe den er ham gunstig.

I den første af talerne sammenligner han sig med Elias — mindre kunne ikke gøre det.

»Som Elias lod sin Dreng tilbage, saaledes gav Herren ogsaa mig en Medhjælper i denne Stad, der med et Aandens Vidnesbyrd skulde tale til de Adspredte for at samle dem til een Hob ... Jeg ved, jeg har modtaget et stort Naadepund, hvormed jeg skal aagre var der ogsaa syv Tusinde, eller maaskee blandt syv Tusinde fandtes ikke Een, som Herren havde udrustet med Aandens Kraft og Myndighed til at forkynde Ordet, som han har kastet det i min Lod, saa har jeg ogsaa at bringe en desto større Rente tilbage og ikke hvile, før jeg kunde bringe de syv Tusinde tilveie. Ogsaa her blandt Eder er jeg kommen for at søge dem, men det kommer an paa Eder, hvorledes I vil modtage Indbydelsen. Herren siger: Hvo, som annammer Eder, annammer mig, og hvo mig annammer, annammer den som udsendte mig. (Math. 10,40.) Det kommer ganske an paa, hvorledes I i Samvittigheden behandler den, som Herren sender; thi han siger: Hvad I gjøre imod een af disse mine mindste Brødre, det gjøre I mod mig.«³⁴)

Det er rene ord for pengene. Men så ved folk også, hvad de har at rette sig efter. Det er altså farligt ikke

at lytte til Sommer og ikke at slutte sig til ham, som Gud så underfuldt har sendt og udrustet.

Men den megen medgang stiger ham til hovedet, og han bliver mere og mere selvsikker. I »Øresund« for 3. september 1859 begynder han en artikelserie om »St. Johannes' første almindelige Brev«, og her betegner han sig (vistnok for første Gang) som M. A. Sommer. Det vil altså sige, at han nu — ligesom de troendes fader i Bibelen — ændrer sit navn, så han fra nu af hedder Mogens Abraham Sommer. Og det er under disse tre navne, han herefter bliver kendt.

Fra 1. oktober 1859 starter han selv sit eget organ, ugeskriftet: »Pilegrimen«, hvis vandring varer i 40 uger. Men efter disse ugers ørkenvandring indgår dog hverken bladet eller dets udgiver til det forjættede land; tværtimod går han mange trængsler og genvordigheder i møde.

Mogens Abraham Sommer forvilder sig ud i kætteriets grumme ørken. Han forkynder syndfrihedslære, han tager afstand fra den »Augsborgske Trosbekendelse« og fornægter »Treenighedsdogmet«.

Da P. C. Koch bliver klar over dette, så prøver han at tale vennen tilrette. Men da det ikke nytter noget, men tværtimod gør Sommer mere stivnakket og hoven, så han endogså mener, at hans skrifter kan komme op på siden af Søren Kierkegaards, så synes Koch, det kan være tilstrækkeligt, og bryder med ham. Da Mogens Abraham — den syndfri folkeprædikant — nu tilmed giver sin kone løbepas, bliver det rent galt. P. C. Koch angriber nu sin tidligere ven på det kraftigste i sit blad »Øresund«, og Sommer får ikke lov at forsvare sig i bladets spalter.³⁵⁾

Nu tager også flere andre afstand fra Sommer. Niels Johansen kommer med et par spydige bemærk-

ninger i sin »Brevbærer«, og den gamle Lars Møller Pedersen siger også Sommer farvel. Men det værste er endnu tilbage. Overhyrden for de apostoliske menigheder i Norden, pastor G. A. Lammers, støder både Sommer og alle dem, der hylder Sommers vildfarelser, ud af den Lammerske fårefold og fratager Sommer embedet som forstander for menighederne i Danmark.

Det går naturligvis ikke stille af, og i et langt brev af 8. april 1860 tager den udstødte til genmæle. Men der er ikke noget at stille op. Sommer er færdig for bestandig som leder for en religiøs bevægelse.³⁶⁾

Sagen omtales ikke i selvbiografien. I 2. udgave forbigås den fuldstændig i tavshed, og i 1. udgaven hedder det kort og godt: »Jeg havde været i Jylland og frasagt mig Forstanderstillingen over Menighederne. Det var en Steen fra mit Hjerte, thi nu følte jeg mig fritaget for at være et Lem paa et Legeme, hvor Lemmerne indbyrdes vare splidagtige.« ... »I Kjøbenhavn blev Daabsspørgsmaalet ogsaa et Stridsæble, og da nu Menighederne vare opløste i Jylland, og Striden begyndte at tage samme Retning i Kjøbenhavn, saa trak jeg mig mere og mere tilbage og opløste endelig Menigheden ved at frasige mig Forstander-Embedet.«³⁷⁾

Sommer vil gerne give det udseende af, at det er ham, der har taget initiativet, og at det blev en lettelse for ham at blive fri for at være forstander for de frie menigheder.

Virkeligheden er dog en ganske anden. Han har simpelt hen været tvunget til at tage sin afsked, og at dette ydmygende skridt har taget meget på ham, ser man deraf, at han bliver alvorligt syg hen på sommeren 1860. Og for at han overhovedet kunne fortsætte senere, maatte Gud give ham særlige åbenbaringer

under sygdommen. Disse besynderlige fantastier, der mere vidner om en betændt hjerne end om en from og redelig mystiker, betegner Sommer som noget ganske overordentligt. Han lader en række af synerne trykke i 1. udgave af selvbiografien³⁸). Senere lader han dem også udkomme i særtryk.

Efter overstået sygdom udråber Mogens Abraham Sommer sig til at være Søren Kierkegaards eneste og retmæssige arving og discipel og hævder, at mesteren selv i sit skrift: »Synspunktet for min Forfattervirksomhed« profetisk har talt om ham og hans religiøse virksomhed, som den sande af Gud udsendte missionær.³⁹)

Da den døde forfatter ikke kan protestere, fortsætter Sommer uanfægtet lige til sin død som fanatisk Kierkegardianer.

Sommer kan ifølge sagens natur ikke mere oprette »menigheder«, den slags tror han ikke en døjt på herfter. Men han henvender sig til »Enkelte«. Ganske vist søger han gennem forsamlinger rundt i Landet at få ram på disse »Enkelte«, og han finder dem også ofte i hjemmene. På den måde kan han som fri og uforpligtende missionær komme og gå, som han vil. Han skylder ingen mennesker eller menigheder regnskab for sin virken og færden.

Hvor meget hans nedlæggelse af »Forstanderembedet« betød ud over landet, kan ikke gøres op; men for menigheden i Vejle har det været et hårdt slag. Dog har han der haft — og vedbliver med at have så mange trofaste venner, at han atter og atter kommer til Vejle for at besøge disse venner og for at holde møder der i byen. En af hans venner, slagter S. P. Sørensen, lader endogså indrette en mødesal, som M. A. Sommer kommer og indvier i oktober 1867.⁴⁰)

Den samme gode Sørensen får tilsendt et eksemplar af 2. oplag af Sommers lille smædeskrift mod Birkedal: »Vilhelm Birchedahls Afskeeds-Tale seet og tolket i Sandhedens Lys af en dansk Lægmand«. Sommer har skrevet en personlig hilsen i hæftet:

Nytaarsgave til min kjære Ven

S. P. Sørensen

i Veile

fra Forfatteren.

(Dette eksemplar findes på Statsbiblioteket i Århus.)

At menigheden i Vejle virkelig har bestået af mange gode og respektable mennesker, også alvorlige kristne, derom vidner, at en hel del af dem senere slutter sig til metodistmenigheden eller til baptistsamfundet.

Allerede så tidligt som i foråret 1860 har en af Sommers tidligere medlemmer, skipper Peder Hansen, fået forbindelse med metodistmenigheden i København, og han henvender sig til superintendent Chr. Willerup og beder ham sende en mand til Vejle, da der er muligheder for der at få fat på en del af de nu kirkeligt hjemløse »Sommerianere«. Den 9. juni 1860 har skipper Hansen med sig i sin båd hjem til Vejle pastor Boye Smith. Han får en god indgang og mener, at der er muligheder for metodismen i denne by, og få måneder efter, den 30. september, kommer selveste superintendent Willerup til Vejle og taler i klubsalen på Torvegade. Godt et halvt år senere stiftes metodistmenigheden. Blandt de 19 medlemmer, som den 12. maj 1861 udgør menigheden, er følgende tidligere Sommerianere:

Skipper Peder Hansen og hustru.

Slagter (skræder) Dittman og hustru.

Skibstømrer Niels Hendriksen og hustru.

Lysetøber og vatfabrikant Carl Gustaff Gotlieb Müller
og hustru.

Kædeskærer Chr. Jochumsen og hustru.

Jens Joachim Christensen (søn af Chr. Jochumsen).

Nogle af disse familier blev i flere generationer nogle af de bedste i metodistkirken. Og Jens Joachim Christensen blev senere præst og senere igen superintendent for metodistkirken i Danmark. Han blev et af metodistkirkens store navne.⁴¹⁾

Men også baptisterne høstede gode frugter af Sommers virksomhed i Vejle.

Vi har flere gange omtalt klejnsmed Jochumsen, som en tid var menighedsældste hos Sommer. Hans fulde navn er: Diderik Hysing Jochumsen. Han og hans hustru sluttede sig til baptisterne, da de nytårsdag 1866 stiftede menighed. Niels Frederiksen og hustru og flere andre fra Sommers flok blev også baptister.⁴²⁾

Og hvad der gælder for metodistmenigheden, gælder også for baptistsamfundet. Flere af »Sommerianerne« blev gode og solide støtter inden for menigheden.

En datter af D. H. Jochumsen blev gift med den kendte baptistpræst Peder Grarup, og deres søn Orla blev ligeledes præst i baptistsamfundet og har været det i mange år. Nu har han to sønner, der forbereder sig til også at gå ind i præstegerningen.

Og således kan man både hos metodister og baptister nævne »Sommerianere«, som i flere generationer har været aktive og agtede medlemmer af frie menigheder.

Også inden for Det danske Missionsforbund gør noget lignende sig gældende.

Dertil kommer, at mange af Sommers tilhængere

efterhånden sluttede sig til Indre Mission, og andre gik til Luthersk Missionsforening, og nogle vendte slet og ret tilbage til de sognemenigheder, som de oprindeligt var udgået fra.

Man kan således påvise, at Sommers virke ikke har været helt forgæves.

Den videre skæbne, der blev Mogens Abraham Sommers, er det ikke stedet at gå ind på her.

Til slut skal blot nævnes, at han efter flere års ophold i Amerika kom hjem til Danmark sidst i 1890'erne.

Han døde ensom og forladt på et kvistkammer i Løkkegade 18, Ålborg, mandag morgen den 4. februar 1901 og blev begravet under ret stor deltagelse på Ålborg kirkegård fredag den 8. s. m.

Begravelseshøjtideligheden blev ledet af en bogholder Bækgård og var meget enkel og stilfærdig.⁴³⁾

En rastløs og urolig vandringsmand havde sluttet sin vandring på jord.⁴⁴⁾

NOTER

Forkortelser.

MAS	= Emil Larsen: Urovækkeren Mogens Abraham Sommer 1963.
HAM	= Historisk Aarsskrift for Metodistkirken i Danmark. 1935.
VAA	= Vejle Amts Avis.
ØRS	= Øresund.
St. 1. 11.	= Stadier paa Livets Vei. Af M. A. Sommer. 1868 og 1891.
Brevbærer	= Brevbærer mellem Christne til Oplysning og Forbindelse.

- 1) Se: En Sekterer i det sydlige Jylland. Af F. Elle Jensen. Vejle Amts Aarbog 1957. Og min bog om M. A. Sommer.
- 2) Om præsternes stilling til Sommer gives oplysning i forskellige indberetninger til biskoppen i Ribe. Se: Ribe amts østre provsti 1848—1859, C. 4—402, og Vejle amts østre provsti og vestre provsti 1857—1867, C. 4—332 (Landsarkivet i Viborg).
- 3) VAA. 16. 2. 1857.
- 4) ØRS. Nr. 9 1857, side 71—72.
- 5) St. 1, s. 26.

- 6) Chr. Nielsen: Superintendent J. J. Christensen. HAM 1935.
- 7) Liigtale over afgangne Toldbetjent Abraham Sommer i Ribe den 19de Mai 1857, holden af Missionær M. Sommer. Haderslev 1857.
- 8) VAA. 22. 6. 1857.
- 9) St. 1, s. 26.
- 10) St. 1, s. 25.
- 11) St. 11, s. 24.
- 12) VAA. 12. 5. 1858.
- 13) St. 1, s. 25.
- 14) MAS, s. 204, note 35. Se højesteretssags papirer vedr. sag nr. 293 mod Sommer, dat. 19. novbr. 1866. Heri oplysning om dommene i Horsens og Viborg.
- 15) St. 1, s. 27.
- 16) Brevbærer mellem Christne til Oplysning og Forbindelse. Redigeret og udgivet af Niels Johansen. 1. 4. 1855—1. 3. 1860. Kbhvn. Nr. 11—12 1858, s. 132.
- 17) ØRS nr. 33 1858, s. 132.
- 18) Berlingske Tidendes prædikanliste 31. 7. og 7. 8. 1858.
- 19) Kirkeleksikon for Norden. 111, s. 12. Kbhvn. 1911.
- 20) MAS, s. 200, note 1.
- 21) Brevbærer nr. 11—12 1858, s. 133.
- 22) Ribe bispearkiv. Kopibog mrk. nr. 484 (Landsarkivet i Viborg).
- 23) ØRS nr. 39 og 40 1858.
- 24) ØRS nr. 40, s. 160 (1858).
- 25) Christine Daugaard: Biskop Daugaard 11, s. 286—87.
- 26) ØRS nr. 31 1858, s. 122—24.
- 27) ØRS nr. 47 1858 (20. 11. 1858).
- 28) ØRS nr. 1 1858, s. 3.
- 29) ØRS nr. 31 1859, s. 122 ff.
- 30) VAA. 13. 1. 1859.
- 31) Hvem ere Folkekirkenes Medlemmer, og hvem ere de Helliges Samfund? af M. Sommer. Kbhvn. 1859.
- 32) ØRS nr. 19 1859, s. 74—75.
- 33) ØRS nr. 25 1859, s. 98—99.
- 34) De syv Tusinde i Israel og Guldkalvetjenesten. Mogens Abraham Sommer. Kbhvn. 1859.
- 35) ØRS nr. 35 1859, s. 207—8.
- 37) St. 1, s. 32 og 33.
- 38) St. 1, s. 35 ff.
- 39) »Synspunktet for min Forfattervirksomhed af Søren Aabye Kierkegaard.« Udg. af P. C. Kierkegaard. Kbhvn. 1859. Bilag: Den Enkelte ... Tvende Noter, s. 111.
- 40) St. 1, s. 81.
- 41) HAM 1935, s. 11—15, og Erik Kyst: Vejle Metodistmenighed 1860—1960, s. 8—10.
- 42) Rosenquist Hansen: Minder ved Vejle Baptistenigheds 50 Aars Jubilæum. 1916. S. 8 ff.
- 43) Aalborg Stiftstidende 8. 2. 1901.
- 44) MAS, s. 177.
- NB. Sognepræst, provst Jacob Lerche Jørgensen (1779—1864) døde d. 15. 2. 1864. Se VAA 24. 2. 1864.

SALT OG BRØD I RETSSALEN

Af fhv. lærer *John Kvist, Egtved.*

I ældre tingbøger¹⁾ finder man ikke saa sjældent beretninger om forhold, sæd, skik og brug, som er nutiden fremmed. En længere retssag fra den lille by Borlev i den vestlige del af Øster Starup sogn og fra den østlige del af Egtved sogn i aaret 1712 fortæller om saadanne glemte forhold, om en gildes-skik, kaldet velkomst, om et kvindeligt pyntestykke, kaldet livbaandet, og om det absolutte kernepunkt i beretningen, den dybeste overtro, der nærmer sig stærkt til »sort magi«, nemlig edsaflægelse i form af sværgen paa eller ved salt og brød. Samme retssag er ogsaa vidne om noget, der ikke har forandret sig, men særdeels godt kendt i nutiden: den allestedsnærværende og udødelige sladder.

I sommeren 1712 var *Steffen Bonde Olufsen* og hans hustru *Lene Mikkelsdatter* som nye folk flyttet ind i Borlev by. Han var sikkert hjemmehørende i byen, hun var maaske fra Egtved sogn eller havde slægtninge der. Ved indflytningen holdtes — som skik da var flere steder i Jylland — et gilde, en velkomst, for byens folk.

Denne skik er vel nu helt forsvundet her i landet, men den lever endnu i Sydslesvig, i hele flensborgegnen er den endnu en fast regel²⁾. Hvis en tilflytter ikke overholder skikken, faar han navnet »æ nymand« eller »Nymand« og bliver ved med at beholde dette navn. Han bliver aldrig, som vi ogsaa godt kender det fra vore egne landsbyer i Nørrejylland »jen aa vor ejn«.

Efter velkomsten opdagede *Lene Mikkelsdatter*, at hendes

livbaand, som hun havde opbevaret i sin kistelæddike, et lille aflukket rum i den ene ende af brudekisten, var blevet borte.

Et livbaand, f. eks. af sammenlængede sølvplader — saadan som det fandtes hos bedrestillede bønder — var et smukt og kostbart smykke, og saaledes har det paagældende livbaand sikkert været.

Dets forsvinden gav anledning til løs snak og stærkt røre blandt egnens folk, og mindre blev dette røre ikke, efter at det blev genfundet ved laden til Ballegaard i den østlige del af Egtved sogn.

Lene Mikkelsdatter var tydeligt nok af den mening, at baandet var blevet stjålet, eller som hun udtrykte det »var fulgt med fremmede klæder«. — De beboere i Borlev, der havde været med ved velkomsten, gik til Lene Oluf's og tilbød at rense sig for mistanke ved at sværge paa salt og brød sammen med hende, hvis hun da først ville aflægge ed paa, at hun havde lagt sit livbaand i sin kistelæddike, før hun savnede det.

Dette gik hun med til paa trods af, at hendes mand ved samme lejlighed sagde, at en saadan sværgen i hans hus var mod hans vilje og samtykke.

Følgende fra Borlev indfandt sig: Mads Jensen og hustru; Sivert Jespersens hustru Elisabeth Stinesdatter; Niels Svendstrups hustru Mette Pedersdatter; hendes søn, Hans Nielsen, og hendes datter, Anna Nielsdatter; Peder Hansen og hustru Margrethe Madsdatter; Mads Pedersen; Oluf Jensens dreng, Jens Rasmussen; Mette Viborg og endelig Lene selv.

Sammen aad de salt og brød og svor, at dersom de var skyldige i denne sag, da »skulde de have saa mange diefle i dennem som der var brødkorner og saltkorner i og paa det brød, de aad«.

Med denne dyre sværgen mente Borlev-folkene sig rensedede, og for deres vedkommende blev der da ogsaa ro i sagen, men dette var langt fra tilfældet i den østlige part af Egtved sogn, hvor mummiesnakken gik livligst. Sladdereren naaede sit højdepunkt i Anders Iversens barselstue i Bølling, hvor der snakkedes saa meget, at det gav anledning til en retssag, der med mange forhør varede ved fra den 16. september 1712 til den 13. januar 1713.

Det var Maren Jensdatter, gift med Mads Jespersen, en fæster af halvparten af den store Hjelmstrupgaard, som følte sig mistænkt og rejste processen.

Ved et af de første retsmøder paa Andst, Jerlev og Slaugs herreds ting pa Amhedegaarden i Egtved sogn mødte hun selv frem p. gr. af »nogen tale blandt almuen«, der beskyldte hende for at have sagt, at fru Antony, møllerdatter i Egtved, skulde have haft det forsvundne livbaand. Hun tilkendegav nu, at hun ikke var bevidst at have beskyldt møllerdatteren for noget og »ej med sandhed kan sige andet, end alt hvad som lovligt, høfligt og sømmeligt er og en smuk, ærlig matrone velegner og anstaaer«.

Efterhaanden mødte en række vidner i retten. Anna Sørensdatter i Bølling vidnede, at der i Anders Iversens barsehus var blevet sagt, at Jørgen Ballesgaards hustru Anna Andersdatter vidste vel, hvem der havde lagt livbaandet ved Ballesgaard. Hun blev spurgt, hvem der havde sagt dette, og hun svarede, at hun egentlig ikke vidste det.

Denne vending »egentlig ikke vidste« brugte bønderne ofte, naar de kviede sig ved at angive andre, eller naar de ikke vilde indvikles yderligere i en sag.

Ved et senere forhør, hvor det trak op til, at hun alene kunde komme til at staa til ansvar for løs snak, angav hun Kirsten Jensdatter og Mette Jørgensdatter, begge hos selvejerbonden Giermand Poulsen i Bølling, og sagde, at de var kommet ind til hendes gamle moder, Karen Jensdatter i Bølling, og havde sagt, at dersom der blev givet de Bølling-koner stævne til tinge, fik de nok at vide, hvem der havde ført den snak om livbaandet, saasom de sagde, »at Jørgen Ballesgaards kone skulde have sagt, at hun vidste vel, hvem der havde lagt livbaandet ved laden, men hun navngav ingen.«

Anna Sørensdatters vidnesbyrd blev — under tilbud om ed — bekræftet af hendes brødre, selvejerbønderne Søren Sørensen og Niels Sørensen i Bølling.

Anna Andersdatter i Ballesgaard, der efter snakken skulde vide, hvem der havde taget livbaandet, erklærede i retten, at hun kun vidste, at det var forsvundet og igen fundet ved Ballesgaard, og »belangende Maren Jensdatter af Hjelmstrup, som efter mummiesnak derfor skulde være mistænkt, saa tilstod dette vidne, at hun ikke i nogen

maade med fornævnte Maren Jensdatter er bevidst andet, end alt det som lovligt berømmeligt er i alle maader«. Det samme erklærede hendes mand, Jørgen Jensen, Ballesgaard, samt Lene Mikkelsdatter og Bonde Olufsen.

Ved sin erklæring om Maren Jensdatters fortræffelighed fortav Lene Mikkelsdatter sine tidligere udtalelser.

Den første søndag i august havde hun paa vej hjem fra Egtved kirke været i følge med datteren fra Ballesgaard, Maren Nielsdatter, og den anden fæster paa Hjelmstrupgaard, Bertel Nielsen, og efter disses vidneudsagn havde hun sagt til Maren Nielsdatter, at Jørgen Ballesgaard fik nok at vide, hvem der havde taget livbaandet, og hvordan det var kommet tilveje igen. Den, der havde taget det, var velbekendt, men ubenævnt, endvidere havde hun sagt, at de paa hendes mands side nu havde gjort sig rene, nu haltede det paa hendes side.

Bertel Nielsen havde dertil bemærket, at der var ingen paa hendes side uden fru Henriette Antony, møllerdatteren fra Nybjerg mølle, og folkene paa Hjelmstrupgaard, Mads Jespersen og hustru Maren Jensdatter.

Lene havde svaret, at fruhen allerede havde gjort sig ren, hvortil Bertel Nielsen svarede: »Da er det ligesom det alene staar paa vores gaard«. Dette ordskifte kunne tyde paa, at Lene Mikkelsdatter var i familie med de to betydende familier i Nybjerg mølle og paa Hjelmstrupgaard, og nu var kommen i konflikt med dem.

Retten havde besvær med de to kvinder Kirsten Jensdatter og Mette Jørgensdatter, der beskyldtes for at være ophav til sladdereren.

Den første gang, de var tvunget frem, nægtede de pure at have noget at gøre med den sag. Den anden gang mødte kun Kirsten Jensdatter nødtvungent og paastod, at hun aldeles intet havde sagt eller beskyldt nogen for i denne sag.

Mette Jørgensdatter udeblev. I hendes sted mødte Giermand Poulsen, der formentlig var hendes mand. Han forklarede, at »hun var falden i svaghed« og derfor ikke kunde møde.

Maren Jensdatters fuldmægtig, Bendix Funk, »formente, at Giermand Poulsens foregivne skudsmaal om Mette Jørgensdatters forhold ikke var saa lovlig som loven omformelder, hvortil Giermand Poulsen, der selv var lovkyndig,

var vidende, men formodede, at det var mere af fortræd og modvillighed, sagen alene til forlængelse«.

Et par af Giermand Poulsens forfædre havde været herredsfogeder, og han selv var virkelig lovkyndig og førte personligt flere vanskelige sager for retten. Hans optræden i denne sag var et kneb. Bendix Funk krævede, at de to kvinder skulde betale en mulkt og sagens omkostninger, fordi de »med deres ubeviselige udbreden af snak allermest vilde have sat andre godtfolk en blame paa til deres æres og lempes fornærmelse«, men saaledes blev det ikke.

Ved dommen blev Maren Jensdatter fuldstændig renset for al mistanke. Ingen blev straffet. Herredsfogeden dømte her som i andre smaa æressager, der kunde sætte splid mellem familier og i landsbyen, forsigtigt og klogt, vel ikke mindst her i sit eget hjemsgn.

Man mener, at denne ed, eller sværgen ved salt og brød var særlig hellig, og at den har været i brug i hele Vesteuropa maaske allerede i Middelalderen.

Her i landet har den vist været mest anvendt i Jylland; den var ikke lovlig, og Kirken straffede den med offentlig skrifte.

Saavidt det vides, er der udover sagen fra Borlev kun fremdraget tre tilfælde paa en saadan ed, nemlig fra Skagen, fra Ommestrup³⁾ ved Mørke og fra Humble⁴⁾ paa Langeland.

Formaalet med at sværge om, paa eller ved salt og brød var almindeligvis at rense sig for mistanke for tyveri.

Salt⁵⁾ og brød tillagdes en rensende kraft, hvorfor det brugtes som et middel mod djævle og hekse.

S. Birket-Smith⁶⁾ siger: »Mærkeligt ser det da ud, at man ved denne sværgen ved djævelen netop brugte salt og brød, men det har sin forklaring i, at man bedst manede djævelen ved det, som han ansaas at have mest respekt for, men denne sværgen frembød

en ond og skadelig side og kunde derfor siges at være djævelen sympatisk.«

Der er fremsat den formodning, at de sværgende har staaet i en kreds om salt og brød og under sværgeren paa deres uskyldighed lagt hænderne paa det, ligesom man sværger ved at lægge haanden paa biblen.

I tilfældet fra Borlev siges det tydeligt, at de ogsaa aad saltet og brødet, og her faar man ogsaa edens dyre ord, »at dersom de var skyldige, da skulde de have lige saa mange djævle i sig, som der var brødkrummer og saltkorn i og på det brød, de aad« — en ed, der nok skulde og kunde forskrække en skyldig.

Ser man paa, hvorledes folkene i Borlev og Egtved har betragtet eden, da er det tydeligt, at borlevfolkene har troet fuldt og fast paa dens kraft.

De øvrige implicerede har holdt sig fra den, og kun Bonde Olufsen har taget afgjort afstand.

Retten folk har været passive og har vel betragtet sagen som et udslag af datidens almindelige tankegang.

Den her skildrede mørke — djævleprægede — overtro er kun en gren af datidens vrangforestillinger. Den har levet dulgt og sejglivet jævnsides den kristne tro.

Kilder :

- 1) Anst Slaugs Herreders tingbog 1712.
- 2) Meddelt af førstepræst Hans Kvist, Flensborg.
- 3) Saml. til Jysk Hist. og Top. 4. rk. 6. bd.
- 4) Ugeblad for den danske Folkekirke 1865.
- 5) Engell-Friderichsen: Svensk bibelsk opslagsverk.
- 6) S. Birket-Smith: Studier s. 63.

KIRKER I DEN ØDE VEJLE VESTEREGN

Af *H. A. Riisbjerg Thomsen*, pens. Lærer, Filskov.

Søndag den 14. Oktober 1962 var en historisk Dag for Kirkerne i Blaaahøj og i Filskov. Det var da 85 Aar siden de blev indviet — i Egne, hvor Befolkningen dengang kun var sparsom. Paa en Maade begyndte dermed en ny og frugtbar Periode i dansk Kirkebygningens Historie. Kirkerne var nemlig blandt de første der byggedes i Danmark efter Krigen 1864, og de efterfulgtes af et Kirkebyggeri, som ikke var kendt i Landet siden Valdemarernes Dage.

Paa den store Ommeflade, som danner den vestlige Del af Vejle Amt, er der tidligt — sikkert mellem det elvte og det tolvte Aarhundrede — bygget to Kirker, Sønder Omme Kirke i Sønder Omme Sogn og Østergaard Kirke i Filskov Sogn.

Østergaard Kirke findes ikke mere, men den skal have ligget paa en Høj, kaldet Kirkehøjen i Filskov Sogn. Begge Kirker er opført af Egnens Bønder og bygget af Kvadersten: Mindet om Østergaard Kirke var glemt, indtil Ejeren af den nyopførte Østergaard i 1866 flyttede noget Jord og derved stødte paa en Del Begravelser, hvor de begravede — paa kristelig Vis — var vendt med Fødderne mod Øst; Spor af Kiste og Kisteklæder fandtes ikke. Man gættede paa, at Stedet

var den glemte Kirke og Kirkegaard, og interesserede fandt frem til, at det gamle Kildeskrift »Ribe Oldemor« virkeligt omtaler en nedlagt Østergaard Kirke i Jelling Syssel. Alle Teorier talte for, at her havde Østergaard Kirke ligget.

Fundstedet er undersøgt af den arkæologisk interesserede Pastor Høgsgbro Østergaard til Aastrup-Vester Starup. Han fandt Spor af Kirke, men ingen af Præstegaard. Det synes sikkert, at denne Kirke, da den var ved Magt, har været ret velhavende, da den hørte til de Kirker, som svarede den højeste Tiende til Provsten i Jelling Syssel.

I den sorte Pests Tid og de med denne følgende ødelæggende Krigsaar kunde det ske, at Befolkningen blev saa fattig, at de ikke kunde opretholde en Kirke, særlig da i disse fattige Hedeegne. Meget tyder paa, at Østergaard Kirke allerede blev Ødekirke i Pestens Tid.

Ved Sønder Omme Kirke er Højkirken 37 Alen lang og 14 Alen bred. Korets eller Lavkirkens Dimensioner passer efter almindelige Forhold til Højkirkens, Murene er udvendigt af Granitkvadere, og Taget er tækket med Bly. Foran Kirkens vestre Ende staar et Taarn noget snævert ligesom hele Kirken.

Højkirken bestaar af en ældre og en yngre Del. Den ældre østlige Del har en Længde af 21 Alen. Den har været forsynet med Vinduer af den ældgamle rundbuede Form, som sad højt i Muren; der er endnu to Steder paa Nordsiden Mærker deraf.

Den yngre vestlige Del, 16 Alen lang, mangler saadanne Spor og har kun en Indgangsdør paa Sydsiden, som endnu benyttes, men den har haft en Dør ogsaa i Nordmuren, den ses nu tilmuret. Alt tyder paa, at dette Afsnit først er bygget efter Reformationen, da

der i den katolske Tid altid skulde være to Døre, een for Mænd i Sydsiden og een for Kvinder i Nordsiden.

Der er meget, der tyder paa, at Stenene til denne Tilbygning er hentet fra Ødekirken i Østergaard-Filskov, da Kvaderne i Ødekirkens Tomt er forsvundet.

Taarnet er bygget af Fru Anna Grubbe, Ejeren af

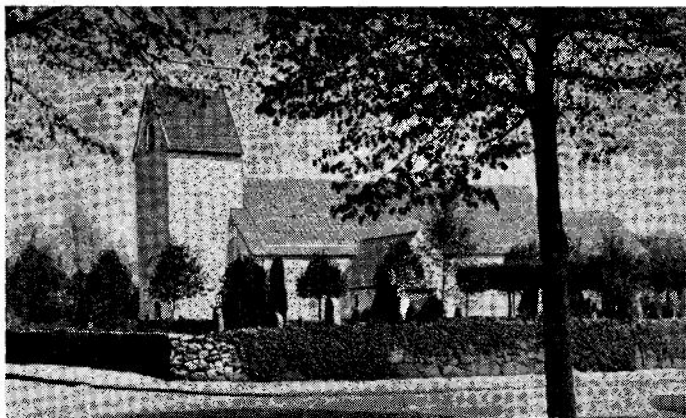

Fig. 1. Søndre Omme Kirke, kaldet »Lange Maren«.

Herregaarden Juellingsholm. Det er indvendigt forneden bestyrket med tykke Murstenshjørnepiller, som bærer Loftet og Klokkestolen ovenpaa. Denne Klokkestol bestod af svært Egetømmer, som siges at være vokset i Egeskoven omkring Hvelplund, og de til Taarnet anvendte Mursten skulde være brændte samme Sted. Taarnet maa være bygget — i det mindste tilendebragt — i 1622, idet der i Kirkens Vestmur sidder en Sten, hvori der med grov Skrift er indhugget: LOD F.A.G.B.D.TS 1622 — d. v. s. lod Fru Anna Grubbe bygge dette Taarn.

Vaabenhuset er bygget 1832. Kirken hørte til Juel-

lingsholm og ejedes af Herremændene paa Juellingsholm, indtil den i 1776 blev købt af fem Mænd i Sønder Omme; senere — i 1811 — overgik den i hele Sognets Eje.

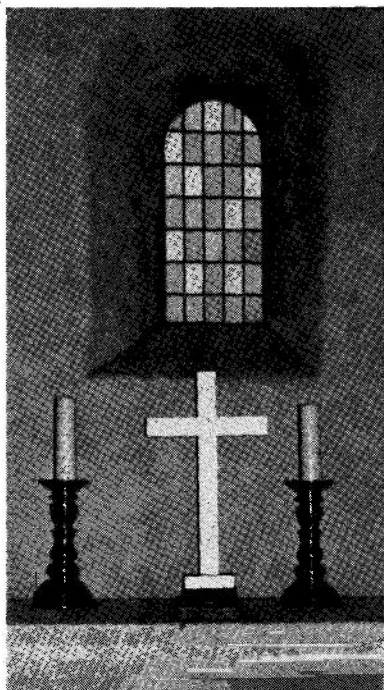

Fig. 2. Altret i Sønder Omme Kirke efter Restaureringen.

I Tidens Løb er der i Kirkens Indre sket en Del Forandringer, de i Middelalderen opsatte Epitaphier, Helgen- og andre Billeder er blevet fjernet. Den nyeste Restaurering af Kirken er gennemført 1949—50 og udført af Arkitektfirmaet Dræby & Frichs, København. Den har givet Kirken et lyst Præg; Altertavlen

er erstattet med et Kors og i Østgavlen er der indsat et Vindue med Glasmosaik, ligesom der i Skibets nordøstlige Hjørne er indsat et lignende Vindue.

Sønder Omme Kirkesogn har i Aarhundreder været meget udstrakt, ialt ca. 30.000 Tdr. Land hørte til, nemlig foruden Sønder Omme ogsaa Blaahøj og Filskov, det sidste kaldet Østersognet. Beboerne havde en lang Kirkevej, mange 12 til 14 km, saa det er ikke saa forbavsende, at der kunde opstaa Ønske om en Kirke i Østersognet. Den landskendte Præst *Vilhelm Birkedal* var Sognepræst i dette udstrakte Hedesogn fra 1840 til 1849, og under hans Virke vaagnede Interessen for aandeligt kristent Liv i Sognet.

Siden, under Pastor *E. U. A. Rambusch's* ivrige og nidkære Virksomhed igennem 13 Aar fra 1858 til 1871, vaagnede det kristelige Liv til Bevidsthed i Befolkningen. Det var under de Møder og Bibellæsninger, han holdt ud over hele Østersognet, at det ret gik op for Befolkningen, hvor godt det vilde være, om der kom en Kirke til Østersognet.

Da der saa — ved Flytning af Filskov Østergaard i 1866—67 fandtes Begravelser tæt ved Gaarden, vaagnede det gamle Sagn om, at der i gamle Dage havde ligget en Kirke i Filskov, som var gaaet til Grunde i den sorte Døds Tid. Disse Beviser for, at der havde været Kirke og Kirkegaard i Filskov, blev forebragt Provst *J. Vahl*, Øster Snede, og han gik ind i Forhandlingerne og viste Sagen stor Interesse. Ønskerne omfattede i Begyndelsen kun een Kirke, og i 1870 nedsattes et Udvalg paa 6 Mand fra Blaahøj og Filskov, som under Provstens Ledelse skulde træffe Bestemmelse. Det var dog langt fra, at Sagen fik saa stor Medvind, som det var ventet. Trods Provst *Vahl's* mange Opmuntringer frygtede man Pengespørgsmaa-

let. Endeligt i 1874 var man naaet saa vidt, at Provsten kunde bestemme en Dag for at se paa en Plads til den nye Kirke. Men endnu var der ikke Enighed, og der var mest Stemning for at lægge den nye Kirke Nord for Gaarden Egebjerg.

Netop paa denne Tid indskød Gaardejer *Henrik Pedersen* i Forhandlingerne et Forslag om at bygge to — mindre — Kirker, een i Blaahøj og een i Filskov. Hans Forslag mødte imidlertid Modstand, vel atter af Frygt for Økonomien, men ogsaa af Frygt for at et saadant Forslag, som jo vilde blive dyrere, vilde hæmme Sagens Løsning i Stedet for at fremme den. Da Forslaget om to Kirker kom til Provst *Vahl's* Kundskab, vandt det hans Bifald. Provsten forhandlede med Biskoppen, og efter forskellige Møder, ogsaa med Rigsdagsmændene *Søren Jørgensen* og *Thomas Nielsen*, blev Sagen om de to nye Kirkers Bygning ført frem i Rigsdagen, som i Aaret 1876 bevilgede 20.000 Kr. til begge Kirkers Opførelse. Desuden blev der indsamlet Midler til Formaalet over Størstedelen af Landet, særlig i Ribe Stift, hvorved Provst *Vahl* atter viste sin ihærdige Deltagelse og store Interesse for Sagen. Men Uenigheden om de to Kirkers Beliggenhed var ikke udryddet. I Filskov blev det afgørende, at Gaardejer *Matthias Hansen Michelsen* frit skænkede Plads til Kirke og Kirkegaard samt et Stykke Jord til Læplantning (som siden kunde bruges til Kirkegaardsudvidelse). I Blaahøj enedes man om at bygge Kirken, hvor Omvraa og Hallundbæk Marker støder sammen, og den fik da heller ikke Navn efter de to Byer, men efter den Høj, hvorpaa den blev bygget »Blaahøj« — som da var et kun lidet kendt Navn.

Det overdroges *Snedker Müller* fra Jelling at bygge

Fig. 3. Blaahøj Kirke (hvis Udseende ikke er ændret siden Indvielsen — modsat Filskov).

Filskov Kirke og *Murer Søren Frederiksen* fra Balle i Bredsten Sogn at bygge Blaahøj Kirke.

Grundstenen under Alteret blev lagt af Provst *Vahl* den 22. Marts 1877, samme Dag ved begge Kirker, og den velsignede Glæde og Højtidelighed siges at have været uforglemmelig for alle de tilstedeværende.

Indskriften paa Grundstenen under Alteret er enslydende i begge Kirker:

»Torsdag den 22. Marts 1877 i Kong Kristian den Niendes 14. Regeringsaar, da C. F. Balslev var Biskop over Ribe Stift, J. Vahl Provst over Nørvang-Tørrild Herreder, C. Nissen Sognepræst til Sdr. Omme og Hoven, nedlagdes Grundstenen i Jesu Navn til denne Kirke. Planen fattedes, da E. V. A. Rambusch var Sognepræst i Sdr. Omme. Formand for Kirkeudvalget var Gaardejer Søren Jensen i Omvraa. — Staten gav 10.000 Kr. og i milde Gaver navnlig fra Ribe Stift ind-

kom 5.000 Kr. til Kirkens Opførelse — Herren være priset og æret, som bragte os saa vidt, Han lade i denne Kirke Ordet lyde, og Sakramenterne forvalte rettelig, mange Sjæle til Velsignelse gennem de kommende Slægtled til Han kommer i sin Herlighed.«

Ligeledes var Indskriften paa Kirkeklokkerne enslydende i begge Kirker:

»Jeg ringer for Øren,
jeg toner for Sind,
jeg minder om flygtende Timer.
Tid ringer jeg ud kun,
men Evighed ind.
Om Himmerigs Glæder jeg kimer.«

Den 14. Oktober 1877 indviedes begge Kirker af Hs. Højærværdighed, Biskop C. F. Balslev, der i sin Indvielsestale gik ud fra det »Gud ske Lov« som maatte ligge alle alvorligen paa Hjerte, idet han knyttede dette til Davids 100. Salme.

Fig. 4. Filskov Kirke. (Kirken var oprindeligt uden Taarn som Blaahøj Kirke, Taarnet er tilbygget i 1929.)

Filskov Kirke ligger nogle Hundrede Meter vest for den Plads, hvor man mener den gamle Østergaard Kirke har ligget. Begge Kirker var ganske ens, da de

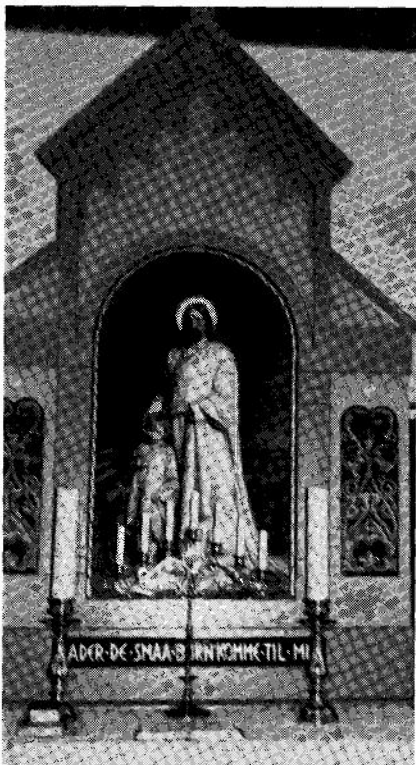

Fig. 5. Altertavlen i Filskov Kirke.

var færdigbygget, men Filskov Kirke fik i 1929 et Taarn, skænket af Grosserer *A. M. Moustgaard*, født i Moustgaard i Filskov 1875 og død i København 1941. Taarnet blev opført under ledelse af Arkitekt *Helge Pedersen*, Vejle, og Arbejdet udførtes af Muremester *Søren Jensen*, Filskov, og Tømrermestrene *Peder*

Kamp og Marius Frøkjær. Taarnet er stilrent og smukt, en storslaaet Gave, som pryder Kirken og er til stor Glæde for Menigheden.

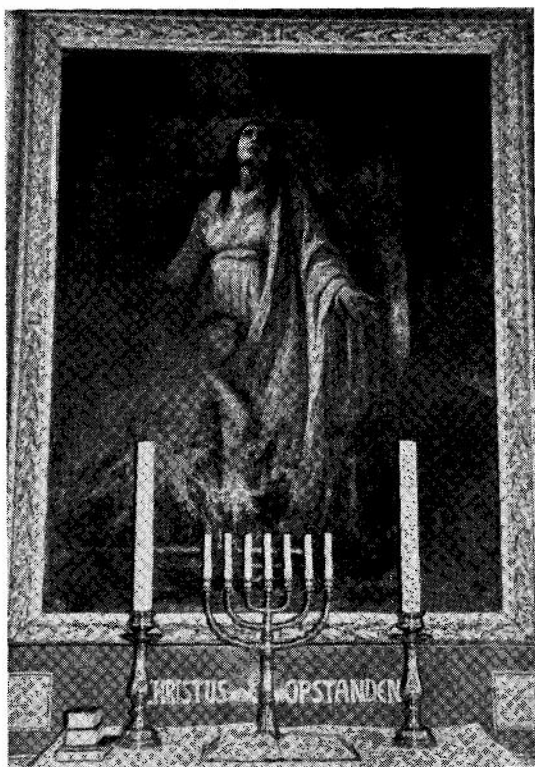

Fig. 6. Alteret i Blaahøj Kirke.

Kirkens Indre er holdt i lyse Farver. Altertavlen er en Kopi af Carl Bloch's Maleri »Lader de smaa Børn komme til mig«.

Ved sit 75-Aars Jubilæum skænkede Menigheden

et Krucifiks til Kirken, det har faaet sin Plads paa Skibets Østvæg over Døbefonden. I 1911 fik Kirken sit Orgel, skænket af Hans Kristian Østergaard og Hustru Bodil Kirstine, Gud til Ære og Menigheden til

Fig. 7. Den gamle Altertavle fra Blaahøj Kirke.

Glæde. Nederst i Taarnet er der indrettet Ligkapel, og ovenover dette har Orglet sin plads.

Blaahøj Kirke har bevaret sin ydre Skikkelse op igennem Aarene. Kirkens Indre er af samme Format som i Filskov, men rummer noget meget sjældent, et Alterbillede, skænket af Fabrikant Kai Wohlert, Aarhus. Det er et Billede, malet i Rom i 1842 af en Berømthed paa Malerkunstens Omraade, Elisabeth Bau-

mann Jerichau, født 1819 i Warszawa og død i København 1881. Maleriet blev ophængt som Alterbillede i 1941 og det tidligere benyttede Alterbillede blev ophængt paa Kirkeskibets Nordvæg.

Kirken har ogsaa et smukt Orgel, der har sin Plads paa et Pulpitur imod Vest.

Til Blaahøj Kirke hører Hallundbæk med sine Udmarker, Raulund, Trælund og Omvraa med sine Udmarker Nord for Omme Aa.

Til Filskov Kirke hører Filskov med sine Udmarker, Hjortlund og den Del af Omvraa, som ligger Syd for Omme Aa.

Siden de første Fund blev gjort paa den gamle Kirkegaard, har der været stor Interesse om Østergaard Kirke og dens Kirkegaard. Særlig Slægten Østergaard som Ejere af Filskov Østergaard har været stærkt optaget af Fundene. Afdøde Gaardejer *Elicæus Østergaard* har rejst en Mindesten med et stort Kors og følgende Indskrift:

Her laa Østergaard Kirkegaard.

—
Slægternes Ve og Vaade
er gemt i Tro paa Guds Naade.

De to Kirker danner et selvstændigt Pastorat, og den i Kirkerne ophængte Series Pastorum viser, at følgende Præster har betjent Kirkerne:

Peter J. S. Riemann	1877—80
Ludvig Christensen	1880—84
Vilh. E. Simonsen	1884—87
Hans U. M. Barfod	1888—92

Niels P. Nygaard	1892—97
Jens M. Kristensen	1898—1905
Jens P. R. Dræby	1905—12
Anders P. Andersen	1912—20
Gudmund T. Sort	1920—27
Johannes Jensen	1927—36
Helge N. Brockdorff	1936—62

og Olav Fog blev indsat som Sognepræst den 4. November 1962.

FUND OG FOLKESAGN
ANG. EN VOGN, DER SKAL VÆRE NEDSÆNKET
I DALDOVER SØ
UNDER SVENSKE-KRIGENE I 1600-TALLET

Af *Aage Sørensen*, Kunstmaler, Randbøldal.

Da en stor Hedebrand i Sommeren 1957 blotlagde mere end 500 Tdr. Land af den fredede Randbøl Hede, fandt man en Række Smaaforhøjninger i Jordsmonnet, der havde Karakter af Grave — vel en 25 Stykker i en lige Række. Fundet blev tydet som en Massebegravelse af svenske Soldater fra Frederik d. III's Svenskekrig. Der skal ogsaa være begravet 200 svenske Soldater paa Nørup Kirkegaard. De var døde af Pest.

I 1954 kom en svensk Rejsende til Randbøl Kro; han vilde gerne tale med mig, om hvad Svenskerne havde bedreven her langs Hærvejen. Jeg gik med ham, fik alt at vide, han gav mig 50 Kr. for Følgeskabet og indbød mig til at besøge sig i Rigskanselliet i Stockholm, men det Besøg er der aldrig blevet noget af.

Der fortælles om en Kobberkedel med Mønter, der er nedsat i en nu tilgroet Mose ved Bindeballe Vestergaard; ogsaa i Præstegaardens Toft i Øster Nykirke er der funden Sølvtøj og Smykker, som var nedgravet.

Staldbakkerne ved Randbøl Hede blev brugt til Stald og Lejrplads i 1659, der skal have været 16.000 Mand ved denne Lejlighed, og der er da ogsaa funden en Del Hestebeslag i Lyngen. De Wallensteinske Soldater har herfra huseret paa Egnen og ligesaa Torstenssons fra 1643 til 1645.

I Bunden af Daldover Sø fortælles der, at der ligger svenske Krigsvogne med røvet Gods. Min Fader, *Mathias Spørensén*, boede i Daldover, og han fortalte mange af de Overleveringer, der gik paa Egnen fra Svenskekrigenes Tid.

I 1957 fik jeg en Henvendelse fra Den marinearkæologiske Forskningsgruppe i Roskilde, der siden beskæftigede sig med Fundet af Vikingskibene i Peberenden ved Skuldelev i Roskilde Fjord. En af dens Deltagere, stud. mag. *Aage Skjelborg*, skrev til mig:

»En henvendelse til herr førstelærer H. Monrad Christensen, Bindeballe Skole, har medført, at man der paa skolen venligst opgav mig Dem som værende den person, der var den største kender af sognets historie. Jeg ville derfor være Dem overordentlig taknemlig, om De var i stand til at kunne hjælpe mig med at løse et spørgsmaal af marinearkæologisk karakter.

Under en tilfældig dykning, der havde et ganske bestemt arkæologisk formaal for øje, i Daldover sø en sommer for faa aar tilbage konstaterede jeg, at der et ganske bestemt sted i søen og i selve søbunden befandt sig nogle særdeles velbevarede rester af et, sandsynligvis meget gammelt, køretøj.

En nærmere undersøgelse af det mærkelige fund medførte, at jeg i arkivet paa »Dansk Folkemindesamling« er stødt paa en lidt ældre optegnelse af et lokalt sagn fra Randbøl sogn. Optegnelsen angives at være gjort af en mand ved navn Knud Thygesen Schmidt, Bindeballe By, i aaret 1930. Af optegnelsen fremgaar det ret tydeligt, at tre middelalderlige køretøjer formodes nedsænket i søen i ufredstid og som pejling angives et sted beliggende 18 favne

nord for en mindre mergelgrav, der nu befinder sig syd for søen. Stedsangivelsen for nedsænkningen synes at stemme med min egen angivelse af, hvor jeg i 1954 lokaliserede resterne.

Saafrømt De personligt maatte kende noget til sagnet og saaledes kan bekræfte herr Thygesens formodning, ville jeg være Dem yderst forbunden. Da jeg om kort tid agter at genoptage min afbrudte bundundersøgelse af søen paa det paagældende sted, skulle det glæde mig snarest at høre fra Dem.

Idet jeg paa forhaand takker for Deres venlighed
forbliver jeg
med venlig hilsen
Deres Aage Skjelborg
stud. mag.

Det er rigtigt nok, hvad Knud Schmidt har skreven om, at der er Vogne, men hvor mange der er, er ikke helt sikkert, nogen nævner 3, og der er ogsaa sagt 6 Vogne. Der er ved Søen et Badested, og min Søn, kunstmaleren *Oluf Sørensen*, og en Dreng, *Jakob Rasmussen*, har funden en Del svenske Mønter dér, en Dattersøn af Knud Schmidt, *Axel Nielsen*, har funden en Kravestøvle i Søen. Søen er meget dyb, der er maalt 29 Alen, og naar den tilfryser, sker det altid sidst i det sydvestlige Hjørne. Der er et Væld, som Søen faar Vand fra, for den har ingen Tilløb, men der er altid Strøm i Udløbet. Der kan bades i den østre Ende, men de andre Steder er Søbredden meget stejlt skraanende. Og hvis man ser Søen en Vinterdag, naar der er Sne og Frost over den, er det ikke let at se, hvor Søen præcist ligger, saa kan en Hærafdeling paa Vej til Lillebælt fra Hærvejen godt tage fejl og være gaaet igennem Isen paa den tillagte Spø.

Jeg skrev til Arkæologen, som havde skrevet til mig, og det resulterede ogsaa i en marinearkæologisk Under-

søgelse paa Aastedet, idet Hr. Skjelborg foretog en Dykningsundersøgelse i Daldovert Sø. Om Resultatet heraf erfarede jeg først i November 1961, hvor Hr. Skjelborg skrev følgende til mig:

Kære kunstmaler Sørensen.

Jeg burde forlængst have skrevet til Dem angaaende resultatet af de arkæologiske undersøgelser af Daldovertvognen. Men det er ikke saa tit min kone og jeg opholder os i Det Jydske, og de par gange vi endelig har været paa Randbølegnen, har vi været saa uheldige ikke at træffe nogen hjemme hos Dem i Randbøldal. De faar derfor undskyldte, at meddelelse om sagens forløb først naar Dem nu.

Som De sikkert vil erindre, var antallet af vogne tydelig decimeret fra 12 til 1. Den folkelige fantasi har jo næsten i 300 aar haft frit spillerum og har omformet sagnet efter behov. Varianter af et sagn opstaar let i en egn, hvis bebyggelse baade i forhistorisk og i historisk tid har været præget af en vis tæthed. Optegnelsen, som De var saa venlig at sende mig i 1958, vandt saaledes i værdi som følge af vognfundet, idet der viste sig at være historisk hjemmel for sagnet. Tilstedeværelsen af et enkelt køretøj, bestaaende af metalbeslaet egetræ, konstateredes som nævnt i søbunden. Køretøjet var faldet fra hinanden i sammenføjningerne og laa ikke synderlig dybt i søbunden. Af hensyn til den fortsatte bevaringstilstand optoges intet af køretøjet. Vognen synes ved nedsænkningen at have været tom og uden forspand. I det mindste forekom ikke spor af hverken mennesker eller dyr. Om køretøjets nationale identitet kan intet paa nuværende tidspunkt erkendes. At vognen skulle kunne henføres til forhistorisk tid modsiges de i søbunden herskende geologiske omstændigheder, saasom vognens beliggenhed i gytjesedimenterne. Der er derfor intet til hinder for, at vognen tidsmæssigt kan henføres til en af svenskekrigene, muligvis Torstenson-fejden fra 1643—45.

Indtil en nøjere arkæologisk undersøgelse af køretøjet i dateringsøjemed ad typologisk vej har fundet sted, faar dette spørgsmaal staa aabent.

Konnekterer man sagnet om Christian IV's krigskasse i

Stilling sø med sagnet om Daldover-vognen, synes der i tidens løb — hvad ogsaa var at vente — at være sket en sammensmeltning af begge disse sagnversioner. For begge vedkommende er der historisk hjemmel, idet sagnet om krigskassen i Stilling sø paa en maade kan siges at bygge paa en historisk tildragelse. Ifølge synsforretninger i 1645 over inventar paa Skanderborg slot er nedsænket en kiste indeholdende en malmlysestage samt noget dansk krigsmateriel (2 falkonetter) fra slottet i Mossø. Synsforretningen nærer selv tvivl om nedsænkingsstedet, hvilket ikke kendetegner den folkelige overlevering. Naar bortses fra sagnet om krigskassen i Stilling sø, grupperer der sig en række sagn om nedsænkede kobberkedler og krigskasser omkring egnen ved Gudenaasens udløb i Mossø. Her lever stadig i folkeerindringen mindet om denne begivenhed. Parallelismen i samtlige sagnkerner er imidlertid tankevækkende.

Et lignende sagn med ubetydelige afvigelser i formen fortæller om en kobberkeddel med mønter, nedsat i en nu tilgroet dam ved Bindeballe Vestergaard. Dammen vil senere blive gjort til genstand for en indgaaende arkæologisk undersøgelse.

Jeg beder Dem modtage en hjertelig tak for den interesse og imødekommenhed, De har vist denne sag.

Med venlig hilsen
Deres Aage Skjelborg.

Daldover Sø ligger med sit gamle Herresæde, Engelsholm, bygget af Thyco Brahes Broder paa den gamle Herredsvej, som gik fra Hærvejen over Egtved og Spjarup med Staldbakkerne til Landets Grænseborg, Koldinghus Slot, beliggende paa Grænsen mellem det kongeaadanske og det hertugdanske, Slesvig og Holsten.

Søen gemmer Hemmeligheder, hvoraf en Flig er blevet løftet ved Hr. Skjelborgs Dykningsundersøgelse i et helt andet arkæologisk Øjemed. — Hemmeligheder, som ikke blot er bekræftet ogsaa ved andre Fund men ogsaa — og navnlig — i selve Folkeover-

leveringen. Det kunde jo være, at en yderligere Under-
søgelse vilde afsløre flere Fund, og det var at ønske,
om saadanne Undersøgelser maatte blive foretaget. Jeg
er født i Daldover d. 4. Oktober 1890 og vilde gerne,
inden det maaske blev for sent, meddele, hvad jeg ved
om disse Sager. Det har været min Motivering for
denne lille arkæologiske Notits.

Randbøl, d. 1. September 1963.

Aage Sørensen,
Kunstmaler.

HARALD SELMER
DEN DANSKE PSYKIATRI'S FADER

Et 150-Aars Minde.

Af Amtslæge, Dr. med. *Jakob Jakobsen*.

Misforstaaelse og Miskendelse har i alle Lande og til alle Tider været de sindssyges Lod. For den menige Mand har det altid været vanskeligt eller umuligt at forstaa, at den sindssyge, den gale, der raaber uforstaaelige Ting, taler med Personer, som ingen ser, og svarer paa Spørgsmaal, som ingen hører, gør meningsløse Fagter og i grundløst Raseri slaar løs paa sine nærmeste, at han er som andre Mennesker, af samme Aand og samme Fornuft, og at kun Organet, hvor hans Aand og Fornuft har Sæde, er sygt, som den haltes Ben og den blindes Øjne er syge.

(Hj. Helweg: Guldmedaljeafhandling 1915.)

Harald Selmer, hvem vi skylder Tak for det afgørende Skridt fra Daarekisten til det egentlige Hospital for Sindssygdommenes Behandling, er født i Vejle for 150 Aar siden: den 18. Marts 1814.

Han blev født i den gamle Amtsgaard i Torvegade, hvoraf kun faa Bygningsrester er tilbage, men som indtil for nylig var smykket med en Buste af en senere Amtmand, Orla Lehman*).

*) Den oprindelige Buste var dog ødelagt af en Ildebrand, og den, man har kendt i den sidste Menneskealder, var en Kopi, forfærdiget lokalt af de Stumper, der var tilbage af den oprindelige brandsprængte Buste.

Faderen, Amtmand over Vejle Amt, *Johan Henrik Selmer*, tidligere Amtmand over Bratberg Amt i Norge og fra 1803 forflyttet til Vejle, mistede han som 17-aarig d. $21\frac{1}{1}$ 1831, og Moderen, Inger Marie Müller, var allerede død $2\frac{1}{2}$ Aar tidligere ($29\frac{6}{6}$ 1828). Af skolemæssige Grunde blev han i sit 10. Aar sat i Huset hos Præsten i Hedensted, *Hans Hatting Laurberg*, men da denne døde i 1827, fortsatte han Skoleundervisningen i Horsens Latinskole i tre Aar fra 1827 til 1830, men blev dog ikke Student fra Horsens, idet han det sidste Skoleaar forberedtes og blev privatdimmitteret til Studenterexamen af en Broder, *Hannibal Peter Selmer*, der var Kancellist, senere Kontorchef i Universitetskvæsturen. Efter Studenterexamen i 1831 og den saakaldte 2. Examen (Filosofikum) Aaret efter kastede han sig straks over det medicinske Studium, blev Volontair paa Kgl. Fredriks Hospital og tog i 1838 Lægeexamen med Laud. I den paafølgende Vinter var han Kandidat paa den kgl. Fødselsstiftelse og fik derefter en 2-aarig Kandidatplads paa St. Hans Hospital paa Bistrupgaard ved Roskilde, Landets eneste Sindssygehospital. Efter denne ogsaa dengang tidsbegrænsede Ansættelse, der var tiltrækkende mindre paa Grund af det, man kunne lære klinisk, men mere fordi der dér fandtes et psykiatrisk Bibliotek. I dette Bibliotek, forsynet med alle de nyere faglige Skrifter, studerede Selmer med Iver Samtidens berømte Psykiatere (Pinel, Esquirol, Guislain og Tyskerne Reil, Hoffbauer, Heinrich, Jacobi) og fik selvfølgelig samtidigt det kliniske Udbytte, man kunne faa af en saadan Uddannelse. Derpå blev han praktiserende Læge i Stege et Par Måned, hvor han havde Lejlighed til at gøre sig bekendt med den derværende Daareanstalt, og lod sig derefter engagere som Læge ved Glasværket »Konradsminde« i

Vildmosen, Nord for Hobro. Han maatte vel ogsaa tænke paa sit økonomiske Udkomme, han var paa Set. Hans Hospital blevet forlovet med en Datter af Godsets Forpagter, *Julie Frederikke Bodenhoff*, en Datterdatter af kgl. Skuespiller *Michael Rosing*, og giftede sig kort efter, at han var vel installeret i Glasværket. Glemmes maa det dog i denne Forbindelse heller ikke, at Avancementsmulighederne inden for Sindssygevesenet var mere end beskedne, og at egentlige Specialister inden for Lægevidenskaben var noget tildels ukendt paa de Tider og da navnlig en særlig lovfæstet Speciallægeuddannelse; hvis man havde Interesser inden for en særlig Gren af Lægevidenskaben, maatte man selv samle sig en Specialerfaring sammen, som ogsaa *Harald Selmer* gjorde. Medens han sad paa Glasværket, oversatte *Selmer* og udgav paa Dansk den engelske Psykiater *Prichard's* »Om Sindssygdomme og andre sygelige Sjælstilstande« i 1842 — der som det første paa Dansk foreliggende Værk om Psykiatri skulde blive Grundlaget for Udviklingen af dette lægevidenskabelige Speciale herhjemme. Allerede paa dette Tidspunkt havde dog *Selmer* gjort sit Navn kendt med et andet Arbejde »Om Psykiatriens Tilstand i Danmark«, som han først søgte optaget i det af Det Danske Litteraturselskab udgivne »Bibliothek for Læger«, men siden valgte at udgive selvstændigt.

Der er en ikke ringe Interesse for det saakaldte »Daarevesen« paa dette Tidspunkt, fornemmeligt paa Grund af den miserable Skæbne, som disse hjemløse syge maatte friste. Baade i »Bibliothek for Læger« og i det siden 1838 udkomne »Ugeskrift for Læger« kan man læse derom. Problemet drøftedes ogsaa baade i Det kgl. medicinske Selskab og i et andet københavnsk Lægeselskab »Philiatrien« — det er begge videnskabe-

lige Selskaber, den første kollegiale Lægesammen- slutning »Alm. dansk Lægeforening« blev først stiftet i 1857.

»Philiatrien« beslutter sig i 1841 til at udsætte en Prisopgave: »*Hvilke Foranstaltninger maa man ønske trufne saavel fra det Offentliges Side som af Private, for at tilveiebringe en bedre Behandling og Forpleining af de Sindssvage i det egentlige Danmark*« (»Selskabet ønsker, at Concurrenterne fornemmelig ville have deres Opmærksomhed henvendt deels paa Midlerne til ved pludseligt indtrædende Afsindighed hurtigt at kunne anbringe de Syge paa en saadan Maade, at baade det øvrige Samfund sikkres mod dem, og der saa godt som muligt sørges for deres fremtidige Helbredelse, deels paa de Forholdsregler, hvorved Adgang til god Behandling og Forpleining kunne lettes for de Syge i Sygdommens senere Forløb, og hvorved de Incurable kunne komme under de for deres relative Velværen gunstigste Betingelser. Ligeledes ønsker det, at der tages fortrinligt Hensyn til, hvorvidt de allerede bestaaende Stiftelser kunne benyttes og ved hvilke pecuniære Opoffrelser de kunne udvides og forbedres paa en saadan Maade, at de kunne svare til Nutidens og den nærmeste Fremtids Krav, samt hvilken Andeel af de tilsigtede Foranstaltninger man helst maa ønske og tillige kan vente overtagne af Privatmænd.

Besvarelser af dette Spørgsmaal, affattede i det danske eller tydske Sprog, forsynede med Motto og ledsagede af en forsegleet Billet med Angivelse af Concurrentens Navn, Stand og Bopæl indsendes inden den 1.ste Januar 1843. Værket bliver Forfatterens Eien- dom.«)

Til den fastsatte Termin indkom kun een Afhand- ling, og den var endda efter Bedømmelseskomiteens

Mening saare ufuldstændig — saa ufuldstændig, at man foreslog, at Selskabet ikke antog det som værdig til den udsatte Pris, 300 Rbd., men dog i Betragtning af Forfatterens store Flid tilkendte ham en mindre Belønning paa 100 Rbd., som udbetales ham, naar Afhandlingen er bleven trykt og er kommen i Boghandelen. Forfatteren var *ikke* Selmer, men Lægen ved Aalborg Hospital og Fattigvæsen, *Dr. med. J. R. Hübertz*. Han var ingenlunde ukaldet til at udtale sig om dette Emne, havde personligt indsamlet en Række statistiske Oplysninger om de sindssyges Antal i Danmark og havde just af Kongen været sendt paa en Udenlandsrejse for at gøre sig bekendt med Sindsygevæsenet, havde ogsaa besøgt de fleste af »Daareanstalterne« i Danmark og virkelig sat sig ind i de foreliggende Forhold. Han var, som *Hj. Helweg* anfører i sin Guldmedaljeafhandling i 1915 »af Naturen velbegavet, var hele sit Liv en flittig og samvittighedsfuld Mand, og hans menneskekærlige Hjerte drev ham til uden Hensyn til egen Fordel at bruge sine Kræfter til andres Vel«. Men han var ikke skabt til at være Foregangsmand og kom derfor til kort over for den 20 Aar yngre *Harald Selmer*, der havde en ganske anderledes letløbende Pen og derfor let ved at vinde Gehør for sine Planer. Da Selskabet »Philiatrien« i 1845 besluttede sig til at skabe Interesse i Befolkningen og navnlig i Stænderforsamlingerne for Sagen ved at søge at udbrede *populære* Skrifter, der kunde bidrage til at klare Publikum's Begreber om Daarevæsenet og dets Tary, rettede man direkte Henvendelse til *Selmer* om at forfatte et saadant Skrift i Stedet for at udskrive en ny Prisopgave, og Skriftet skulde helst være færdigt inden 1. Maj 1846, for at det kunde trykkes, inden

Stænderne næste Gang samledes; det skulde honoreres med 200 Rigsdalere. Selmer viste sig i Besiddelse af Evne til at fremstille en Sag populært og i et enkelt og overbevisende, letfatteligt Sprog. Den Afhandling, han indleverede til »Philiatrien«, fandt ganske anderledes velvillig Bedømmelse hos Selskabets Præces, den senere Finansminister og Geheime-Etatsraad, Lægen *Carl Emil Fenger*, der i sin Bedømmelse af *Hübertz* havde behandlet dennes næsten identiske Forslag med unødigt Kritik.

Man vedtog straks at forhøje det tiltænkte Honorar til 300 Rbd., og »Philiatrien« formaaede »Selskabet til Trykkefrihedens rette Brug« at lade Afhandlingen trykke og omdele til Medlemmerne. Selv om Afhandlingen »*Almindelige Grundsætninger for Daarevæsenets Indretning, som fast Resultat af Videnskab og Erfaring, fremstillet for det større Publikum*« udkom for sent til at faa nogen Indflydelse paa den endelige Udformning af det Forslag, som Regeringen samme Aar forelagde den jydsk Stænderforsamling, bidrog den dog meget væsentligt til at vende Stemningen inden for Regeringen og de raadgivende Stænderforsamlinger, og Bevillingen af en særlig jydsk Helbredelsesanstalt for sindssyge fik nu et glat Løb, hvor *Hübertz* 3 Aar tidligere kun havde mødt Kritik.

Harald Selmer — der Aaret i Forvejen havde modtaget Opfordringen til at komme til København og blive Redaktør af »Bibliothek for Læger« — blev 28. Okt. 1847 Medlem af en særlig til Formaalet nedsat Bygningskommission for en nørrejydsk Sindssygeanstalt og blev for Regeringens Regning sendt udenlands for at gøre sig bekendt med de bedste Sindssygehospitaller ikke blot i Tyskland, men (om han

ønskede det) ogsaa i England og Frankrig, i hvilket Tilfælde hans Rejsestipendium skulde øges tilsvarende.

Harald Selmer lagde egenhændigt hele Planen for Indretningen af det, som siden skulde blive Stats-hospitalet ved Riisskov. Han blev ogsaa dets første Overlæge og var fra $11/6$ 1852 i mere end 25 Aar Overlæge ved »Helbredelsesanstalten for Sindssvage ved Aarhus« eller som han selv yndede at kalde Hospitalet »Jydske Asyl«. Hans Disposition benyttedes ogsaa ved det næste Sindssygehospitals Opførelse i Oringe i 1857, og han benyttedes som sagkyndig ved lignende Hospitalsbyggeri i Sverige og Norge. Han høstede Hæder og Ære, blev titulær Professor i 1856, tre Aar senere Ridder af Dannebrog, i 1873 Dannebrogsmænd og ved sin Afsked $31/3$ 1876 blev han ikke alene Etatsraad, men Rigsdagen hædrede ham ved eenstemmigt — ved Lov af 8. November 1878 — at forhøje den ham tillagte Pension til det dengang betragtelige Beløb af 5.000,— Kr. Han blev i 1877 ved Uppsala-Universitetets 400 Aars Jubilæum Dr. med. honoris causa. Han var kun 62 Aar, da han maatte trække sig tilbage p. Gr. a. en Lunge-Tuberkulose, der nedsatte hans Arbejdsevne ret væsentligt, og den litterære Virksomhed efter sin Afsked, han havde paaregnet, ophørte ved hans hurtige Død uden at have bragt ham saa stort.

For ret at forstaa hans Indsats med at faa skabt det første Sindssygehospital uden for Københavns Hospitalsvæsen (St. Hans Hospital var oprindeligt et Gods, hvis Hovedbygning blev ombygget til at huse sindssyge, efter at disse ved Englændernes Beskydning af Københavns Ladegaard under Bombardementet i 1806 var blevet husvilde) kan det muligt interessere at belyse hvilke Anbringelsesmuligheder for sindssyge,

man havde inden Oprettelsen af »Jydske Asyl«. Herom fortæller *Hübertz* levende i det Skrift tilegnet Majestæten, Christian den Ottende, hvis sidste Halvdel han havde indsendt til Bedømmelse i »Philiatrien«, og

Harald Selmer.

som han udgav i sin *Helhed* i 1843 hos Universitetsboghandleren Andr. Fred. Høst, efter den haarde Bedømmelse af *Fenger, Hoppe* og *Djørup* i »Philiatrien«. Han fremkom ogsaa heri med en berettiget, men næppe helt velbetænkt Antikritik, som siden skulde skade ham meget.

Før Christian den Fjerdes Tid synes psykiatriske

Patienters Forsorg helt overladt til Familien, formentlig baseret paa en Passus i »Sjællandske Lov«*).

Christian den Fjerde gav i 1632 Befaling til, at der i Pesthuset, som oprindeligt var indrettet ved Helliggejst Kirke, men som siden var flyttet uden for Byen (ved St. Jørgens Søj), skulde »indrettes en Daarekiste til at forvare Afsindige i«. Pesthuset var et Levn fra Spedalskheden, de spedalske var henvist til særlige Sect. Jørgensgaard, og mange andre danske Byer end København havde en saadan Sect. Jørgensgaard, oftest indrettet i det Klostergoods, som overgik til Kronens Eje ved Reformationen; i disse Sect. Jørgensgaard fandtes, efterhaanden som Spedalskheden døde ud, et naturligt Tilholdssted for subsistensløse, og de blev efterhaanden til det, vi nu forstaa ved »milde Stiftelser«, de fleste med bevaret Navn af Hospital (Hospital i en helt anden Betydning, end vi nu kender det, og maaske rettere betegnet som Hospits).

Ved et kgl. Reskript af 29. Juli 1709 blev det paalagt Stiftøvrighederne, at der ved hvert Hovedhospital skulde indrettes et eller to Værelser til Afsindige,

*) Hænder det sig, at nogen har en Broder eller nær Frænde, som mister sin Forstand, og han har Jord eller Gods, som hin nødig vilde, at han skulde afhænde, da skal han tage de bedste Mænd af Bygden, som kjende hans Frænde, med sig til Tinge og dér lyse, at hin ikke er ved sin fulde Forstand, og at han vil svare til hans Gerninger; naar dette er sket, maa han ikke afhænde sit Gods, og ikke skal han give Bøde for nogen Købslutning, hvadenten den saa er stadfæstet med Haandslag eller med Skjødning. End slaar eller hugger eller dræber han nogen, da skal den, som tinglyste sig som hans Væрге, bøde ligesaa fuldt derfor som om han selv havde gjort det. Bliver han saa gal, at han ikke kan styre ham uden at binde ham, da skal han lyse det til Tinge og med Tingmænds Samtykke holde ham fast. Bliver han og saa gal, at han ikke kan bringe ham til Tinge uden ved at binde ham, da skal han paa lovlig Maade binde ham og drage til Tinge og der lade Mænd udnævne af Tinget for at se hans Tilstand, og sige de ligeledes, at Nøden tvang ham til at binde ham, da bøder han hverken til den, han bandt, eller til Kongen

»saaledes at de deraf ej lettelig kunde udbryde«. Det gik trevent med at faa dette gennemført, og Lovkravet maatte gentages og indskærpes baade i 1738 og i 1742.

Takket være Englændernes Bombardement i 1806 fik Staden København etableret et reelt Hospital for sindssyge (hvor meget dette saa maatte lade tilbage at ønske set med Nutidens Øjne) paa Bistrupgaard i landlige og smukke Omgivelser. Det maa erkendes, at dette Sct. Hans Hospital — der var Lærestedet for Harald Selmer — siden altid har været et Skridt foran i Pionerarbejdet med Sindssygeforsorgen i Danmark.

Men uden for København saa det mere sort ud. Daarekisterne i *Viborg*, i *Aalborg*, i *Randers* og i *Aarhus* var usle Kælderrum, hvor de sindssyge ikke sjældent holdtes i Lænker. I *Viborg* var det 4 smaa Rum i Kælderen under Tugthuset, hver paa 2×3 Meter, i *Aalborg* var det den fugtige Kælder under det tidligere Helligaandskloster med 8 Fod lange, smalle Fængsels-celler uden Vinduer og kun med den nødtørftige Belysning, som slap ind igennem en tilgittret Klap i Døren.

»Maden gives i flere Anstalter i Kar af Træ med Jernbaand af meget frastødende Form og Udseende. Patienterne tilkjendegive stundom deres Misfornøjelse med disse Kar ved at sammenligne dem med en Kop til en Hund, og det kan ei nægtes, at Ligheden er paa-faldende,« skriver Hübertz, »alt er beregnet paa de allerusleste Mennesker, ja tildeels mere paa Dyr end paa Mennesker, og dog sætter man Folk af alle Grader i Sygdommen, og af alle Stænder, mellem hinanden, ind i disse slette Anstalter.«

»Naar en Familie eller en Commune har en ustyrlig Afsindig, hvilken man ikke kan eller vil anbringe i en offentlig Anstalt, da indretter man et lille Bur til ham

eller, som det i Jylland kaldes, man »beplanker« ham. Dette Bur anbringes sædvanligt saaledes i Huset, at det er af Vejen. Af saadanne findes i Sjellands Stift 25, i Jylland 49, i Lolland Falsters Stift 8, i Fyens Stift 25, som, da min Optælling fandt Sted (o: i 1840 ved Gejstlighedens Bistand) enten vare eller nyligt havde været i Brug. Fra et Landpastorat i Nærheden af Hovedstaden opførtes paa Schemaet et ungt Menneske paa 26 Aar med den Bemærkning af Præsten: Jeg veed ei engang om jeg tør kalde ham gal; vel har han nogle fixe Ideer, men hans Tale røber ei Galskab. Om han behandles, som han bør? jeg tvivler derom: han er indespærret og ligger nøgen. Det var ønskeligt, om Vedkommende vilde anstille Undersøgelse om hans ulykkelige Tilstand.«

Det kan ikke undre, at Selskabet »Philiatrien«s Prisopgave og maalbevidste Agitation rørte ved et Punkt, der virkelig tiltrængte Opmærksomhed.

Nu er det jo ingenlunde Hensigten med disse Linier at lukke Øjnene for, hvad der er sket af Nydannelser og Udvidelser, siden Harald Selmer tegnede sit første Udkast til sit Sindssygehospital; Springet imellem dette og Behandlingshospitalet af i Dag er meget, meget stort, men det rokker ikke ved den Kendsgerning, at han var den første, der — sammen med Hübertz — saa, at ogsaa sindssyge Mennesker først og fremmest er syge og derfor har Krav paa en egentlig Hospitalisering og en lægelig Behandling, og ikke blot paa en Magasinering. Heri ligger Storheden og Grunden til, at vi med Taknemmelighed sender Harald Selmer en Tanke i 150-Aaret for hans Fødsel. I Hundredaaret udskrev Københavns Universitet en Prisopgave (eller rettere Aaret før, for at man med dette kunde fejre Hundredaarsmindet, Helwigs Arbejde

blev noget forsinket), og af denne Afhandling »Sindssygevæsenets Udvikling i Danmark« saavel som af Hübertz' lidet belønnede og stærkt kritiserede »Om Daarevæsenets Indretning i Danmark« — som i øvrigt Helweg erkender »ofte at have benyttet som Kilde« — er de her bragte Oplysninger hentet.

Det er sikkert rigtigt, som Helweg anfører, at dette sidste ikke røbede det overlegne klare Blik paa Forholdene og det sikre Greb til at vælge det rette, der senere udmærkede Selmer, »ligesom Hübertz heller ikke var klar over, at det, der tiltrængtes, var et fuldstændigt Brud med Fortiden, en Omskabning af Sindssygevæsenet efter nye Principper, og at Forbedringer, der udførtes i Flugt med den hidtil fulgte Plan, altid vil være som Lapperier paa et gammelt Klædebon«. Derfor gled Førerskabet vel over til Selmer. Hübertz fik dog ogsaa sin Opgave at løse. Da de sindssyges Forsorg gled ud af hans Greb, vendte han sig til Aandsvagevæsenet, og inden for dette er han erkendt at være en Pioner, hvis Navn sikredes ved at opkalde den ældste Aandssvageinstitution (paa Gl. Bakkehus i København) efter ham. Selmer fik intet Navn paa nogen Institution, og nu er hans Navn vel tildels glemt. Dette være Motiveringen for her at nævne en berømt Mands Gerning, saa meget mere, som hans Veje udgaar her fra Byen.

Til hans Ære kan det anføres, at Vejle nu i 150-Aaret for hans Fødsel får en psykiatrisk Modtageafdeling paa Sygehuset, indrettet efter de moderne Principper, som Tiden har modnet siden Selmers forbilledlige Indretning af sin Tids psykiatriske Behandling.

PRINS FREDERIK, FREDERIKSKLUBBEN OG FREDERICIA TEATER

Af Maskinmester *Ed. A. Nissen*,
Medlem af Fredericia Museums Bestyrelse.

I Januar 1963 var det 125 Aar siden, Fredericia blev i Stand til at byde Skuespilkunstens Udøvere og et teaterinteresseret Borgerskab en Scene og en Teatersal, ganske vist af beskedne Dimensioner og primitivt indrettet, men man var ikke forvænt dengang.

Byen havde ogsaa før 1838 modtaget Besøg af omrejsende Skuespillere, som maatte tage til Takke med yderst primitive Lokale- og Sceneforhold. Saaledes har Hans Høyrups Lade i Prinsessegade, Eksercerhuset i Gothersgade og Salen i Hans de Hoffmanns Raadhus i Vendersgade været benyttet til Teaterforestillinger.

Det vil formentlig kunne paaregne Interesse, at der oplyses lidt om de Begivenheder, som skulle medføre en saadan Bedring for Fru Thalia og hendes Beundrere.

14. September 1834 kom Prins Frederik, den senere Kong Frederik VII, til Fredericia. Prinsen var netop bleven separeret fra sin Gemalinde, Frederik VI's Datter, Prinsesse Wilhelmine, og hans Udkommando var sikkert et Udslag af Kongens Vrede.

Det var i hvert fald en offentlig Hemmelighed, at den gamle, skrappe General Castonier skulde føre Tilsyn med den livsglade Prins, som ikke maatte forlade Garnisonen uden Generalens Tilladelse.

Prinsen skulde bo hos Generalen i Palæet i Vendersgade, og det fik i den Anledning en grundig Restauration. 1827 var det taxeret til 4070 Rdl., mens det efter Istandsættelsen blev brandtaxeret til 17300 Rdl., saa Prinsen har, trods hans Majestæts Unaade, dog skullet bo standsmæssigt.

Da Prinsen med Skib ankom til Fredericia, var det Regnvejr og mørk Aften. Et Kommando af Regimentet paraderede, men Castonier sagde ikke ret meget. Hans Humør har nok ikke været særlig højt ved Tanken om det Besvær, man havde paalagt ham. En gammel Invalid med Træben udbragte et Leve for Prinsen, og da denne fik at vide, at den Gamle havde mistet Benet under Flaadens Kamp mod Englænderne, sagde han: »Saa tager jeg Hatten af for dig!« og gjorde det. Saa blev der naturligvis Folkejubil, og da Prinsen, trods Mørket og Gadernes halsbrækkende Tilstand, vilde køre en Tur i Byen, vilde Borgerne spænde Hestene fra og trække Vognen. Men Castonier, som havde advaret mod Køreturen, bemærkede tørt: »Nu staar jeg først op! Naar »Populasen« ser mig, dyr de sig nok!« Og det gjorde Populasen.

Dagen efter var der Modtagelse i Palæet. Alle Byens højere Officerer med Oberst Bie i Spidsen, Herredsfogeden, Etatsraad Boeck, Byfoged, Kancelliraad Rahbek, Præsterne Schierning, Meden og Stahlschmidt, Magistratsmedlemmerne, Cheferne for Borgervæbningen, Palle Lund og Apoteker Honoré o. m. fl. mødte til Præsentation, og saa begyndte Dagligdagen.

Prinsen blev meget populær i Fredericia, navnlig hos Menigmand. Det Utal af Anekdoter, mere og mindre paalidelige, som den Dag i Dag berettes, tyder paa, at Frederik VII allerede som Prins forstod at vinde Folk ved sin ligefremme og bramfri Optræden, men

at han ogsaa var en stor Drillepind, og især har vel den gamle General Castonier haft sit Besvær med ham. Der er vist ingen Tvivl om, at Generalen har haft god Brug for sin skarpe Tunge, som selv Kongen var bange for.

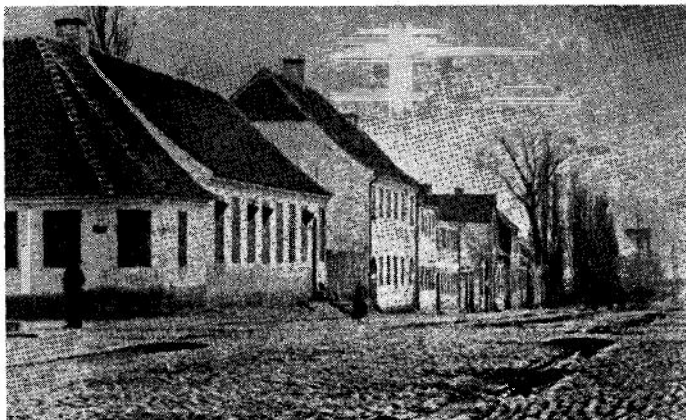
Prinsen tog livlig Del i Byens Selskabelighed. Han opfordrede Magistraten til at sørge for en bedre Bro-lægning, og da der fattedes Penge, lod han Vendersgade og Danmarksgade brolægge for sin egen Regning. Paa Voldene fik han anlagt Spadserestier og plantet Træer. Kirkerne fik ny Orgler, og Ryttergraven paa Trinitatis Kirkegaard blev prydet med Sten og Sværd, ligesom han lod plante en Eg paa den.

Byen lønnede sin kongelige Velgører ved at udnævne ham til Æresborger. Da man under megen Højtidelighed mødte op i Palæet og overrakte Borgerbrevet, glædede det ham meget, og han gav Løfte om at betale en ret betydelig aarlig Sum til Byen. Ogsaa i Regimentet blev Prinsen meget afholdt. 1836 indgav 3 Underofficerer, Juncher, Hansen og Løhde, en Ansøgning om Prinsens Billigelse til Oprettelse af »Fredericia Garnisons Underofficers Skydeforening«. De fik Tilladelsen, og Prins Frederik tegnede sig som Medlem og støttede Foreningen paa mange Maader.

Som nævnt i Indledningen manglede Fredericia et rummeligt Lokale til Afholdelse af Fester, Teaterforestillinger og lignende. Allerede i Slutningen af 1700 Tallet havde Borgerskabet søgt at afhjælpe Savnet ved Dannelsen af Klubber: »Marieklubben«, »Den cæsareanske Klub«, »Den gode Forstaaelse« m. fl.

»Marieklubben« blev fornyet 1819. Dens nye Direction var General Castonier, Grev Trampe, Kaptajn Harboe og Pastor Meden, saa den har sikkert været ret eksklusiv. Klubben havde haft Lokaler paa Hjør-

net af Vendersgade—Søndervoldgade til 1817. Efter den Tid flyttede den med Klubværtten Palle Lund til Ejendommen paa det sydøstlige Hjørne af Gothersgade—Jyllandsgade og forblev her til den 23. Juli 1833, da Marieklubben afgik ved Døden, »hvorimod flere af dens Medlemmer constituerede sig som et for-

»Marieklubben« og Klubben »Enigheden« eller »Øjet« har haft Lokaler her paa Hjørnet af Gothersgade—Jyllandsgade.

enet Selskab hos Palle Lund uden nogen særegen Direction eller Love«, som Forhandlingsprotokollen slutter.

1837 blev dette »forenede Selskab« opsagt af Palle Lund til Fraflytning ultimo September, og hermed blev Signalet givet til Dannelsen af en ny Klub, hvis Medlemmer ved at tegne sig for Aktier à 10 Rdl. skulde muliggøre Købet af en passende Ejendom, som kunde indrettes til Klublokaler. I Indbydelsen til Aktietegningen fremhæves det, »at hans kgl. Højhed Prinds Frederik Carl Christian havde tegnet sig for 400 Actier under Betingelse: at der med det nye Klub-

locale blev forbundet et Theater. Udførelsen af et saadant Foretagende og Omsorgen for, at de tilsagte Penge bleve dertil ordentligen anvendte, havde H. K. Høyhed ved en særegen Fuldmagt overdraget til d'Herrer Kammerjunker Lorentz, Capt. v. Kópke og Capt. v. Krefting.«

Til at forfatte de nye og med Selskabets Tarv passende Love nedsattes en Komité bestaaende af Kaptajn v. Krefting, Adjunkt Wulff, Kammerjunker Lorentz og Kaptajn v. Schøller.

Man fandt hurtigt en passende Ejendom. Den tilhørte et af Selskabets Medlemmer, Justitsraad, Raadmand og Byskriver Dræby, og laa paa Hjørnet »af Torvet og Prindsesindegaden«. Torvet var jo dengang i Danmarksgade. Hjørnet kaldtes ogsaa »Korsgaden«. Grunden maalte 63 Alen til Danmarksgade og 55 Alen til Prinsessegade. Hovedbygningen vendte mod Prinsessegade og havde 18 Fag, mens Fløjen mod Danmarksgade var paa 23 Fag.

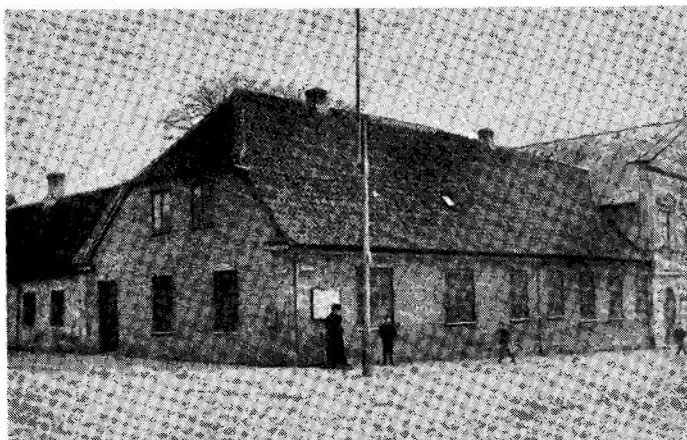
Bygningerne var, som de fleste i Fredericia paa den Tid, Bindingsværk. Dog var Ydermuren mod Prinsessegade af den tidligere Ejer, Borgmester, Kammerraad Behring Lanng (1814—20) ombygget med Grundmur. I øvrigt havde Gaarden tilhørt Byens Præsident, Kancelliraad Benfeldt († 1759) og efter ham en Fru von Wildenradt. Dræbye købte den 1827 efter Lanngs Bortrejse.

Denne gamle Gaard maatte selvfølgelig gennemgaa en omfattende Ombygning og Reparation for at kunne tjene sit nye Formaal, og den tegnede Aktiekapital slog da heller ikke til, men Prinsen maatte træde hjælpende til med et større Laan.

1. Oktober 1837 mødtes den nye Klubs Medlemmer til Generalforsamling i eget Hus, og her besluttedes

det, at Klubbens Navn, til Erindring om dens Velgører, Prins Frederik, skulde være »Frederiksklubben«.

Den 21. December samme Aar vedtoges det at udleje Teatret til »Det Titchenske Selskab« for Slutningen af Januar 1838 for 3 Rdl. pr. Aften(!). Man har aaben-

»Frederiksklubben« og Teater 1835.

bart ikke været helt sikker paa Succes, for Bestyrelsen har faaet Bemyndigelse til, hvis det skulde blive nødvendigt, at modificere Lejen.

De bange Anelser kom til at gaa i Opfyldelse. Teatret gav Underskud. Klubkontingentet kunde ikke slaa til at dække baade dette og Klubbens daglige Udgifter, og Gang paa Gang maatte man bede Prinsen om Hjælp. Han svigtede ikke sit Teater, heller ikke efter at han var blevet Landets Konge.

Det synes, som om man i Fredericia har betragtet sin »Frederiksklub« som Kongens Adoptivbarn. Saa sent som i 1867 benytter man Henviisning til den »højsalige Monarks« (Kong Frederik VII døde 15. Novem-

ber 1863) aldrig svigtende Interesse som Middel for at faa Skiftekommissionen til at eftergive Kongens Laan til Teatret. Det lykkedes dog kun halvt. Laanet blev ikke eftergivet, men nedskrevet.

Vi ved ikke stort om dette Fredericias første Theater. Lokalet var Frederiksklubbens Balsal, og det kunde, naar Publikum stuvedes tæt sammen, rumme knapt 300 Personer. Nærmest den lille og primitivt indrettede Scene var Orkestret anbragt, og det var et Orkester, som kun faa Provinsbyer kunde byde Magen til, nemlig Regimentsmusikken. Balsalens Gulv var saa snedigt indrettet, at det kunde skrues i Vejret, naar der skulde være Teaterforestilling.

Umiddelbart foran Orkestret var Børnenes Bænk anbragt. Efter denne kom en Række Stole med en stor Armstol i Midten, som var reserveret hans kgl. Højhed med Følge. Saa fulgte 1. Plads, 4—5 Rækker Bænke belagt med Hynder, og sluttelig nogle Rækker uden denne Bekvommelighed, men afgrænset af et Rækværk. Dette var 2. Plads. Loger eller Balkon fandtes ikke.

Naar et Selskab kom til Byen for at give Forestillinger, sendte det Abonnementslister rundt til Borger-skabet, der her kunde tegne sig for Billetter til en billigere Pris. Paa selve Forestillingsdagen sendtes Plakater ud med Rollelister, og disse tog man med i Teatret. Tøjet blev gratis taget i Forvaring af Garderobekonen. Vi kender ikke meget til, hvilke Selskaber, der i disse første Aar gav Forestillinger i Fredericia, men i Prinsens Tid synes det Tietchenske Selskab at have haft Eneret. Bønnelycke (se Vejle Amts Aarbog 1958 pg. 55—160) fortæller fornøjeligt om Datidens Teaterliv, men i Teatrets Arkiver findes intet.

Vi er i Dag tilbøjelige til at ryste paa Hovedet eller trække paa Skuldrene, naar vi ser vor Ungdoms fantastiske Begejstring for Jazz- og Popsangere. Men naar man læser Bønnelyckes Beretning om de jydskes Damers Begejstring i 1840erne for Skuespilleren Printzlau, giver man den gamle Vismand Ret, som sagde: »Der er intet Nyt under Solen ...!«

De kvindelige Entusiaster skar Printzlaus Navn ud af Plakaterne og spiste det paa Smørrebrød!!!

Bønnelycke nævner en Del af de Stykker, som blev opført af de forskellige omrejsende Selskaber: Heibergs Vaudeviller, Oehlenschlägers Tragedier, Capriciosa, Svend Dyrings Hus, Elverhøj, Murmesteren, Den hvide Dame, Herren ser dine Veje, Regimentets Datter, Ungdom og Galskab, Fra Diavolo o. fl.

1864 blev baade Teatret og Frederiksklubben stærkt beskadiget under Belejringen. Flere Granater ramte Bygningen, som blev benyttet til Kaserne for danske Soldater. Da Byen var rømmet, og Østrigerne rykkede ind, blev Lokalerne benyttet til Belægnings- og Samlingsstuer, til Musik- og Executionsrum, Ølstuer og meget andet, og alt Inventar, baade løst og fast forsvandt. Selv Teaterrekvisitter og Bænke var borte, da Tropperne endelig forlod Fæstningen.

Den 30. Januar 1866 skriver »Fredericia Avis«: »Det herværende Theater, der ikke siden Efteraaret 1863 har kunnet benyttes til Skuespil, er nu atter istandsat, og man maa glæde sig ved den Omhu og Dygtighed, hvormed denne Restauration er udført. Alle Dekorationer, Tæpper etc. er nye og malede med megen Smag af Malermester Winther her i Byen, ligesom Lokalet er hyggeligt.«

1871 bygges Grundmur i Klubhuset med »store Vin-

duer« til Danmarksgade. Samme Aar faar Teatret i øvrigt en Konkurrent, idet man den 10. December indviede et nyt Teater i »Hotel Kronprins Frederik«, hvor »Den borgerlige Sangforening«s Dilettanter opførte »Hjertesorg eller Farvel til Borgervæbningen«, »En ulykkelig Skrue« og »De fattiges Dyrehave«. Hverken Forfatteres eller de Optrædendes Navne kendes.

Denne Scene blev i den første Snæs Aar benyttet baade af Dilettanter og Skuespilselskaber; der var f. Eks. i flere Aar fast Sommerteater, men Sceneforholdene var for daarlige, og efter 1909 er Teatret kun sjældent benyttet.

Men tilbage til det gamle Teater. 1882 fandt man, at det var nødvendigt at få det fornyet, og der udarbejdedes Planer til et nyt med 500 Siddepladser og ca. 200 Staa-pladser.

Allerede næste Aar var Teatret færdigt, og Indvielsen fandt Sted 24. Juni 1883 med Optræden af Kunstnere fra Det kgl. Teater.

Der indledtes med en 1 Akter af Scribe: »Den første Kærlighed«. Derefter dansedes »Pas de deux serieux« af Solodanser Bech og Frøken Charlotte Hansen. Saa fulgte: »Et eenfoldigt Pigebarn«, Vaudeville i 2 Akter af Erik Bøgh, Violinsolo af kgl. Kapelmester Hilmer og »Et Eventyr i Rosenborg Have«, Operette i 1 Akt af Heiberg. Olaf Poulsen, Kolding og Oda Petersen medvirkede.

Som man ser, var der Smæk for Skillingen. Om der har været forhøjede Priser til Indvielsen, vides ikke, men de normale Biletpriser var: 1. Parket: 1,35, 2. Parket: 1,00, Staa-plads: 1,00, nederste Balkon: 0,75 og staaende Balkon: 0,50.

Som et Kuriosum kan nævnes, at Dr. Langgaard

hævdede, at han havde indviet Teatret en Uge tidligere, den 17. Juni, med Opførelsen af et Lystspil med Sange i 2 Akter, forfattet af ham selv og med ham selv i Elskerrollen.

Teatret havde kostet 33.556 Kr., Spisesalen 3200 Kr. og Inventar 1800 Kr.

Klubbens Keglebane forsvandt ved Ombygningen til stor Sorg for Klubmedlemmerne.

Den 4. Juli kom Tourneen igen og opførte »Abekatten« og »Et Kompagniskab«. Til denne Forestilling var alle, som havde medvirket ved Teatrets Ombygning, indbudt som Gæster, og Overskuddet gik til godgørende Formaal.

Af Teater-Arkivalier i Fredericia Museum fremgaar det, at i Efteraaret 1883 har Teatret budt sit Publikum et baade stort og afvekslende Repertoire:

»3. Oktober 1883 Kl. 7½ gives een eneste Forestilling, »Gengangere« af Henrik Ibsen. — Fru Alving: Fru Reche Madsen. Osvald: Hr. Züberlein. Pastor Mander: Hr. Gablantz. — 1. Parket 1,35, 2. Parket 1,00, Staaaplads 1,00, nederste Balkon 0,75 og staaende Balkon 0,50.«

Anmelderen skriver: »Der var omtrent fuldt besat Hus i Aftes til Opførelsen af »Gengangere«. Derimod var Bifaldet ikke synderlig lydeligt, hvilket finder sin naturlige Forklaring i den uhyggelige Stemning, der griber og skal gribe Tilskuerne. Udførelsen var for Hovedrollerens Vedkommende præget af Talent og godt gennemtænkt.«

(Ved 25 Aars Jubilæet 1. November 1908 meddelte Sagfører Thiellesen, at denne Dato var valgt som Jubilæumsdag, fordi Teatret først da var fuldt færdigt, og fordi det første Provinselskab da tog Scenen

i Brug. Efter ovenstaaende Beretning synes Forklaringen lidt søgt, men rent teatermæssigt set er Midsommer vel ikke egnet til Jubilæumsfest.)

1. November, Svendsens Teaterselskab: »I Stegekjælden« af P. Faber, »Hun vil spille Komædie«, Vaudeville, og »Landliv«, Vaudeville.
2. November: »Den faste Aften«, Lystspil i 4 Akter efter Hugo Buon. »— —« (ulæseligt), Operette i 1 Akt.
4. November: »Halvdelen hver eller Djævelens Part« af Erik Bøgh.
7. November: »Dina« af Oehlenschläger.
9. November: »Jeppe paa Bjerget«.
11. og 12. November: »Lars Braabys Bryggeri«.
14. og 16. November: »Lars Braabys Bryggeri«.
18. November: »Korsikanerinden« af Prosper Merimé, »Columba«.
24. November: Aftenunderholdning bestaaende af Koncert af Regimentsmusikken — Komædie og Dans til Kl. 1.
9. December: Cortes Selskab: »Hvor man kjæder sig«, »Damen med Kamelien«.
10. December: »Min Svigermøder«, »Gnisten«, »Den militaire Reise«.
11. December: »Zigeuner og Adelsmand«, »Ulla skal paa Bal (Heiberg).
12. December: Hr. Helsingreens Benefice: »Lars Braabys Bryggeri«, »Teatret« af Offenbach.
14. December: »Syvsøverdag« af Heiberg.
15. December: »Elverhøj«.

Anmelderen skriver meget betaget: »Hr. Cortes har navnlig et Damepersonale, der i Henseende til Ungdom og Skjønhed staar over samtlige andre Provins-

selskabers, og han udstyrer sine Stykker med en Skjønhed og Pragt, der ret kan komme til at vise sig paa det nye Teaters store Scene.«

16. December: »Elverhøj«. Christian IV: Hr. Carl Schmidt, Agnete: Fru Schmidt.

17. December: »Napoleon den Store«. Skuespil af Karl Wartenburg. »Den nye Vise« af Erik Bøgh og »En Dame har været i Paris« af Moser.

19. og 20. December engageres Cortes Personale af Hotelejer A. P. Albertsen til at give 2 Forestillinger paa »Hotel Kronprins Frederik«s Teater, og den 28. December har »Frederiksklubben« Julebal Kl. 8.

Som man ser, har Teatret været benyttet flittigt, og det er intet Under, at Teaterselskaberne udtaler sig rosende om Fredericiapublikummet. »De to Byer, som uden for Kjøbenhavn har det intelligenteste og mest forstaaende Publikum, er Viborg og Fredericia, men Fredericia bærer Prisen som Numer 1.« Det var altsaa Anno 1883.

Teatrets Modernisering gav forøvrigt Ejeren af det 1871 oprettede Teater i »Hotel Kronprins Frederik«, den kendte Restauratør A. P. Albertsen, Anledning til at udstede følgende »Krigserklæring« i »Fredericia Avis« den 30. September 1883:

»Efter at jeg i en Række af Aar har arbejdet paa at faa mit Teater og øvrige Lokaler i en saadan Stand, at de nogenlunde svare til Tidernes Fordringer og Publikums Bekvemmelighed, synes der nu at skulle skabes en Konkurrence, idet Frederiksforeningen lader sit gamle, i mange Aar ubrugelige Teater, nedbryde for at opføre et Nyt.

Om dette Foretagende skal afhjælpe et Savn for

Byen, eller om det kan forøge Foreningens Velstand, skal jeg ikke indlade mig paa at bedømme, men da det vil kunne medføre betydelige Tab for mig, om det ellers lykkes Foreningen at faa opført og monteret et nyt Teater, maa jeg selvfølgelig imødegaa Konkurrencen med alle til min Raadighed staaende Midler, og jeg skal derfor allerede nu tillade mig at bekendtgøre, at uagtet de af Byens ærede Foreninger, der i de senere Aar have benyttet mine Lokaler, vistnok erkjende, at jeg ikke har været ublu i mine Fordringer, vil de, der i den kommende Sæson agte at benytte mine Lokaler, erholde disse til en betydelig nedsat Pris, ligesom Selskaberne »De danske Vaabenbrødre« og »Forsvarsbrødrene«, som hidtil, vil faa mine Lokaler opvarmede og belyste til gratis Afbenyttelse paa Tider, hvor de ikke er udlejede. At Skuespilselskaberne ved Benyttelsen af mit Teater ligeledes vil erholde en betydelig Nedsættelse i Lejen, er en Selvfølge.

Sluttelig skal jeg tillade mig at gøre Byens ærede Publikum bekendt med, at nye Siddepladser til Parkettet, indrettede efter de nyeste Principper, ere under Arbejde og snart vil kunne tages i Brug, og jeg skal fremdeles lade det være mig magtpaaliggende at tilfredsstille et æret Publikum i enhver Henseende, saaledes at Konkurrencen i ethvert Tilfælde skal blive til Publikums Fordel.«

Ærbødigst. *A. P. Albertsen.*

En Overgang ser det virkelig ud til, at den vrede Konkurrent skal sejre.

Det nye Teaters Leje er steget fra 3 Rdl. til 25 Kr. pr. Aften, men alligevel kan »Frederiksklubben« ikke magte Foretagendet, og der er ikke mere nogen kongelig Velynder til at række en hjælpende Haand. Den 14. April 1896 vedtager man, at Klubben straks

opløses, og dens Bo overlades til Skifteretten. Den Betingelse, Prins Frederik stillede for sin Medvirken til »Frederiksklubben«s Oprettelse, blev altsaa den direkte Aarsag til Fallitten.

Teatret administreres herefter af Boets Kurator, Sagfører Thiellesen, indtil det ved Tvangsauktion købes af et Konsortium med Thiellesen i Spidsen. Konsortiets øvrige Medlemmer var Vinhandler M. Christoffersen, Overtelegrafist H. Petersen og Restauratør J. N. Schmidt.

»Frederiksklubben« fortsatte under Navnet »Fredericia Klub«.

Allerede næste Aar lader de nye Ejere Teatret gennemgaa en større Restaurering. Hen paa Eftersommeren 1897 kan man i »Fredericia Avis« læse følgende fantasifulde Beskrivelse af Arbejdet, vistnok skrevet af Dr. Langgaard: »Maa jeg, elskværdige Læserinde og højtærede Abonnent, have Lov at prøve paa at sætte Dem ind i, hvad travle Hænder og opfindsomme Hjerner have virket i de Sommeruger, da vi drak vor Absinth til Tonerne af Hr. Larsens udmærkede Orkester i Frederiksklubbens overdækkede Gaard eller tog en mørk Spids i Mamrelund (en smal Serveringshave mellem »Jernbanehotellet« og Stationsforstander-Boligen) eller maaske en Sherrycobler i Hannerup, hvis vi da ikke var med Familien og levede af den mødrene Madkurv og en Kop styrkende Tevand i Fuglsangs eller Fænøs gæstmilde Skød.

Prøv da at forjage alle disse smaa søde Minder, disse Ord har vakt i Deres Sind, og hør, hvad der er sket: Man har kostet 6—7000 Kr. paa Frederiksklubben's Teater. Ikke sandt, det er mange Penge. Nu skal De høre, hvad de er givet ud til.

Teatret er malet og restaureret ud- og indvendig.

Malermester Häuser har i Vestibulen lavet Loftsdækoration. I Salen har d'Hrr. H. G. Thomsen, Deleuran og Jensen virket baade med den fine og grove Pensel. Loftet er kønt og godt, men de grimme Ventiltremmer i Midten har generet.

Den ny Lysekrone er nydelig. Inventaret er malet, og Parketstolene skal lakeres, da Damerne altid har klaget over, at de smitter af paa deres Toiletter.

Prosceniet, som oprindelig er dekoreret af vort Bysbarn, Professor Alb. Winther (Leipzig) opfriskes og pudses af Malermester Matthiessen.

Paa den anden Side Rampen har man tumlet og aset med Gasledninger, Dekorationer, Kulisser o. s. v. Aug. Rasmussens Regissør, Anton Jensen, har været Raadgiver.

Der er først 3 Rækker Arganbrændere i Rampen i Stedet for en. Hvidt, rødt og grønt Lys. Der er et meget kompliceret Gasapparat, som muliggør, at een Mand uden at flytte sig en Tomme behersker hvert eneste Blus, paa Scenen, bag Scenen og i Salen. Det har Kobbersmed Møller konstrueret og indlagt med sædvanlig Akkuratesse og Dygtighed. Der bliver naturligvis Auerbrændere overalt.

Et sindrigt Maskineri gør det let og simpelt at foretage Sceneforandringer.

Fra Teatermaler Lunds Atelier er leveret ikke mindre end 5 nye Dekorationer, deriblandt 3 lukkede Stuer. Der er en Riddersal, en borgerlig Stue, en tarvelig Stue, en Skov og en ny Luft.

Ogsaa det nye Fortæppe er fra Carl Lund. Scenehøjden, alle Direktørers Fortvivlelse med sine 8½ Alen, er reduceret til 6½ Alen.

Alt Snedker- og Tømmerarbejde er udført af P. Hermann.◀

Den 3. September 1897 afholdtes Dekorations- og Belysningsprøve, og 9. September genaabnedes Teatret af August Rasmussens Selskab med Opførelse af Henrik Hertz: Svend Dyrings Hus. Den røde Lygte maatte i Brug.

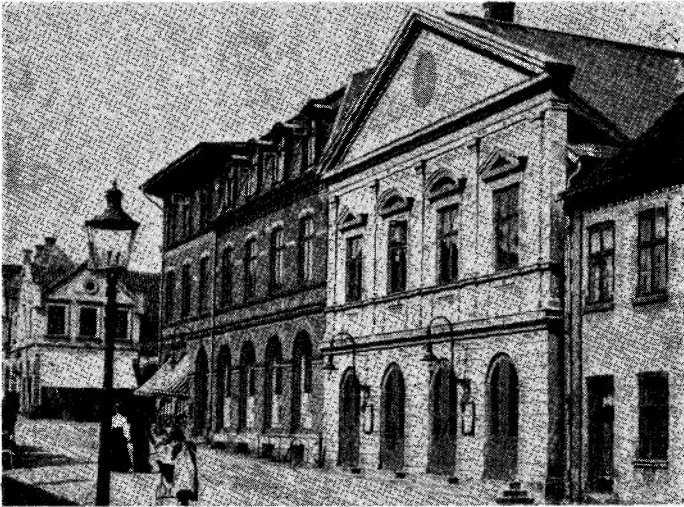
Foraaret 1898 blev den gamle Klub-Ejendom til Danmarksgade nedrevet, og man foretog Grundudgravning til den store 3 Etages Ejendom, som i daglig Tale fik Navnet: »Hestbeks Hjørne«.

Under Udgravningen fandtes bl. a. Munkesten, som kunde tyde paa, at her allerede i 1650erne har staaet en grundmuret Bygning. Lige paa Hjørnet i 3 Alens Dybde stod et firkantet Pælefundament, muligt fra et Taarn. Endvidere fandtes 2 Ryttersabler og 1 Stigbøjle og, i et gammelt Møddingsted i samme Dybde, Foden af et venetiansk Glas og en smuk Fajance-tallerken.

I December nærmer Bygningen sig sin Fuldendelse, og Byen er aabenbart stolt af den store, flotte Rødstensejendom. Dagbladet kalder den et »Palads«. Nybygningen omfatter hele Hjørnet fra Teaterbygningen i Prinsessegade til Bagermester Frantz Duponts Ejendom i Danmarksgade. Dog er der gjort Plads til en Teaterhave ind mod denne.

Den er tegnet af Arkitekt Fussing, Kolding, og dominerer med sine 2 Etager og det 3 Etages Hjørne hele Gadebilledet. Bygningen skal rumme en Teaterrestaurant, Lokaler til Officersforeningen, Fredericia Klub og Frimurerforeningen. Desuden 2 Butikker med tilhørende Lejligheder.

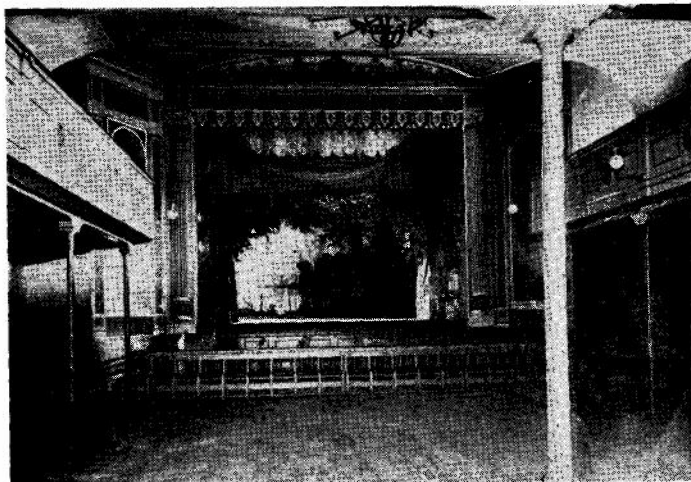
Murerarbejdet er udført af C. M. Hansen og Søn, Tømrer- og Snedkerarbejdet af Møller og Jensen, Skifer- og Blikkenslagerarbejdet af Axel Petersen, Malerarbejdet af H. J. Jensen, Glarmesterarbejdet af

Teatret fra 1883 og den nye Ejendom paa Frederiksklubbens Tomt.
Opført 1898.

F. M. Spindler, Vand og Gas af M. Møller og Centralvarmeanlægget af Møller & Jochumsen, Horsens, som det eneste udenbys Firma.

Den 5. December holdt Fredericiaklubben og Officersforeningen Indvielsesfest i deres nye Lokaler paa 1. Sal. Borgmester Carl Scharling som Formand for Fredericiaklubben og Oberstløjtnant Carstens for Officersforeningen talte og udtrykte Forvisning om et vedvarende godt Samarbejde mellem Militæret og Borgerskabet. I Forbindelse med Ombygningen har Teatret faaet ny Restaurant, og i Fredericia Dagblad findes en Beskrivelse af den: »Særlig stilfuld er den store Restaurations- og Spisesal, som staar i Forbindelse med Teatret. Den er holdt i gammel Stil i Smag med en Münchener Ølstue. Smukt Træloft og højt Panel, Gyldenlæder- og Gobelin-Tapeter, pyntelige

Teatersalen efter Ombygningen 1898.

Gardiner og mønstrede Duge paa den dobbelte Række Smaaborde bidrager til at skabe Hygge. Over Døren staar med diskret Skrift den gamle Sentens: »Ej fanget sovende Mand Sejr«. I Forbindelse med den store Restaurationsaal staar 2 ret rummelige Værelser mod Prinsessegade, indrettede til Teatercafé. Her er magede Panel- og Hjørnesofaer i douce Farver. Den øvrige Del af Stueetagen er indrettet til Butikker. Baade Teatret og de øvrige Lokaler opvarmes med Centralvarme.«

26. Oktober 1900 meddeler Byens Blade, at Fredericia Teater har, i Samraad med Vejle og Kolding Teatre, sluttet Overenskomst med Teaterdirektør Povl Friis om et fast Teaterselskab for de 3 Byer.

Den første Sæson bliver fra 1. Januar til 15. Marts 1901, og Hr. Friis har bl. a. erhvervet Eneret paa Fru Emma Gads nye Stykke: »Dydens Belønning«.

Fredericia Avis er højt oppe i den Anledning og

skriver: »Kunde nu Byen i de næste Hundrede Aar udvikle sig saaledes, at den den 1. Januar 2001 havde Raad til at betale et saadant for egen Mund. Qui vivra verra!«

Teatret har haft sin egen Bevilling til Servering i Teatersalen. At denne dog er givet med visse Forbehold, vidner nedenanførte Skrivelse fra Politimesteren om:

»Herved meddeler jeg i Medfør af Politivedtægtens § 68 Tilladelse til, at der paa »Fredericia Theater«, naar der med forud given Tilladelse afholdes Theaterforestillinger, Oplæsninger, musicalske og lignende Præstationer, maa finde Servering Sted paa Tilskuerpladsen for det Forestillingen søgende Publicum, dog paa følgende Betingelser: — § 1. Forinden nogen Forestilling gives eller nogen Optræden finder Sted, skal Selskabets Personale opgives for Politiet, og forsaavidt nogen af dem tidligere er optraadt her i Landet som Artister, bør der medfølge en Forholdsattest fra Politiet paa det Sted, hvor deres Optræden sidst har fundet Sted.

— § 2. Præstationerne skulle foregaa paa Scenen, til hvilken Publicum ikke har Adgang, og medens de finde Sted, maa Selskabets qvindelige Medlemmer ikke færdes blandt det tilstedeværende Publicum. — § 3. Hvad der præsteres eller foredrages, skal være af et anstændigt Indhold, og skal Selskabets Medlemmer saavel i deres Klædedragt som øvrige Optræden vise en sømmelig Adfærd. — § 4. Hver Gang Forestilling finder Sted, skal der være en Politibetjent tilstede, hvis Honorar for Tilstedeværelsen fastsættes til 2 Kr. pr. Aften.

§ 5. I Kjendelse til de Fattiges Kasse udredes for hver enkelt Forestilling 1 Kr., der betaales ved Billet-

contoiret. — Denne Tilladelse gjælder fra 1ste Januar d. A. til 1ste October d. A., men kan til enhver Tid tages tilbage, naar dertil maatte vise sig Grund, hvilket særligt vil være Tilfældet, naar Posterne 2 og 3 ikke aldeles nøjagtigt overholdes.

Fredericia Politikammer, den 26. Mai 1902.

Carl Scharling.«

For Sæsonen 1. Oktober 1905 til 30. September 1906 har Teatret iflg. en udsendt Statistik været benyttet til 43 Skuespil, 16 instrumental Koncerter af Regimentsmusikken og 28 Gange til forskelligt. Selskaberne har indspillet 14.305 Kr., og Gennemsnitsindtægten pr. Forestilling har været 332 Kr. Den største Indtægt har Helsengreens Selskab haft paa »Elverhøj«, nemlig 648 Kr. Aaret i Forvejen var Jul. Petersens Selskab Topscorer med »Landsoldaten«, der gav 608 Kr.

Saa gik Aarene frem til Jubilæumsaaret 1908. Teatret havde været gæstet af næsten alle danske Kunstnere af Betydning, baade inden for Skuespil, Opera og Ballet. Man var i Vintersæsonen kommet op paa ca. 85 Forestillinger mod ca. 30 for 10 Aar siden, da Konsortiet overtog Teatret. Den aftenlige Gennemsnitsindtægt var godt 356 Kr. mod tidligere ca. 200 Kr.

Paa Jubilæumsdagen 2. November var der Festforestilling med rød Lygte. Regimentsmusikken indledte med en Ouverture, og Fru Betty Hennings frem sagde Dr. Langgaards Prolog:

Scenen, man her tømred' op, blev bygget paa klassisk Grund.
Langsværd fra Svenskekrigen man hentet' fra Tomtens
Bund.

Minder fra gamle Dage, da Bedsteborgernes Sang
toned' ved Gildernes Lag til Rømer-Pokalernes Klang.

Aarene svandt — om end ikke Krigens Tider med dem.
Stolte vi mindes de Dage, da Dansken bar Sejren hjem.
Men længe før, mens iblandt os Danrigets Prins fandt Ly,
voxed' af Fredens Sysler der Sejre frem i vor By.

Prinsen i Borgernes Samliv Sjælen og Festen var,
og til vor Scenes Tempel den første Grundsten han bar,
støttet' i vextende Tider — ja selv i kongeligt Skrud
rakte han gavmild Haand, naar vor egen Kraft ebbed' ud.

Thespiskærren den rulled' — tog Fart over Bælt og Sund,
dvæled' i Frederiks By, vel saa mangan en festlig Stund.
Gid den maa dvæle her ofte og lysne, hvor Marken er gold,
dryssende Aandens Guldkorn ind bag den gamle Vold.

Fru Oda Nielsen sang en fransk Sang, Emilies
Hjertebanken og flere Børnesange. Olaf Poulsen fik
Laurbærkrans og foredrog Jeppes Monolog i 2. Akt af
Jeppe paa Bjerget. Fru Betty Hennings reciterede Chr.
Winther: Henrik og Else, L. C. Nielsen: Kain, Henrik
Hertz: Tretten til Bords og Ludvig Holstein: Marts-
solskin.

Saa sang Fru Oda, som Ringkøbing Bondepige,
Aakjærseke Viser. Referenten bemærker dydigt, at
»Fruens Elskværdighed bødede paa den frie Tone«.

Fru Hennings reciterede H. C. Andersen: Hjerte-
sorg, Sommerfuglen og Børnesnak, der ikke gav An-
ledning til Bekymring hos Pressens Repræsentant, og
endelig opførte Fru Oda og Olaf Poulsen et Udtog af
Heibergs Nej.

Tæppefald med begejstrede Ovationer og Masser af
Blomster, ogsaa til Fru Oda.

I Løbet af Jubilæumsaaret gav hvert af Provinsens
mest fremragende Selskaber 3 Forestillinger. Odgeir
Stephensen lagde for med »Samfundets Støtter«, »De-
partementschefen« og »Farinelli«. Sæsonen havde
10 Gange den røde Lygte i Brug.

1910 opførte Axel Jacobsens Selskab Lehars nyeste Operette »Greven af Luxemburg« med Fru Willi Zwiche som Angela Didier. Fruen havde Aaret i Forvejen sunget og danset sig ind i Fredericianernes Hjerter som »Dollarprinsessen«.

Da »Efteraarsmanøvren« opførtes i December samme Aar af Helsingreens Selskab, var Teatret nærmest overfyldt. Her var det Skuespilleren Alf. Bagger, som trak Læsset.

5. Februar 1911 dannes »Aktieselskabet Fredericia Theater« med det Formaal forretningsmæssigt at udnytte Fredericia Teaterbygning og dertil hørende Nabobygninger og Lokalteter.

Selskabets Stiftere og første Bestyrelse var Fabriksdirektør Johs. Korch, Stadsingeniør Bardram, Installatør E. Rasmussen, Fuldmægtig A. B. C. Dahl og Sagfører E. Thiellesen. Sagførerfirmaet Thiellesen og Johansen antoges som Administrator. Aktiekapitalen var 65.000 Kr. i Aktier à 1000 Kr. og fuldt indbetalt.

I Begyndelsen af Aaret 1912 trækker mørke Skyer op i Teaterkredse. Der er i Folketinget fremsat Lovforslag om 15 % Afgift af alle Forlystelses-Arrangements Indtægter, og Forslaget er aabenbart blevet til Virkelighed i Løbet af Aaret, for i September samme Aar har Direktør Jacobsen ved Aarhus Teater tilstillet »Politiken« et vældigt Hyl over Forlystelsesskatten og i samme udtalt, at Teatrene i Randers, Horsens og Fredericia er i »den kommende Sæson saa godt som ikke udlejede«.

Det kan »Fredericia Dagblad« ikke lade gaa upaa-talt hen og meddeler den 5. September, at Sagfører Thiellesen erklærer, at Teatret er udlejet til Teaterselskaber i omtrent samme Grad som i forrige Sæson. Dog er Indtægterne ved Forestillingerne dalet med ca. 33 %.

Den 25. Oktober 1912 fejrede »Fredericia Klub« sit 75 års Jubilæum med Souper i Teatret og Taler af Inspektør N. M. Jensen, Sagfører Thiellesen, Fabrikant Korch m. fl. Particulier Jacob Hermann oplyste under Festen, at Klubbens første Medlem var Isach Glüchstadt, og dens første Vært Vinhandler Billenstein († 1856). Klubben havde i 1911 faaet Lokaler paa 1. Sal tilhøjre for Indgangen fra Danmarksgade.

1912 kompletteres Teatrets Udstyr med Møbler, ny Stuedekoration og forskellige Sætstykker samt et nyt Garderobeværelse, hvilket alt i alt andrager ca. 1700 Kr. Men nu er »Teatrets Møbelkammer praktisk talt fuldstændig komplet og saa righoldigt, som det kan forlanges«.

Man har ogsaa faaet Centralvarme i Teatret og elektrisk Lys i Hjørneejendommen.

1914 har Aktieselskabet indmeldt sig i »Biografteaterforeningen for Provinsen« og i »Foreningen af jydskte Teaterejere«.

I Krigsaarene 1914—18 har Teatrets Udlejning ikke været tilfredsstillende, hvilket i nogen Grad skyldes Beskatningen. Derimod synes Biografen at have virket godt. Til Gengæld har den skadet Restauratøren ved at indskrænke Koncerter og lignende Arrangementer, endda i en saadan Grad, at man godvilligt sætter hans Leje ned, blot for at beholde Manden (Th. Cohrt).

8. Maj 1916 døde Sagfører E. Thiellesen, og da Sagførerfirmaet ikke ønskede at fortsætte Administrationen af Teatret, valgtes Fuldmægtig A. B. C. Dahl til Administrator. 1917 valgtes Bankdirektør J. H. Kiær som Thiellesens Stedfortræder i Bestyrelsen, og 1921 afgaar A. B. C. Dahl ved Døden. Som hans Afløser valgtes forhenværende Telegrafist, Entreprenør C. V.

Hansen, der ogsaa blev administrerende Direktør for Aktieselskabet.

Ved Bestyrelsesmødet den 26. Juni 1921 vedtoges det at anvende indtil 15000 Kr. til Istandsættelse og Forandring af Teaterbygningen efter Planer og Forslag af Arkitekt Gundlach Petersen.

Beløbet blev dog betydeligt overskredet. Den 11. Aug. 1921 indviedes det renoverede Teaters ny Æra med Opførelsen af Operetten »En Nat i Paradis« af Direktør Harald Stabehls Selskab, og den 12. August aabnedes Biografen i Teatersalen paany.

Aaret 1928 har været kritisk for A/S Fredericia Teater. Baade Teater, Biograf og Restaurant blev haardt ramt af Forbudet mod offentlige Sammenkomster paa Grund af den spanske Syge. Arbejdsløshed og Dyrtid gjorde sig ogsaa gældende, og for Biografens Vedkommende blev det særlig katastrofalt, at Radioen gjorde sig gældende. Hvad der gjorde Teatrets Biograf særlig daarligt stillet, var ogsaa, at man kun havde en Maskine, mens Byens andre Filmteatre havde 2 samarbejdende Maskiner, saaledes at de kunde give hver Forestilling med kun 1 Pause.

Endelig havde Vedligeholdelsesudgifterne været særlig store paa Grund af Værtskifte og Regnskader fra utætte Tage. Alt i alt var Indtægten godt 19000 Kr. lavere end foregaaende Aar.

En Del kunde tyde paa, at Ledelsen ikke rigtig har fulgt med Tiden og Publikums Krav. »Bænkene har længe givet Anledning til Kritik, og Klaveret er berygtet i Byen,« hedder det i Aarsberetningen.

Direktøren fik Bemyndigelse til at anskaffe ny Møbler til Teatersalen for et Beløb af 6000 Kr. Klaveret staar der intet om, men det er naturligvis ogsaa et Slags Møbel, og man fik jo en Del for Pengene i 1928.

1931 blev der installeret Tone- og Talefilmapparater i Teatrets Biograf.

1937 vedtoges det at opføre en ny Biograf paa »Snedkegaardens« Grund. Den ny Bygning projekteredes af Arkitekt Quist og Ingeniør Agerbæk. Biografen blev færdig til at tage i Brug 15. Oktober 1938 og Beboelserne den 1. Januar 1939.

1941 vedtoges det paa et Bestyrelsesmøde den 3. Juni at bygge et nyt Teater paa det gamle Teaters Grund, og Lørdag den 29. November s. A. indviedes Nybygningen. Et 10 Mands Orkester under Ledelse af Musikdirektør Alfred Berthelsen spillede Chopins Polonaise, og derefter talte Borgmester Ingv. Arent, som takkede A/S Fredericia Teater for dets Indsats og lykønskede med Resultatet, der tjener baade Arkitekt Quist og Haandværkerne til Ære.

Teatret, som har kostet en kvart Million Kroner, er opført med Kommunegaranti for en Del af Beløbet og

Nyt Teater indviet 29. November 1941. Til højre ses det i 1938—39 byggede Biografteater.

Teatret, som blev indviet 29. November 1941
og ødelagt 16. Marts 1945.

vil danne en smuk og tidssvarende Ramme om det kunstneriske Liv, som skal røre sig her. Det er kun beklageligt, at ikke også Scene og Omklædningsrum har kunnet forbedres.

Borgmesteren udbragte til Slut et Leve for Fredericia ny Teater.

Saa reciterede den unge Skuespillerinde Maj Dam en Festprolog, skrevet af Organist H. C. F. Hansen:

Blev i Olympen Tiden for lang
for de høje Guder,
sendtes der Bud til Helikon,
Musernes Bolig.
Der — i den hellige Lund,
hvor Pegasus' Hovslag
fik Inspirationens sprudlende Kilde
til klart at springe af Bjergets Sten —

dvælede Kunstens Gudinder — Muserne —;
Døtre af Gudernes Gud, Solguden Zeus.

Og var der skønt i Olympen,
skønnere blev der, naar Muserne kom.
Anført af Guden Apollon
bragte de Guderne
Syner og Tanker saa skønne, at alt,
hvad man før havde anset for ædelt og skønt,
nu kun syntes Blændværk og blege Syner.

Og Zeus han bød:
Ej blot for Guder skal Kunsten være,
al Menneskeheden dernede paa Jorden
skal lære at fatte den ædle Kunst;
og Muserne sendtes fra Gudernes Bolig
til Jordens Dale.
Ud fra Olympen straaede Lyset
af Kunstens hellige, rene Flamme.

Euterpes og Polyhymnias Toner
gav Klang til Eratos Elskovsdigte,
og til Kalliopes Klagesange. —
Til Terpsichores ildnende Dans,
til Clios og Uranias Tale.

Thalias og Melpomenes Kunst —
at fremstille Livet i Billedscener —
var dog det, der fængslede Mennesket mest.
De andre Musers ophøjede Sprog
forstod kun de udvalgte,
de, hvis Søgen
gik ud over Hverdagens travle Jag;
men Thalias Kunst — Melpomenes med —
var klar at fatte,
thi det, man saa,
var Livet selv,
som set i et Spejl,
hvis blanke Flade
i Lysreflekser gengav det Liv,
man kendte saa godt.

Man bygged' dem Templer, store og skønne,
 hvor Kunsten vistes i straalende Pragt,
 men ogsaa hvor kun en Fjællebodsscene
 man bød dem, blev Sjæl der i Spillet lagt.

II.

Naar i Frederiksodde Dagen var endt,
 og Solen gik ned bag de skærmende Volde,
 blev Gadernes enlige Tranlygter tændt
 og Byporten lukket for bedre at holde
 alt Skarnsfolk fra Livet i Nattens Timer.

Man hyggede sig i de lave Stuer,
 hvor Lampen tændtes, og Rokkene gik,
 enhver havde sine Smaating at passe,
 thi ledige Hænder var daarlig Skik.
 De smaa kom tilsengs, og Snakken den gik,
 til Vægteren meldte derude paa Gaden,
 at nu var Klokken alt slagen ti,
 og dermed det travle Dagværk forbi.
 At feste uden for Hjemmets Mure
 var der hverken Tid eller Penge til.
 Galt nok endda, hvis ved Markedstider
 man lod sig besnære af Gøglernes Spil
 og gav en Mønt til en Bjørnetrækker,
 en Linedanser og anden Tant,
 det kunde jo spares — og derfor kun sjældent
 Teaterkærren til Byen fandt.
 Kun Fjællebodsscenen man havde at byde,
 — en usselig Ramme om Kunstens Værk —
 og mange Aar randt, før Tiden var inde,
 da Trangen til Scenekunsten blev stærk.

— — —
 I Frederiksclubbens trange Lokale,
 hvor Kronprinsen sad ved Borgernes Bord,
 der var det en Aften, han standsed' al Tale,
 og talte dem til i forstandige Ord:
 »I ønsker at bygge jert eget Hus,
 hvor »Frederiksklubben« kan have hjemme,
 Ideen er god, men der er en Ting,

som jeg vil bede jer ikke at glemme,
 og dette er, at vi savner et Sted,
 hvor Kunstens Muser kan Herberg finde,
 og derfor bør Salen bygges saa stor,
 at der bliver Plads til en Scene derinde.
 Byg et Teater, det raader jeg til,
 og bliver end Ekstraudgifterne slemme,
 saa finder vi ogsaa nok Raad for det,
 jeg skal med en hjælpende Haand jer ej glemme.

— — —
 Scenen blev bygget, og siden da
 er mere end hundrede Aar nu henrundet.
 Alvor og Skæmt fra dens Brædder har lydt
 og Genklang hos Byens Borgere fundet.
 Smaa og store blandt Scenens Børn
 har tolket, hvad Muserne gav dem at sige.
 Rampelyset har kastet sin Glans,
 som skued man ind i et Tryllerige . —
 Det gamle Teater var smukt og godt,
 men Tiden mærker jo alt og alle,
 og Dagen kom, da dets Tid var forbi,
 og Huset maatte for Øksen falde.
 Et nyt Teater er rejst i dets Sted,
 en værdig Bolig for Melpomene,
 Thalia og Terpsichores Kunst,
 og bygget for disse Muser alene.
 Det gamle Teaters Tid er forbi,
 men Kunstens hellige, rene Flamme
 den slukkes ikke, men bliver tændt
 herinde igen med det samme.

H. C. F. Hansen.

Efter Ouverturen til »Orfeus i Underverdenen« gik Tæppet op for Axel Breidahls Komædie »Frøkenklosteret«, som udførtes af 15 Damer fra Fru Gerda Christophersens Teaterselskab, herimellem ogsaa Maj Dam.

Stykket er i 10 Afdelinger, og da Tæppet faldt efter den sidste, og Bifald og Fremkaldelser var endt, traadte Fru Gerda Christophersen ind paa Scenen og

Teaterindvielsen 29. November 1941.

takkede, fordi det var faldet i hendes Lod at skulle aabne det nye Teater, som hun lykønskede Byen med.

Orkestret spillede Florentiner March, mens Publikum forlod Salen og søgte ind i Selskabslokalerne.

Teaterrummet med den store Balkon virker noget bart. Prosceniet har Stukkaturarbejder, som symboliserer Kunstens Flamme, Musik, Dans og Skuespil. Set udefra giver det ikke meget Udtryk for, at her rummes et Teater. Men praktisk, bekvemt og moderne maa det siges at være.

Efter Teatrets Indvielse blev der en hel Avisdebat om de af Borgmester Arent omtalte Garderobeforhold. Skuespiller Johannes Fønss angribes, fordi hans Tourné fra Det kongelige Teater nok kunde give Forestilling i Maribo og Nakskov, men var gaaet uden om Fredericia ny Teater, fordi der ikke var rindende varmt og koldt Vand i Garderoberne. Saavidt det kan

skønnes, gav Debatten Resultat, idet C. V. Hansen lover Johs. Fønss, at Forholdet skal blive bedre næste Aar.

Ærbødigst digter i denne Anledning:

Vi kræver ikke Luksus og stor og ødsel Pragt,
men der maa være Grænser, har Fønsebassen sagt.
Herefter Fredericia kun gæstes, forudsat
at Kunstnerne faar Kummer til baade Dit og Dat.

1941 bestod Teaterbestyrelsen af Direktør E. Rasmussen, Stadsingeniør Bardram, Direktør C. V. Hansen, Farver Poul Holst og Materialist Søren Pedersen, med E. Rasmussen som Formand.

11. Marts 1942 døde Direktør E. Rasmussen, som siden 1911 havde siddet i Bestyrelsen og siden 1933 været dennes Formand.

Søren Pedersen blev valgt til hans Afløser, og den energiske Købmand skulde faa nok at bestille. Siden 1940 havde Landet jo været besat af Hitlers Horder, og hvad dette betød af Restriktioner, Forbud, Mørklægning og Varemangel, foruden »vore Beskytteres« Overgreb, er vel endnu ikke gaaet af Minde.

26. Marts 1944 opstod ved 17-Tiden en Scenebrand, som ødelagde netop den Del af Bygningen, som var blevet Stedbarn ved Fornyelsen i 1941. Skaden blev vurderet til godt 56000 Kr., og man enedes om, at nu skulde det forsømte oprettes. Arkitekt Gunnar Quist udarbejdede Tegninger og Overslag, og den ukuelige Formand sled baade For- og Bagtrapper i Ministerierne for at faa bevilget de nødvendige Materialer. Anstrengelserne kronedes med Held, og den 1. November 1944 kunde Bestyrelsen præsentere sit Værk for de 700 Medborgere, som Teatret kunde rumme, ved en Festforestilling paa den nye Scene, som nu tilfredsstillende alle teatertekniske Krav og tillige Kravene fra Scenens Børn om Komfort og Hygiejne.

Disse sidste erklærede enstemmigt, at Sceneforhold, Belysningsteknik, Akustik og Garderobeforhold var ideelle og ikke fandtes bedre noget Sted i Landet.

Søren Pedersen bød det festklædte og feststemte Publikum velkommen. Borgmester Ingv. Arent lykønskede Teaterbestyrelsen, roste den for, at Byen nu havde faaet det helt rigtige Teater udelukkende ved privat Initiativ uden Hjælp fra det offentlige, og udtalte Ønsket om, at Teatret maatte leve op til Mottoet: »Ej blot til Lyst«.

Saa gik Tæppet for »Den glade Enke«. Fru Gerda Christophersens Ensemble og Orkestret under Ledelse af Kapelmester Zierhut fik Bifald og Fremkaldelser, og Publikum tog de nyindrettede Selskabslokaler i Besiddelse. I al denne Festivitas faar man et lille Glimt af Krigstidens Vanskeligheder ved i »Fredericia Avis«s Referat at finde det lidt syrlige Spørgsmaal, om »de kvindelige Kræfter ikke har set, at B. I-Mærket blev sat i Kraft til Strømper i Forgaars?«

Dette var dog ogsaa den eneste Mislyd i al Begjstringen.

Glæden over det smukke nye Teater blev kun af kort Varighed. Natten til den 16. Marts 1945 Kl. 1,45 lød der over den mørklagte By et dumpt Drøn, og da Dagen brød frem, mødte der Fredericianerne et uhyggeligt Syn. Deres Teater var bogstavelig talt jævnet med Jorden, pustet om som et Korthus. Udaaden var forøvet af den danske Leder af en af Tyskernes Morderbander, Hippomanden Bothilsen Nielsen, og hans Slæng.

Teatret blev formelig spækket med Bomber. Der blev fundet 12 ueksploderede, og man skønnede, at 6 eksploderede havde udrettet Ødelæggelsen. Det er ganske uberegneligt, hvad der vilde være sket, hvis

Teatret efter Bombningen 16. Marts 1945. Set fra Farver Holst mod Prinsessegade.

alle 18 Bomber havde virket. Nu forestod et stort Oprydningsarbejde, og Tomten fik Lov at henligge i næsten 11 Aar.

I Efteraaret 1946 henvendte A/S Fredericia Teater sig til Arbejdernes Fællesorganisation om et Samarbejde om Bygning af et Teater. Fællesorganisationen havde Planer om at bygge Forsamlingshus og meddelte, at man ikke kunde gaa ind for Forslaget, men at man burde samarbejde og støtte hinanden til Gavn for Byen og de to Virksomheder. Organisationens Byggefond skabtes ved et ugentligt Ekstrakontingent paa 25 Øre pr. Medlem.

I Efteraaret 1949 meddelte Fredericia Teater Borgmesteren, at man maatte opgive Byggeriet, hvorefter Borgmesteren forespurgte Fællesorganisationen, om man var interesseret i at købe Grunden paa Hjørnet af Danmarksgade—Prinsessegade, idet han samtidig

oplyste, at A/S Fredericia Teater var villig til at afstaa »Bio«s Bevilling, hvis der meldte sig en Bygherre til Teatret.

Den 24. Januar 1950 afholdtes en Generalforsamling i Fællesorganisationen, og her vedtoges det at købe A/S Fredericia Teaters Ejendom i Prinsessegade 29 med tilhørende Biograf samt Grunden paa Hjørnet af Danmarksgade—Prinsessegade for 506000 Kr. med »Pligt til at bygge et Teater, hvor alle Byens Borgere skal have Adgang«.

Forhandlingsudvalget fik af Generalforsamlingen Bemyndigelse til at opkøbe alle Aktierne i A/S Fredericia Teater, til Optagelse af midlertidige Laan til Erhvervelse af disse Aktier, til Optagelse af Byggelaan, Prioritetslaan o. s. v. Udvalget bestod af d'Herr. Martin Sørensen, Immanuel Pedersen og Viggo Jørgensen.

11. April 1950 overtog Arbejdernes Fællesorganisation i Fredericia A/S Fredericia Teater. Til den ny Teaterbestyrelse valgtes Martin Sørensen, N. C. Hansen, Viggo Jørgensen, Immanuel Pedersen og Ejnar Tranders, med Martin Sørensen som Formand, N. C. Hansen som Næstformand og Viggo Jørgensen som Sekretær.

I Efteraaret 1950 købte man Ejendommen Danmarksgade 32 for 100.000 Kr. Dette Grundstykke var 1867 frasolgt Teatrets Grund for 1200 Rdl. Endvidere mageskiftede man et Areal paa 72 m² med Farver Poul Holst og havde nu en Grund, som var egnet for den nye Teaterbygning.

18. November 1953 gav Boligministeriet Tilladelse til Byggeriet og Tilsagn om Statslaan. I December og Januar afholdtes Licitationer, hvorefter Omkostningerne vilde andrage 4.378.000 Kr.

4. Februar 1954 godkendte Ministeriet den afholdte Licitation, og man gik i Gang med Udgravning og Pilotering.

Byen bevilgede 16. Marts 1954 et Tilskud paa 200.000 Kr. og et rente- og afdragsfrit Laan paa 300.000 Kr. 6. November s. A. nedlagdes Grundstenen.

8. Oktober 1955 holdtes Rejsegilde. Kommunen udbetalte de 200.000 Kr. og lovede at udbetale 300.000 Kr. den Dag, Teatret blev indviet.

Opførelsen var oprindelig beregnet til at skulle vare 30 Maaneder, men blev gennemført paa 25 ½.

Bygningen har 4700 m² Etageareal og indeholder 281 Rum.

Kommer man ind fra Prinsessegade, passeres først Billetsalget. Her er Væggene beklædt med poleret Muchelkalk og Gulvet med Stiftmosaik. Saa kommer Forhallen med Adgang til Teatersal, Vestibule, Balkonen, lille Teatersal og Selskabslokaler. Her findes

Fredericia Teater 1963.

Fredericia Teater 1963. Sal og Balkon set fra Scenen.

ogsaa Toiletter, Telefonbokse og Nette-Rum. Her er Væggene beklædt med Rosentræsfinér.

Gennem store Teaktræsdøre træder man ind i Vestibulen med Garderober ved Siderne, som kan rumme 2000 Numre. Herfra fører Trapper med Egeparket op til Foyererne paa hver Side af Teatersalen.

Den store Foyer paa 1. Sal ud mod Danmarksgade er beklædt med Rosentræsfinér. Her ligger ogsaa Teatersalen med 514 Siddepladser og med en Anneks-sal, som forøger Kapaciteten til 800 Pladser.

Balkonen har 185 Siddepladser.

Gulvet i Teatersalen kan vippes ved hydrauliske Donkrafte.

Orkestergraven kan hæves og sænkes ved Tryk paa en Knap og giver Plads for 20—22 Musici.

Prosceniet er beklædt med Palisandertræ og eloxerede Aluminiumslister.

Scenen er 10×17 m med Sidemagasin paa 100 m^2 . Der er $13,5$ m's Højde til Snoreloftet. Scenepropor-tioner og Belysning er i Overensstemmelse med Teaterkommissionens Tournescene Klasse A for Landsdels-scener. Her findes 2 Regierum, det ene for Radio og TV, det andet med Forstærkerpanel, hvorfra hele Bygningen kan dækkes, og hvorfra forskellige Lyd-effekter kan skabes.

Skuespillergarderober, Toiletter og Baderum er tip-top moderne, og en hyggelig Skuespillerfoyer findes ogsaa.

Paa 2. Sal findes en lille Teatersal med egen Foyer og Plads til 212.

Dette moderne og kostbart udstyrede Teater, som ifølge det foran meddelte altsaa skylder den jævne, arbejdende Borgers Sparingsskilling sin Tilblivelse, blev indviet Lørdag den 15. December 1956 med Opførelse af 1. Akt af »Jeppe paa Bjerget« og »Den lange Julemiddag«.

Det var Odense Teaterpersonale med Direktør Helge Rungvald, som indviede den nye Scene.

Søndag den 16. December gæstedes Scenen af Den kgl. Ballet, som dansede 1. Akt af Bournonvilles »Konservatoriet« og derefter »Copelia«. Arne Hammelbo havde den musikalske Ledelse.

Og hermed slutter saa denne Skildring af Fredericia Teaters vekslende Skæbne gennem næsten 125 Aar. Prins Frederik og hans Klub er kun Minder

fra Byens Fortid, men Teatret har som en Fugl Phønix hævet sig af Asken og vil sikkert længe bestaa, thi, som vort Bysbarn Frederik Andersen skrev i sin Prolog til Teatrets Indvielse: »De smaa Penges Evne, hvor alle spæder til; den blev i Savnets Tomhed det sejrende: »Vi vil!«

Kilder til Fredericia Teaters Historie.

Marieklubbens Forhandlingsprotokol i Fredericia Museums Arkiv.
Frederiksklubbens Forhandlingsprotokoller i Fredericia Museums Arkiv.

Teatrets Arkivalier til 1910 i Fredericia Museums Arkiv.

Teatret Arkivalier fra 1911 i Teatrets Arkiv.

Taxationsprotokoller 1817 og 1827 i Museets Arkiv.

Hector Boeck: 12. Bataillons Historie.

H. G. Bønnelycke: Erindringer fra Fredericia i 1830erne og 40erne (V. A. A. 1958).

Fredericia Avis og Fredericia Dagblad passim.

»A/S Fredericia Theater« 1956 af Viggo Jørgensen og Gunnar Quist.

KAMMERHERRE,
STIFTSAMTMAND P. HERSCHEND

1881-1963

Fra 1937 til 1951 var stiftamtmand P. Herschend
amtmand i Vejle amt. Han kom fra Ribe amt,
hvor hans position var grundfæstet, og hvor han holdt
af at være. Embedet i Vejle søgte han efter opfordring
fra indenrigsministeriet. Den 27. december 1963 afgik
han ved døden 82 år gammel.

Blandt de mange opgaver, der er knyttet til amtmandsembedet, anses hvervet som formand for amtsrådet vel nok som den væsentligste. Amtsrådet har ansvaret bl. a. for sygehusvæsen og vejevæsen. Med stiftamtmand Herschend fik Vejle amtsråd en markant personlighed til formand. Restriktioner i krigsårene 1940—45 og i en række efterkrigsår udelukkede normal udvikling på de nævnte områder. Udviklingen på disse områder stod alligevel ikke stille i hans funktionstid. Før krigen udvidedes by- og amtssygehuset i Kolding meget væsentligt. Senere påbegyndtes opførelsen af et nyt amtssygehus i Give, hvorved rammen for den fremtidige udvikling af sygehuset i Vejle amts vesteregn blev lagt fast — ikke uden sværds slag. Den for kort tid siden stedfundne nedlæggelse af det sognekommunale sygehus i Brande er en følge af den dengang fastlagte politik. Hornsyld sygehus blev istandsat efter tyskernes beslaglæggelse, og økonomisk grundlag for den senere gennemførte store udvidelse af amts- og bysygehuset i Vejle blev lagt.

Stiftamtmand Herschend ønskede at have orden i amtskommunens økonomi og fulgte den linie, at amtskommunen måtte være selvfinansierende.

Han holdt af formandsskabet i amtsrådet. Hans opfattelse af sit forhold til de folkevalgte medlemmer af dette råd var måske ikke helt moderne. Han har engang over for mig forklaret, at han betragtede sig som disse medlemmers lærer, og jeg har med fornøjelse i udvalgs møder bemærket hans tilfredse reaktion, når en af »eleverne« bidrog med et godt indlæg.

Stiftamtmand Herschend kom på vigtige områder til at virke langt ud over Vejle amts grænser. Når han i 1937 ønskede forflyttelse til Vejle, hang det sammen med hans formandsskab i bestyrelserne for de tre

åndssvageanstalter i Jylland. Af disse var Den Kellerske Åndssvageanstalt i Brejning langt den største. Der var — dengang som nu — et stort behov for udbygning af åndssvageforsorgen, og dette foregik for Jyllands vedkommende i et glimrende samarbejde mellem stiftamtmand Herschend og Den Kellerske Åndssvageanstalts overlæge, H. O. Wildenskov. Resultaterne var store. Før krigen nyopførtes åndssvageanstalten »Sølund« i Skanderborg og åndssvageanstalten i Mariager. Åndssvageanstalten ved Vodskov blev udvidet og moderniseret, idet der her navnlig opførtes en ny stor internatskole for Nordjylland. Fyn »undtagen øerne under Svendborg amt« blev henlagt under Den Kellerske Åndssvageanstalt. Dengang var det ikke så let som nu at opnå store statsbevillinger (i form af lån) til åndssvageforsorgen. Den daværende formand for folketingets finansudvalg, som i begyndelsen af 40erne indtrådte i Den Kellerske Åndssvageanstalts bestyrelse, har engang bemærket, at hans kolleger i det høje udvalg kunne komme til at se trætte ud, når der blev forelagt ansøgninger om bevillinger til åndssvageforsorgen.

Det økonomiske grundlag for nyopførelsen af anstalterne i Skanderborg og Mariager var da heller ikke statsbevillinger. Man fik byrådene i de to byer interesseret i at finansiere opførelsen af anstaltsbygningerne med henblik på udleje til forsorgen. Denne evne til smidigt at gennemføre sine planer var karakteristisk for stiftamtmand Herschend. Verdenskrigens udbrud i 1940 standsede effektivt yderligere udvikling for en lang årrække. Dog medførte krigen en nyskabelse, der senere har fået den allerstørste betydning. Tyskernes beslaglæggelse af »Sølund« i Skanderborg gav anled-

ning til etableringen af den første eksternatskole her i landet for åndssvage hjemmeboende børn.

Krigen pålagde stiftamtmand Herschend den største og væsentligste opgave, han kom ud for. I 1943 etablerede den øverstkommanderende for de tyske tropper i Danmark sit hovedkvarter i Silkeborg. Landet blev dengang styret af departementscheferne, og disse måtte have en repræsentant på stedet. Fra november 1943 til maj 1945 fungerede stiftamtmanden i Silkeborg som centraladministrationens repræsentant i Jylland over for værnemagten. Han skulle bistå de stedlige myndigheder over for besættelsesmagten.

Dette hverv, der gav ham en plads i landets krigstids historie, medførte, at vi ikke så meget til ham i Vejle i disse 1½ år. Andre end jeg kan derfor bedre berette om hans virke i Silkeborg.

Da han i 1951 på grund af alder tog sin afsked fra amtmandseembedet, lagde han ikke skjul på, at han gerne havde fortsat en tid endnu. Han var i betydelig grad identisk med sit embede, og han følte utvivlsomt tomhed ved at måtte træde tilbage. Dog blev han ikke helt ledig. Forskellige hverv, bl. a. som formand for tilsynsrådet for Vejle Byes og Amts Sparekasse, beskæftigede ham fortsat, og han skrev sine erindringer fra Silkeborgtiden. Disse er dog ikke offentligt tilgængelige før i 1979.

Man har sagt om ham, at han var »den fødte embedsmand«, og som embedsmand har maleren Tørsleff karakteriseret ham i det portræt, der findes i amtsrådssalen i Vejle. Fuldstændig er denne karakteristik dog ikke. Vel var han embedsmand, men han var mere end som så.

Jørgen Holm.

JOHS. KJØLBYE

Den 30. september 1963 døde formanden for Koldinghusmuseets styrelse, overlæge Johannes Høygaard Kjølbye, pludseligt, men ikke helt uventet i sit hjem i Strandhuse. Johs. Kjølbye blev født den 29. oktober 1887 i Immervad i hjertet af det gamle Århus som søn af en buntmager og voksede her op i et solidt borgerligt provinsmilieu. Student blev han i 1905 fra den da ganske nye Marselisborg lærde skole, som foruden skønne naturomgivelser bød sine elever friere og mere utvungne forhold, end vanligt var på den tids skoler. Som studium valgte Kjølbye medicinen, blev

kandidat (med laud) i 1912 og tog efter nogle måneders kandidattjeneste i Randers ud som skibslæge med et af ØKs skibe på spændende færd i fremmede verdensdele. Ved den første verdenskrigs udbrud i august 1914 indkaldtes han som reservelæge til tjeneste i hæren, i rytteriet, og oplevede her krigens første truende dage, senere de mere trivielle tider afbrudt af større manøvrer og lokale erobringer i Vestsjælland og sluttelig den spanske syges store mandefald. Under alt dette havde Kjølbye stadig arbejdet på at dygtiggøre sig i oftalmologien.

Han supplerede sin hjemlige uddannelse med studieophold i Paris i 1920 og i Wien i 1921, hvorefter han opnåede specialistanerkendelse. En påbegyndt disputats trak i den videnskabelige retning, men praksis sejrede, og Kjølbye nedsatte sig som øjenlæge i Kolding.

Patientantallet voksede hurtigt, og Kjølbye blev overlæge ved St. Hedvigs klinik. Han fik ry som en omhyggelig og behændig operatør, men også som en læge, der tillige forstod patienternes rent menneskelige problemer, og hjælp, hvor han kunde. Den store og krævende praksis betingede en afspændende fritidsyssels, og den gav ham tillige midler i hænde til at følge sin trang til at omgive sig med skønne ting. Med Ernst Petersen som arkitekt byggede Kjølbye i 1928 sammen med sin frue, Bertha Louise Schultz, med hvem han var blevet gift i 1918, det store rødstenshus på Strandvejen med en vid udsigt over fjorden og byen. Begyndelsen til samlingerne var vistnok et arvet bord med hollandske fliser, men det fik snart selskab, stort selskab, fortrinsvis af ældre danske fajancer og dansk sølv. Engelske og danske møbler, engelske ure og norske glas kom siden til; men de to førstnævnte

grupper var nok de højst værdsatte. Med årene blev Kjølbye ikke blot samler, men også kender. Hans syssel med tingene blev mere end en hobby. Nok var den en sindets modvægt mod en slidsom lægegerning, men den blev også til en lidenskab af både artistisk og videnskabeligt tilsnit. Disse interesser førte naturligt Kjølbye ind i kredsen om Koldinghus, og et par år efter sin ankomst til byen blev han medlem af museets styrelse. Han har lejlighedsvis forsøgt sig med udgravninger; men det blev dog først og fremmest museets kunstindustrielle erhvervelser, han kom til at give sig af med, og det allermeste af det, der erhvervedes i guldsmed Kysters formandstid 1929—44, har han haft med at gøre. Han havde utvivlsomt ventet at følge efter Kyster i formandsstolen. Det skete ikke. Først i 1955 slog timen. Der var derfor meget, der helst skulle nås i en hast.

Kjølbye havde ganske bestemte meninger om museets indretning og muligheder og meget lidt respekt for vedtægter og paragraffer; men han så straks ved sin tiltræden, at skulle museet ikke sejles agterud, måtte dets økonomi stabiliseres, og rammen om samlingerne gennemgribende istandsættes og nyordnes. Begge dele nåedes. I 1958 benyttedes 150-års dagen for slottets brand til en personlig henvendelse til en række større erhvervsvirksomheder og enkelte borgere i Kolding for at skabe et fond, der skulde sikre nyordningen. En nøje og venskabelig kontakt mellem Kjølbye og museets personale betingede, at det store arbejde kunde gennemføres uden gnidninger, og han dækkede loyalt mod nyordningens skjulte og åbenbare angribere. Navnlig imødeså Kjølbye færdiggørelsen af bibliotekssalen, som i sin nye form skulde rumme museets keramiske samlinger, med særlig forventning.

Da det endelig skete, var hans hjerte imidlertid svækket, og han måtte give afkald på sine repræsentative pligter på denne festdag.

Kjølbye var en glimrende fortæller og berettede gerne om sine mange rejser, om oplevelser i forbindelse med sine samlinger, om spændende erhvervelser og nye iagttagelser. Oplevelsesevnen var levende og intens lige til det sidste. Men han satte nøddigt pen til papiret. Af trykte arbejder på historiens område skal her fremhæves biografien over vennen fra de unge dage, amtsforvalter i Vejle, Jørgen Swane.¹⁾

Overlæge Kjølbye kom til at leve et liv rigere end de flestes. Hans gerning, der stemte med hans evner og tilbøjelighed, gav ham fuldt op at gøre. I sit hjem kunde han dyrke sin passion for skønne ting, og på talrige og vidtstrakte rejser i flere verdensdele kunde han søge de nødvendige og forfriskende indtryk af natur, menneskeliv og kunst. På hans femoghalvfjerdsårsdag besluttede museets styrelse at vise ham den store og velfortjente ære at lade hans portræt male til ophængning på Koldinghus. Lykkeligvis nåede kunstnerinden Ingrid Hansen at fuldføre billedet i Sommeren 1963.

Sigvard Skov.

¹⁾ Vejle Amts Aarbog 1957, 103.

FORLAGSBOGHANDLER V. SCHÆFFER

Den 26. september 1963 døde bogtrykker og forlagsboghandler V. Schæffer, Kolding, knap 83 aar gammel. V. Schæffer blev født den 3. november 1880 i Taarnborg ved Korsør som søn af en teglbrænder. Hans slægt stammede fra Sydslesvig, hvorfra den paa grund af politiske tilstande flygtede nordpaa sidst i 1860-erne. Schæffers barndom og første ungdom faldt i en tid, hvor arbejdsdagen var meget lang. Efter endt læretid og et ophold i Tyskland og Schweiz blev han i 1903 typograf paa »Højskolebladet« i Kolding, indtil han nedsatte sig som bogtrykker og papirhandler i Klostergade.

I 1911 flyttede Schæffer sin forretning til Jernbane-

gade 6, og senere fik han baade boghandel og sit eget forlag. Paa dette udgav han i tidens løb en lang række bøger, fortrinsvis lokalhistoriske. Han fortalte ofte med stolthed, at den reol, der stod ved siden af hans skrivebord, og som rummede et eksemplar af alle hans publikationer, var Danmarks dyreste. Den første bog blev udsendt saa tidligt som i 1907.

Han udgav bøger om jagt, exlibrisbøger, vennen Otto Wangs lokalhistoriske betragtninger og »Den lille røde«, Koldings lokale køreplan, der øverst og nederst paa siderne rummede adskillige af de sentenser, som Schæffer satte saa højt, og som han var en mester i at finde frem. Han havde et følsomt og poetisk sind, og sangen var en livsbetingelse for ham. Som stor kender af Holger Drachmann deklamerede han for ikke saa længe siden i radioen med bevægelse i stemmen det kendte digt om Marielund.

Poesien var hos ham uadskilleligt forbundet med hans naturglæde og hans lidenskab for jagt. Han var meget stolt af at være født Sankt Hubertusdag. Jagthelgenen var den skytsengel, han tilbad, naar han vandrede med sin hund paa de vaade marker under en mørk og skyfuld novemberhimmel.

Naar man skal ridse minderuner over boghandler Schæffer, sjællænderen, der blev koldingenser og bypatriot mere end nogen indfødt, saa maa man ganske naturligt nævne de venner, han fik saa stor betydning for, og som fik stor betydning for ham. Allerede i sine første Kolding-aar kom V. Schæffer i forbindelse med redaktør Bertel Møller, »Kolding Avis«, redaktør P. Eliassen (»Koldingbogen«s betydelige kulturhistoriske forfatter), med de daværende museumsfolk, skomagermester »gamle« Møller fra det nuværende turistbureaus ejendom, Helligkorsgade 18, tandlæge A. M. G.

Friis, konsul Jacob Ræder, guldsmed Holger Kyster, kæmner I. O. Brandorff og rektor Georg Bruun. Disse mennesker, hvis døre jo ikke dengang var aabne netop for enhver, satte ham alle højt.

I aarens løb udkom der mange stilfulde bøger paa hans forlag, og hans private bogsamling var af sjælden karat. Selv om der undertiden kom bestillinger paa bøger helt fra USA, var fortjenesten ofte ringe. V. Schæffer var fagmand som bogtrykker og som læser, og han satte kvaliteten frem for alt. Det kostede penge, men det materielle indtog en mindre væsentlig rolle i Schæffers tilværelse.

Der fortælles, at borgmester Oluf Bech engang paa borgmesterkontoret fik besøg af en ung assistent fra Nationalmuseet, der gerne vilde have nogle oplysninger om det gamle Kolding, nærmere sagt i tiden kort efter aarhundredskiftet. Borgmesteren sagde: »Opsøg bogtrykker og boghandler V. Schæffer. Der er ingen i denne by, der holder mere af Kolding, end han gør; dertil kommer, at han ved det meste af, hvad der er sket her i det sidste lille aarhundrede.«

Knap et halvt aar efter V. Schæffers død sluttede en epoke i Koldings historie. Efter næsten 60 aars forløb drejedes nøglen for sidste gang om i døren til afdøde boghandler og bogtrykker Schæffers kendte og velanskrevne forretning, som i sjælden grad har været præget af sin ejer og grundlægger. Paa en loftsbjælke i forretningen stod skrevet følgende sentens: »Betænk livets korthed, dødens vished og evighedens længde«. Den er paa en slaaende maade i samklang med Schæffers poetiske og livskloge indstilling.

Arnold Hansen.

VEJLE AMTS HISTORISKE SAMFUND

Driftsregnskab for året 1. april 1963 til 31. marts 1964

Indtægter:

Bidrag fra stat, amt og bykommuner:

Ministeriet for kulturelle anliggender	1840,00	
Vejle amt	100,00	
Vejle kommune	100,00	
Vejle havn	50,00	
Kolding kommune	50,00	
Kolding havn	50,00	
Fredericia kommune	150,00	
Fredericia havn	100,00	2440,00

Bidrag fra 33 sognekommuner:

Skærup	10,00	
Erritsø	50,00	
Tyrsted-Uth	25,00	
Vinding	15,00	
Alminde	15,00	
Egtved	15,00	
Thyregod	10,00	
Givskud	10,00	
Øster Starup	10,00	
Give	50,00	
Raarup	10,00	
Gauerslund	50,00	
Lindeballe	10,00	
As-Klakring	50,00	
Randbøl	10,00	
Harte-Nr. Bramdrup	50,00	
Barrit-Vrigsted	50,00	
Bjært	25,00	
Hover	100,00	
Glud-Hjarnø	20,00	
Sdr. Stenderup	25,00	
Vonsild	10,00	
Ringive	20,00	
Langskov	25,00	
Pjedsted	10,00	
Nørup	20,00	
At overføre	695,00	2440,00

	Overført	695,00	2440,00
Ødis		25,00	
Ødsted		20,00	
Brande		25,00	
Vejstrup		20,00	
Hornstrup		25,00	
Jelling		15,00	
Øster Snede		15,00	840,00

Bidrag fra banker og sparekasser:

Landbosparekassen, Vejle	100,00	
Vejle Byes og Amts Sparekasse	100,00	
Actieselskabet Veile Bank	100,00	
Spare- og Laanekassen f. Kolding By og Omegn	100,00	
Fredericia Privatbank	25,00	
Fredericia Byes og Omegns Spare- og Laanek. . .	50,00	475,00

Andre indtægter:

Medlemsbidrag fra 1180 medlemmer	11783,80	
Salg af årbøger	985,50	
Renter af obligationer	510,25	
Renter af indskud	143,47	
Refusion af porto	57,55	
Andre refusioner	143,08	
Annoncer i årbogen	830,00	
Kassebeholdning overf. f. regnskabsåret 1963—64	3465,89	17919,54
	Ialt kr. 21674,54	

Udgifter:

Udgivelse af årbogen 1963	10110,49
Udsendelse af årbogen 1963	3963,55
Udflugt og årsmøde	579,45
Arkiv og inventar	282,29
Bestyrelsens udlæg og repræsentation	349,85
Kontingenter og forsikringer	239,80
Diverse udgifter	134,00
Fragt og porto	267,68
Porto mod refusion	80,00
Kontorudgifter	21,50
Tryksager	116,45
Saldo, der overføres til regnskabet 1964—65	5529,48
	Ialt kr. 21674,54

Status:

Aktiver:

Jens Holms legat	10500,00
Jens Buchs legat	500,00
Beholdning af årbøger	3500,00
Kontant beholdning	5529,48
	<u>Ialt kr. 20029,48</u>

Passiver:

Legatkapital	11000,00
Anden kapital	9029,48
	<u>Ialt kr. 20029,48</u>

Grundfondens regnskab fra 1. april 1963 til 31. marts 1964

Indtægter:

Overført obligationsbeholdning	11000,00
Indvundne renter	510,25
	<u>Ialt kr. 11510,25</u>

Ugifter:

Overført til driftsregnskabet	510,25
Obligationsbeholdning	11000,00
	<u>Ialt kr. 11510,25</u>

Fredericia, d. 31. marts 1964.

H. C. F. Hansen.
Kasserer.

Revideret og fundet i overensstemmelse med bilag. Bankbøger forevist. Kassebeholdning til stede.

Fredericia, d. 12. maj 1964.

J. H. Baagøe. A. Hemmingsen.
Revisorer.

ÅRSMØDE

afholdtes søndag den 1. september 1963 på Bjerre kro.

I forbindelse med årsmødet var der arrangeret et besøg på Palsgård slot og på Glud museum.

Ca. 350 medlemmer med pårørende deltog i besøget på Palsgård. Ca. 75 af deltagerne ankom i 2 turistbusser fra Vejle, medens de øvrige ankom i privatbiler. Godsejer Schou og frue viste med enestående gæstfrihed deltagerne rundt i slottets meget smukke rum, i den berømte park samt endelig i det nye såkaldte rumhus, omfattende gartneri, laboratorier og kontorer, en kombination, der har vist sig at give et særdeles godt arbejdsklima. Besøget var fra Palsgårds side meget fint tilrettelagt, således at det trods det store deltagerantal kunne afvikles på en rolig og behagelig måde. Deltagerne modtog et stærkt indtryk af Palsgårds store kulturhistoriske værdier og af gods-ejerparrets evne og vilje til at delagtiggøre Historisk samfunds medlemmer i disse værdier.

I besøget på Glud museum og i årsmødet på Bjerre kro deltog ca. 285 personer. På Glud museum havde museumsbestyrelsen overalt posteret kyndige personer, der var til rådighed med oplysninger til de besøgende, der således fik det størst mulige udbytte af besøget. Museet er enestående i sin art og udvider stadig sine interessante samlinger.

På årsmødet aflagde formanden, amtmand Wamberg, årsberetningen. Han omtalte, at medlemskoret til Historisk samfund nu giver gratis adgang til museerne i Fredericia og Vejle, og takkede de to museer for den velvilje, de således havde vist Historisk samfund. Formanden omtalte endvidere hjemstavnsugen i februar 1963 og nævned, at arrangementerne rundt omkring i kommunerne havde samlet ialt ca. 500 deltagere. Hjemstavnsuge afholdtes som bekendt også i februar 1961, og efter bestyrelsens mening bør der gå væsentlig længere tid end 2 år mellem landsomfattende arrangementer af denne art. Endelig omtalte formanden det udvalg for historisk fredning, som Historisk samfund har foranlediget nedsat efter tilskyndelse af Dansk historisk fællesforening i samarbejde med Naturfredningsrådet, Nationalmuseet og Det særlige bygningsyn. Udvalget består af repræsentanter for Danmarks naturfredningsforening, Fredningsnævnet for Vejle amt, de 4 museer i amtet samt Vejle amts historiske samfund. Udvalget har den 9. august 1963 rettet henvendelse til formanden for Fredningsnævnet for Vejle amt, byretsdommer Kalsbøl Madsen, Vejle, med henstilling om at ville anmode de lokale kommunale medlemmer af fredningsnævnet om at være opmærksomme på bevaringen af fortidsminderne i deres kommuner, ligesom udvalget har tilbudt sin bistand med hensyn til bedømmelse af skader eller truende skader på fortidsminderne og med hensyn til, hvilke foranstaltninger der vil kunne træffes til at oprette eller afbøde sådanne skader.

Kassereren, organist H. C. F. Hansen, aflagde regnskabet for 1962/63, der godkendtes.

De afgående bestyrelsesmedlemmer, apoteker Arnold Hansen, Kolding, maskinmester Nissen, Frede-

ricia, fhv. amtsskolekonsulent Winther, Jelling, og organist H. C. F. Hansen, Fredericia, genvalgtes.

Til revisor nyvalgtes lektor Hemmingsen, Fredericia, i stedet for overbibliotekar Gade, Fredericia, der ikke ønskede genvalg. Formanden rettede en tak til overbibliotekar Gade for de mange år, han har virket som revisor for Historisk samfund.

Medlemsbidraget fastsattes uændret til 10 kr.

Efter årsmødet konstituerede bestyrelsen sig således:

Formand: amtmænd A. M. Wamberg, Vejle.

Næstformand og arkivar: apoteker Arnold Hansen, Kolding.

Kasserer: organist H. C. F. Hansen, Fredericia.

Sekretær: museumsinspektør, magister Sigvard Skov, Kolding.

Endvidere genvalgtes redaktionsudvalget:

Redaktør: amtslæge, dr. med. Jakob Jakobsen, Vejle.

Medredaktører: apoteker Arnold Hansen, Kolding, og museumsinspektør, magister Sigvard Skov, Kolding.

A. M. Wamberg.

ÅRSMØDE

afholdtes søndag den 20. september 1964 i Skamlingsbankens restaurant.

I forbindelse med årsmødet var der arrangeret et besøg i Hejls kirke samt rundvisning på Skamlingsbanken.

Ca. 125 medlemmer med pårørende deltog i turen, der foregik i solrigt, men blæsende og køligt vejr. Deltagerne befordredes i rutebiler med udgang dels fra Vejle, dels fra Kolding samt iøvrigt i private vogne.

Kirken i Hejls forevistes af pastor Poul Ulsdal, Vejle, der har været præst ved kirken i en lang årække. Pastor Ulsdal redegjorde inspireret og fornøjeligt for kirkens historie og fortalte om dens restaurations i 1958 og om adskillige af de præster, der gennem århundreder har virket ved kirken.

Fra kirken kørte selskabet til Skamlingsbanken, hvor museumsinspektør, magister Sigv. Skov, Kolding, samlede selskabet ved støtten, hvis historie han redegjorde for, hvorefter han førte selskabet videre til forskellige af mindestenene på Skamlingsbanken, til talerstolen og endelig til klokkestabelen, rejst for Danmarks frihedskamp under den tyske besættelse. Magister Skov forstod på udmærket måde at genoplive for tilhørerne de begivenheder og stemninger, der har behersket de møder og begivenheder, der knytter sig til Skamlingsbanken.

Efter rundgangen afholdtes årsmødet i Skamlingsbankens restauration. Formanden, amtmand Wamberg, aflagde årsberetningen. Han omtalte blandt andet de artikler, der kan ventes i årbogen 1964, og mindede om, at medlemskortet til Historisk Samfund giver gratis adgang til museerne i Fredericia og Vejle, hvilket han opfordrede medlemmerne til at benytte sig af i langt højere grad, end det sker. Han oplyste endvidere, at der med medlemskortet for 1964—65 vil følge en fribillet til museet på Koldinghus.

Boligministeriet har den 23. juli 1964 nedsat et udvalg til at overveje spørgsmålet om Koldinghus' ruins fremtid. Formanden for udvalget er kontorchef Viggo Nielsen, ministeriet for kulturelle anliggender. Historisk Samfund er repræsenteret i udvalget af amtslæge, dr. med. Jakob Jakobsen. Amtmand Wamberg er også medlem af udvalget.

Endelig berettede formanden, at bestyrelsen vil prøve at gøre en indsats med henblik på at opnå en skiltning til de vigtigere historiske mindesmærker inden for amtet, samt en skiltning ved disse mindesmærker med kort redegørelse for deres oprindelse og historie.

Kassereren, organist H. C. F. Hansen, aflagde regnskab for 1963—64, der godkendtes.

De afgående bestyrelsesmedlemmer, amtmand Wamberg, redaktionssekretær Rude og museumsinspektør Skov, genvalgtes.

Medlemsbidraget fastsattes uændret til 10 kr.

Derefter holdt cand. theol. & mag. frk. Marie Christensen foredrag om Skamlingsbankens historie med særligt henblik på 100-året for 1864. Frøken Marie Christensen talte med den særlige baggrund, at hendes fader gjorde tjeneste som korporal i Skanse II på

Dybbøl i 1864 og blev dekoreret i selve skansen af Kong Chr. IX. Frøken Christensens foredrag blev påhørt med stor opmærksomhed og modtoges med meget stort bifald fra forsamlingen.

Efter årsmødet konstituerede bestyrelsen sig således:

Formand: amtmand A. M. Wamberg, Vejle.

Næstformand og arkivar: apoteker Arnold Hansen,
Kolding.

Kasserer: organist H. C. F. Hansen, Fredericia.

Sekretær: museumsinspektør, magister Sigvard Skov,
Kolding.

(Fraværende var Hess, Østergaard-Hansen og Nissen.)

VEJLE AMTS AARBOG

som kan købes i boghandelen, udsendes til medlemmerne af Vejle Amts historiske samfund. Medlemsbidraget er kr. 10,00. Kontingent for livsvarige medlemmer er kr. 100,00, dog for institutioner kr. 150,00.

Indmeldelser i samfundet bedes sendt til et af bestyrelsens medlemmer eller direkte til kassereren, organist *H. C. F. Hansen*, Fredericia. Telefon 1115.

SAMFUNDETS BESTYRELSE:

Amtmand A. M. Wamberg, Vejle.

Formand.

Apoteker Arnold Hansen, Kolding.

Næstformand, medlem af redaktionsudvalget, arkivar.

Amtslæge, Dr. med. Jakob Jakobsen, Vejle.

Redaktør af årbogen.

Organist H. C. F. Hansen, Fredericia.

Kasserer.

Magister Sigvard Skov, Koldinghus.

Sekretær, medlem af redaktionsudvalget.

Redaktionssekretær Axel Rude, Vejle.

Direktør Harald Hess, Vejle.

Gårdejer R. P. Østergård-Hansen,

Skulsballe pr. Vrigsted.

Maskinmester Edv. Nissen, Fredericia.

Gårdejer Kristian Vyff, Vonsild.

Fhv. amtsskolekons. V. Winther, Jelling.

VEJLE AMTS AARBOG
1961-1964

VEJLE AMTS AARBOG

UDGIVET AF

VEJLE AMTS HISTORISKE SAMFUND

1961-1964

I KOMMISSION HOS

KONRAD JØRGENSENS BOGTRYKKERI A/S

KOLDING

INDHOLDSLISTE
TIL VEJLE AMTS AARBØGER
1961—1964

<i>Ammitzbøll, Lars</i> : Et epitafium i Fredericia	1964: 44—52
<i>Andersen, Vald.</i> : Koldinghus, september 1726	1961: 97—104
<i>Baagøe, I. Hedemann</i> : Laugsvæsenet i Fredericia	1962: 87—120
<i>Bitsch, Viggo</i> : Min barndoms musik og musikliv	1961: 107—115
<i>Bundgaard-Lassen, T. et al.</i> : Ældre og nyere jydsk heraldik	1964: 7—32
<i>Christensen, Marie</i> : Mindestøtten på Skamling	1964: 33—43
<i>Dahl, Aage</i> : Et glemt skud på slægten Balle's stamtræ	1961: 37—52
<i>Eriksen, Egon</i> : Prinsens Bro i Fredericia	1962: 7—33
<i>Hvidbjerg-Hansen, B.</i> : St. Georgsmedaillen	1963: 135—142
<i>Jakobsen, Jakob</i> : St. Maria søstrene i Vejle	1961: 53—90
— Dr. med. h. c. C. J. Boye, Haughus ..	1961: 117—142
— En 400-års mindefest i Aller	1962: 143—144
— Vejen til Rom — ad Hærvejen	1962: 165—176
— Et dansk koloniapotek (St. Thomas)	1963: 9—48
— Vejle Teater og dets historie	1963: 91—134
— Harald Selmer, dansk psykiatri's fader	1964: 106—117
<i>Jensen, N. P.</i> : »Nogle Erindringer« ved N. P. Lorenzen	1963: 49—91

II

- Jespersen, Anders*: Tre jydsk møller 1961: 9—36
Kvist, John: Hestesmuglere 1962: 160—164
 — Salt og brød i retssalen 1964: 81—87
Larsen, Emil: Vejle — en oase i ørkenen
 (M. Sommer) 1964: 53—82
Lorenzen, P.: Lærer N. P. Jensen's erin-
 dringer 1963: 49—91

Nekrologer:

- Arnold Hansen*: Poul Frost-Hansen, Kol-
 ding 1961: 143—145
 — Gdr. Anders Rasmussen, Hjarnø ... 1961: 177—178
 — Forlagsboghandler V. Schæffer 1964: 164—166
Jakob Jakobsen: Prof., dr. phil. Hans Brix 1961: 143—145
 — Arkitekt, docent, dr. phil. Ejnar
 Dyggve 1961: 149—152
Jørgen Holm: Stiftamtmand, kammerherre
 P. Herschend 1964: 156—159
Rasm. Mortensen: Tandlæge William Ber-
 thelsen 1962: 149—150
Axel Rude: Amtsvejinsp. J. A. Kristensen.. 1963: 151—153
 — Gartner K. M. Hove 1963: 154
Sjgv. Skov: Overlæge Johs. Kjølbye 1964: 160—163
- Nissen, Eduard A.*: Den katolske menig-
 hed i Fredericia 1962: 34—86
 — Prins Frederik, Frederiksklubben
 og Fredericia Teater 1964: 118—155
Norn, Otto: Hvad Engom kirkes orgel
 gemte 1963: 143—148
 — Efterskrift til ovenstående 1964: Tillæg
- Riisbjerg Thomsen, H. A.*: Kirker i den øde
 Vejle Vesteregne 1964: 87—99
Schmidt, Aug. F.: Skamlingsbankens høj-
 skole 1961: 91—96
Sørensen, Aage: Fund og folkesagn om en
 vogn 1964: 100—105
Thygesen, Frants: Træk af Sønderjyllands
 retshistorie 1962: 144—159
Winther, V.: Fra den lille skole til central-
 skolen 1962: 121—142

III

Arsberetning 1961	1961: 152—153
— 1962	1962: 179—180
— 1963	1964: 170—172
— 1964	1964: 173—175

Frontispicer:

Børkop Mølle	1961
Prinsens Port i Fredericia	1962
Bay-træet (pimenta acris)	1963
Jydske Kyradsér-Regiments fane	1964

Smudsomslag:

Fredericia set fra Kongebroskoven (Træ- snit 1850)	1962
Prospect af købstaden Vejle (kobberstik af Alexia v. Lade)	1963
Konsul Wissings Hauge i Kolding (efter sepia af Jørgen Roed 1835)	1964

REGISTER

1961—1964

- Abbediet i Averbode, 1961: 54, 55, 76, 77
- Abel, hertug af Danmark, 1964: 13
- v. Ahlefeldt, Hans, generalløjtnant, 1962: 38, 41, 44
- Allerup, general, 1963: 77
- Alstrup, Carl, skuespiller, 1963: 128, 131
- Andersen, H. N., etatsråd, 1963: 28
- Valdemar, lokalhistoriker, 1961: 97
- Apotekernes Afviklingskasse 1963: 10
- Aquilanus, Franz, pater, 1962: 40, 75
- Askov højskole, 1961: 61
- As-Klakring kommune, 1964: 21, 25
- Balle, Anders Severin, sognepræst i Vemmelev, 1961: 39
- Carl Christian Nicolai, præst i Nebsager, lærer i Horsens, 1961: 39 ff
- Hans, livgardist, 1961: 38
- J. E., provst, 1961: 38
- Johannes Nicolai, sognepræst i Urlev—Stenderup 1961: 39
- Magdalene, f. Petersen 1961: 39
- Maren, 1961: 37
- Nicolai Edinger, Sjællands biskop, 1961: 37, 38
- Balle, Peter Hansen, 1961: 38
- Peter Sørensen, isl. købmand, 1961: 38, 39
- Peter Thomsen, sognepræst i Aker, 1961: 39
- Rebekka Elisabeth, f. Balle, 1961: 39
- Søren Petersen, degn, 1961: 38
- Balslev, C. F., biskop i Ribe, 1964: 93
- Bang, Herman, dansk forfatter, 1963: 100
- Baptistmenigheden i Vejle, 1964: 78
- Barring, Cornelius, pater, 1962: 44, 75
- Bay-Rhum, Bay-træet, 1963: 4, 22
- Becker-Christensen, Gottfred, købmand, konsul, 1963: 95
- Bendixen, Kirsten, museumsinsp., 1963: 137
- Bentsen, Andr., bygmester i Vallekilde, 1961: 92
- Benzon, Peter Eggert, apoteker, 1963: 15
- Berlaar, by i Belgien, 1961: 52
- Berthelsen, Johannes, billetkasserer, 1963: 127
- William Einer, tandlæge, arkæolog, 1963: 149
- Bitsch, Viggo, kantor, komponist, 1961: 107
- Bjarring, Hans Chr., øjenlæge i Vejle, 1961: 68, 75

- Blaabæk Mølle ved Fakse, 1961: 11
- Boje, Hans, apoteker på St. Croix, 1963: 23
- Borg, Anna, skuespillerinde ved Det kgl. Teater, 1963: 128
- Boye, Claudius Julius, læge, dr. med., godsejer, 1961: 116 ff
- Boyesdatter, Maren, 1962: 47
- Brande kommune, 1964: 26, 27
- Brandes, Georg, prof., dr. phil., 1963: 100
- Brems, Joseph L., biskop, 1961: 54, 55, 76, 77
- Brix, Hans, prof., dr. phil., 1961: 143 ff
- Bruhn-Berthelsen, Ingeborg, skuespillerinde, 1963: 131
- Brücker, Valdemar, højskoleforstander, Aagaard, 1961: 92
- Brøchner, præst i Kollerup, 1963: 54
- Brøndsted, Johannes, rigsantikvar, 1963: 19
- »Budstikke«-Boisen, Frits, præst, bladudgiver, 1961: 44
- Budstikken, grundtvigiansk halvmånedssblad, 1961: 44 ff
- Bull, Jacob, norsk digter, 1963: 100
- Bøcher, Steen, dr. phil., 1961: 12
- Børkop Mølle, 1961: Frontispice, 29 ff
- Baagøe, J. Hedemann, civilingeniør, museumsinsp., 1962: 87
- Carl, prins til Danmark (Haakon VII), 1963: 24
- Chamberry, Congrégation de Saint Joseph, 1961: 56, 1962: 63
- Chierformont, Martin, pater i Fredericia, 1962: 37, 38, 74
- Christian II, konge af Danmark, 1961: 54
- Christian IV, konge af Danmark, 1961: 97
- Christian V's privilegier af 1686, 1962: 84
- Christian VI, konge af Danmark, 1962: 47
- Christian VIII, konge af Danmark, 1963: 53, 55
- Christianssted, by på St. Croix, 1963: 29
- Christoffer af Bayern, konge af Danmark, 1964: 13
- Christoffersen, C. P., ingeniør, møllejer, 1961: 32
- Christophersen, Gerda, teaterdirektør, 1963: 129
- Christrup, Madam, påklæderske og revisitricer, 1963: 133
- Clausen, Johannes, sognepræst i Vonsild, 1961: 92
- Collet, Camilla, norsk forfatterinde, 1963: 100
- Cortes, Th., skuespildirektør, 1963: 94
- Corydon Petersen, viceskoleinsp., 1961: 153
- la Cour, Poul, fysiker, lærer på Askov, 1964: 42, 43
- Dahl, Aage, sognepræst i Horsens, 1961: 37
- Dahl-Iversen, E., prof., dr. med., 1961: 122
- Dalhoff, Herlov, kapellan i Hornborg—Hvirring, 1964: 49
- Dalum Papirfabrik, 1961: 9
- Danske Westindisk-guinesiske Compagnie, 1963: 13
- Daugaard, Hans, apoteker i Vejle, 1961: 56 ff
- Diekmann, Petrus Wilhelmus, katolsk sognepræst, 1962: 73, 78
- Dyggve, Ejner, direktør, dr. phil., arkæolog, 1961: 149 ff
- Erik af Pommern, Danmarks konge, 1964: 13
- v. Eggers, C. F. J., apoteker, 1963: 40
- Eric, Monsieur, hattecréateur, 1963: 132

- Erik Plovpenning, konge af Danmark, 1964: 13
- Eriksen, Egon, museumsinsp., cand. mag., 1962: 7 ff
- v. Euch, Johannes, sognepræst, apostolisk præfekt, 1962: 78, 85 ff
- Eyckens, S., provst, 1961: 54, 76
- Feld, Laurids, præst, 1961: 41
- Filskov kirke, 1964: 92 ff
- de Fine Licht, Chr., overlæge, dr. med., 1961: 48
- Fischer, Carl, skuespiller, 1963: 131
- Johan Andreas, købmand og klubvært, 1963: 95
- Fredericia fæstning, 1964: 9
- Frederik VII, konge af Danmark, 1963: 55, 56, 57, 66, 88, 1964: 118 ff
- Frederik, kronprins til Danmark (Fr. VIII), 1963: 99
- Frederiksen, Johannes, katolsk sognepræst, 1962: 70, 71, 78
- Frederiksklubben i Fredericia (nuv. officersforening), 1964: 123
- Frederikssted apotek på St. Croix, 1963: 29
- Frost-Hansen, Poul, forfatter, 1961: 146 ff
- »Fyen«, dansk korvet, 1963: 24
- Fölckers, Stanislaus, pater, 1962: 40
- Gad, læge i Horsens, 1961: 130
- Galster, Georg, museumsinsp., numismatiker, 1963: 136
- Gedde, S. C., generalkvartermester, 1962: 10, 11, 19, 21, 22, 23
- av Geijerstamm, Gustaf, svensk forfatter, 1963: 100
- Gissemand (Holger Petersen), skuespiller, 1963: 131
- Give kommune, 1964: 29, 31
- Gneisenau, tysk krydser, 1963: 24
- Grandjean, Poul Bredo, 1964: 12
- Grant, præsident i U. S. A., 1963: 23
- Grobetz, Fridolin, katolsk sognepræst, 1962: 73, 78
- Grubbe, Anna, Juellingsholm, 1964: 89
- Grundtvigs festsalmer, 1961: 51
- Hansen, Aleth, provst, 1961: 119
- Arnold, apoteker, 1961: 146 ff, 1962: 177 ff
- Christian, stadshauptmann i Vejle, 1963: 92
- Cornelius, entreprenør, 1962: 23
- Edgar, operettesanger, 1963: 131
- H. C. F., organist i Fredericia, 1964: 143
- Hans Viggo, apoteker, 1963: 37
- Mathias, sognepræst, Lyngaa, 1963: 136
- Hee, Niels, sognepræst til Skelby-Gunderslev, 1961: 39
- Heiden, Ferdinand, katolsk sognepræst, 1962: 68, 69, 78
- Hertz, Wilhelm, redaktør, bladejer, 1963: 101
- Hess, C. M., fabrikant, 1963: 119
- Hess-Petersen, Knud, arkitekt, 1963: 119
- Himmelstrup, G. P., højskoleforstander i Skamling, 1961: 92 ff
- Hjorth, J. C. F., katolsk sognepræst, 1962: 72, 78
- Hjørunde Højskole (Morten Pontoppidan) 1961: 93
- Holst, Hans, norsk kulturhistoriker og numismatiker, 1962: 172, 173
- Hove, K. M., gartner, Sandvad, 1963: 154 ff
- Howitz, Frantz, prof., dr. med., 1961: 130, 139, 140
- Huge, Bernhard, pater, 1962: 23
- Hvas, cancelliråd, Tirsbæk, 1963: 144

- Hvidberg-Hansen, B., sognepræst til Skibet, 1963: 135 ff
- Højmark, Asger, valgmenighedspræst i Aarhus, 1961: 92
- Ingwersen, major, Viuf, 1963: 61
- Peter, propr., Elisabethsminde, 1963: 62
- Rasmus, propr., Stougård, Tørring, 1963: 61
- Ipsen, Bodil, skuespillerinde ved Det kgl. Teater, 1963: 128
- Iversen, Hans, murermester i Vejle, 1963: 89
- Jacobsen, Axel, teaterdirektør, 1963: 128
- Carl E., direktør, møllejer, 1961: 15
- Otto, teaterdirektør, 1963: 128
- Jacobson, Daniel Sigismund, prof., overlæge i USA, 1961: 128
- Jakobsen, Jakob, amtslæge, dr. med., 1961: 53, 76, 116 ff, 143 ff, 149 ff, 1962: 165 ff, 1963: 9 ff, 91 ff, 1964: 8 ff, 106 ff
- Jamaicapeber, 1963: 22
- Jaworski, Casimir Dionysius, katolsk sognepræst, 1962: 72
- Jensen, Bernhard, katolsk sognepræst, 1962: 72
- Ejnar V., kirkemaler i Køge, 1963: 145
- N. P., lærer i Hygum, 1963: 49 ff
- Søren Peter, hotelejer, 1963: 111
- Jerichau, Elisabeth Baumann, malerinde, 1964: 97
- Jespersen, Anders, konservator, ingeniør, 1961: 9
- Jochumsen, D. H., klejnsmedesvend, Vejle, 1964: 70, 72
- »Jylland«, fregatten, 1964: 10
- Jørgen-Jensen, Elna, kgl. solodanserinde, 1963: 128
- Jørgensen, C. A., guldsmed i Vejle, 1963: 95
- J. A. A., apoteker, 1963: 22
- Jydsk Telefons bomærke 1964: 11
- Kalhauge, Viggo, organist, 1961: 50
- Kallerup, vognmand i Vejle, 1963: 123
- Katolske menighed i Fredericia, 1962: 34 ff
- Kemp, sognepræst og seminarieforsøger i Jelling, 1963: 55
- Kjeldsen, Niels, dragon, 1964: 30, 31
- Kjems, Olav, højskoleforstander, 1961: 94
- Knud VI, konge af Danmark og England, 1964: 13
- Knudsen, Fr., overretssagfører, Vejle, 1963: 123
- Krag, Palle, generalmajor, 1962: 13
- Kristensen, Johs. A., amtsvejinspektør, 1963: 151 ff
- Kvist, John, 1962: 160 ff, 1964: 81 ff
- Kyndelmisssegilder, 1963: 67
- Lambo, Alois, pater, conventsdirektør, Belgien, 1961: 58, 79
- Lammers, G. A., norsk præst, 1964: 63
- Lange, Gunde, lensmand, 1961: 99
- Langgaard, læge i Fredericia, 1964: 126, 137
- Lautrup, Lars, Sdr. Bjært, 1961: 91
- Leegel, C. L., generalmajor, 1962: 11
- Leopold, Svend, dansk forfatter, 1963: 92, 98, 100
- Lier, by i Belgien, Chr. II's residens, 1961: 54, 76, 77
- Lincoln, Abraham, præsident i U. S. A., 1963: 27

- Lindemark, Otto, apoteker,
1963: 44
- Lindskov Mølle ved Tønder,
1961: 15
- Linnemann, distriktslæge i
Horsens, 1961: 130
- Lorenzen, Poul, skovdirektør,
1963: 49
- Lund, Peter Petersen, apoteker,
1963: 44 ff
- Lundgren, Per, norsk numis-
matiker, 1962: 174
- v. Lüttichau, Hans Helmuth,
general, 1962: 46
- Magle Mølle i Næstved, 1961: 9
- Malberg, Henrik, kgl. skue-
spiller, 1963: 128
- Mantzius, Karl, kgl. skuespiller,
1963: 110
- Markussen, Hans, borgmester i
Fredericia, 1964: 46 ff
- Maria Bernadette, provinsial-
forstanderinde, 1961:
69, 87
- Maria Odilia, ordenssøster,
1961: 69
- Maria Placide, ordenssøster,
1961: 52, 1964:
- Meisen, Valdemar, overlæge, dr.
med., 1961: 121
- Metodistmenigheden i Vejle,
1964: 77, 78
- Michelsen, Bengt, ungdoms-
skoleforst., 1961: 96
- Mortensen, Rasmus, lærer,
museumsinsp., 1963: 150
- Mundt, Chr., degn i Vestenskov,
Lolland, 1961: 38
- Munke Mølle i Odense, 1961: 9
- Müller, Erik, hattecréateur i
Paris, 1963: 132
- Myrcia acris, 1963: 5
- Møller, Aage, valgmenigheds-
præst, 1961: 94 ff
- Valdemar, kgl. skuespiller,
1963: 129
- Nationalmuseets Mølleudvalg,
1961: 10
- Neiendam, Jonna, kgl. skue-
spillerinde, 1963: 128
- Nelliikebeber, 1963: 22
- Nielsen, Otto, apoteker i Vejle,
1963: 43, 44
- P., redaktionssekretær,
Horsens, 1961: 105
- Nissen, Eduard, 1962: 34 ff,
1964: 118 ff
- Nordisk Kirketidende for katol-
ske kristne, 1961: 60
- Norn, Otto, museumsinspektør,
dr. phil., 1963: 140 ff, 1964:
- Nybjerg Mølle i Egtved, 1961:
15, 22 ff
- Nørholm Mølle ved Varde,
1961: 15, 16 ff
- Olrik, Jakob Baden, monsignore,
1962: 71, 72
- Paulsen, Christian, Flensborg,
1964: 35
- Petersen, Hans W., skuespiller,
1963: 131
- Jacob, bankdirektør, 1963:
110
- Ludvig A., arkitekt, 1963:
103, 118, 119, 120
- Pimenta acris, 1963: 5
- Poulsen, degn i Thyregod,
1963: 54
- Adam, kgl. skuespiller,
skuespilchef, 1963: 128
- Johannes, kgl. skuespiller,
1963: 128
- Just, overlæge, 1961: 70, 73
- Oluf Volmer, apoteker,
1963: 29 ff
- Povlsen Dal, A. Chr., højskole-
forstander, Galtrup, 1961:
92
- Prinsens Bro i Fredericia, 1962:
7 ff
- Rasmussen, E., fabrikant i
Fredericia, 1964: 148
- Raasløff, dansk gesandt i
U. S. A., 1963: 27
- Redemptionsordenen i Dan-
mark, 1961: 58

- Reedtz, Niels Juel, ejer af Palsgaard, 1964: 23
- Reedz-Thott, baron, 1963: 84, 85
- Reumert, Poul, skuespiller ved Det kgl. Teater, 1963: 128
- Rigsvåben, det danske, 1964: 12
- Riise, Albert Heinrich, apoteker, 1963: 4, 15, 16 ff
- Karl Krabbe, apoteker, 1963: 23
- Valdemar, 1963: 23
- Rude, Axel, redaktionssekretær i Vejle, 1963: 153, 156
- Schack, Joachim, generalmajor, 1962: 41
- Scheel, Hans Heinrich, ingeniør-officer, 1962: 10
- Schiøler Linck, skuespiller, 1963: 131
- Schlegel, Poul Elias Windmill, garnisonskirurg, 1963: 15
- Schmiegelow, Ernst, prof., dr. med., 1961: 59
- Schmidt, Aug. F., forfatter, 1961: 91
- Hans, dansk maler, 1963: 49
- Schollert, malermester i Vejle, 1964: 58
- Schreiber, P., katolsk sognepræst, 1962: 69, 70
- Schroeder, Erling, skuespilinstruktør, 1963: 128
- Schrøder, Ludvig, højskoleforstander, 1961: 91
- Sct. Mariasøstre i Vejle, 1961: 53 ff
- Sct. Mariasøstrenes Børnehaven, 1961: 65
- Sct. Mariasøstrenes Skole, 1961: 62
- Sct. Maria Hospital, 1961: 60, 67 ff
- Sct. Norberts Stiftelse, 1961: 65
- Secher, Emilie Louise, 1961: 124
- Sejet gamle kirke, 1961: 105
- Selmer, Johan Henrik, amtmand i Vejle, 1964: 107
- Skamlingsbankens Højskole, 1961: 91
- Skamlingsbankens mindstøtte, 1964: 37, 38, 40, 41
- Skjelborg, Aage, arkæolog, 1964: 101 ff
- Skrubbeltrang, Fridlev, lektor, dr. phil., 1963: 27
- Smit, Erik Nielsen, dansk koloniasator, 1963: 13
- Sommer, Mogens, missionær og lægprædikant, 1964: 53 ff
- Stabelh, Harald, teaterdirektør, 1963: 126
- Yelva, skuespillerinde, 1963: 127
- Stage, Mads, tegner, 1963: 20, 21
- Steincke, K. K., justitsminister, 1963: 131
- Storm-Petersen, Robert, tegner, 1963: 30
- Stoustrup, Martha, Hvejsel, 1963: 65
- Strindberg, August, svensk forfatter, 1963: 100
- St. Thomas Apotek, 1963: 9 ff
- Svenstrup, Carl, overlæge, 1961: 73
- Svendson, Olga, skuespillerinde, 1963: 131
- Søgaard Højskole i Vamdrup, 1961: 91
- Sørensen, Carl, hestehandler, 1963: 110
- Harald, læge, 1961: 68
- Sønder Omme kirke, 1964: 87 ff
- Taylor, Chas. Edwin, M. D., F. R. G. S., 1963: 4
- Thrane, Jens, kirkemaler, 1963: 145
- Thygesen, Frants, landsdommer, 1962: 144 ff
- Torup, Maren, 1961: 37
- Trolle, Ib, politimester, 1963: 25
- Tyrstrup herredsting, 1962: 143
- Ulrich, C. F. C., apoteker, 1963: 40
- v. Utterwich, Ludvig, tysk officer, 1962: 41

- Vahl, J., provst i Øster Snede,
1964: 91, 93
- Valdemar den Store, konge af
Danmark, 1964: 13
- Valdemar Sejz, konge af Dan-
mark, 1964: 13
- Vejle Teater, 1963: 91 ff
- Vestindiske Øer, 1963: 11
- Viby, Marguerite, skuespiller-
inde, 1963: 129
- Visby, Fr., kunstmaler, 1963: 19
- Victoria, dampmølle i Odense,
1961: 9
- Warrer, Hans Jacob, ørelæge i
Vejle, 1961: 68, 74
- Wedel, Anna Bald, skuespiller-
inde, 1963: 128
— Svend, teaterdirektør, 1963:
128
- Weel, Liva, skuespillerinde,
1963: 131
- van der Weghe, Jobst, oberst-
løjtnant, 1962: 38, 39
- Weininch, Gerhard, pater, 1962:
39, 74
- Weisz, Conradus, pater, 1962:
43, 75
- Winther, V., amtsskole-
konsulent, 1962: 121 ff
- Wissings Have i Kolding, 1961:
smudsomslag
- Wohlert, Kai, fabrikant i Århus,
1964: 97
- Worm, Amdi, orgelbygger,
1963: 148
— Anna Elisabeth, 1961: 41
- Wrangel, tysk feldmarskal,
1964: 36
- Zahle, provst, sognepræst til
Hvejsel, 1963: 53
— Herluf, justitsminister,
1963: 33 ff
- Zusters van het heilige Hart
van Maria, 1961: 52 ff
- Østergaard, Ejner, sognepræst,
1961: 105
— Elicæus, gårdejer i Filskov,
1964: 98
- Aa Mølle ved Limfjorden, 1961:
15
- Aagaard Højskole, 1961: 92
- Årsmøder, 1961: 153 ff, 1962:
179 ff, 1963: findes i
årgang 1964: 170, 1964: 173

Årbogens udgivelse støttes af
følgende annoncører:

AKTIESELSKABET
DE DANSKE BOMULDSSPINDERIER

Vejle og Valby

A/S VEJLE MÆLKEKOMPAGNI

Telefon 507 - Vejle

JYLLANDS CLICHÉFABRIK A/S

Kolding

Telefon 2 06 11

Bryggeriet

SLOTSMØLLEN

KOLDING A/S

A/S MOTOR COMPANY

Tlf. 2 36 77

Bedford — Chevrolet — Opel — Vauxhall

A/S AUTOMOBILHUSET

Tlf. 2 01 44

KOLDING

ERIK GADE

Specialværksted for kontormaskiner

Telefon 2 04 23 - Laasbybanke 10 - Kolding

olivetti

^{1/2} *Carl Hansen's* RUTEBILER

Vejle - Telefon 3440 (4 linier)

VEJLE SLIDBANEFABRIK

Svend Aage Hansen

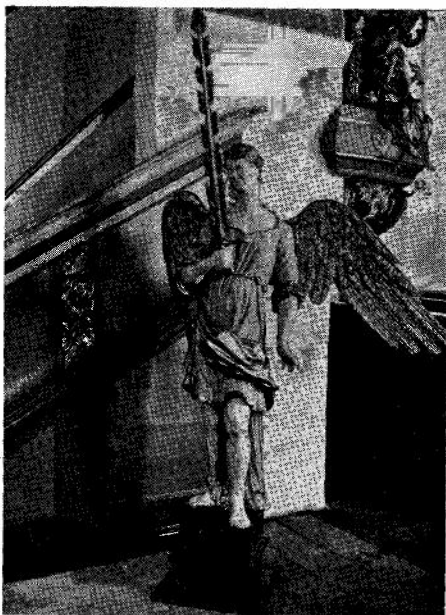
Aut. vulkanisør

Fiskergade 10

Postkonto 106761 . Telf. 748

Efterskrift

I Tyrsting Kirke har Nationalmuseet kunnet gaa ind for Kirkemaler Georg N. Kristiansens Forslag om at

Nationalmuseet

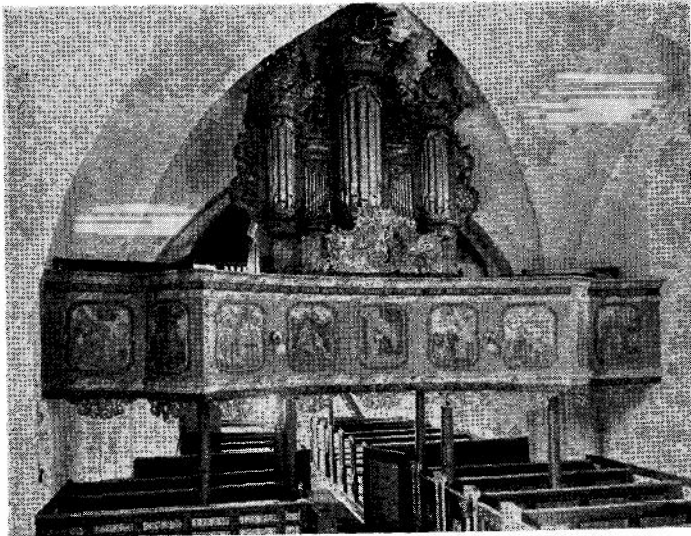
Ejnar V. Jensen fot.

Fig. 1. Fritstaaende Træskulptur
fra Engom Kirke

indskrænke den totale Afdækning til kun at gælde de fint stafferede Dele, og Menighedsraadet har besluttet at lade dette Arbejde udføre saaledes.

Menighedsraadet i Egnom har nyligt anmodet Or-

gelbygger W. Frobenius om at stille Forslag til en Fornyelse af Kirkens Orgel. Da der af Amdi Worms Instrument ikke er meget andet tilbage end Facaden,

Nationalmuseet

Ejnar V. Jensen fot.

Fig. 2. Engom Kirkes Orgelfaçade

bliver Opgaven at rekonstruere det barokke Værk efter Facadens Oplysninger om dets oprindelige Dispositioner.

Otto Norn,

Dr. phil. Museumsinsp.
Nationalmuseets II Afd.

Redaktionen er blevet opmærksom paa enkelte Trykfejl og andre Fejl i det i 1961 udsendte Realregister for Vejle Amts Aarbog 1905—1960 og har derfor valgt foruden Rettelserne at genoptrykke denne sidste Side (56) i Realregistret, suppleret med de Nekrologer, som siden er kommet til i Aarbøgerne 1961, 1962 og 1963.

Rettelsesbladet bedes indklæbet bagest i Realregistret.

Nekrologer.

- Niels Jacobsen: Købmand *Harald Andersen*, Kolding, 1943.
 Rasmus Mortensen: Amtmand, Kammerherre *Vilhelm Bardenfleth*, Vejle, 1933.
 Jakob Jakobsen: Gaardejer *H. P. Berthelsen*, Sdr. Vilstrup, 1955.
 Rasmus Mortensen: Tandlæge *William Berthelsen*, Vejle, 1963.
 Jakob Jakobsen: Professor, Dr. phil. *Hans Brix*, 1961.
 Rasmus Mortensen: Kæmner *I. O. Brandorff*, Kolding, 1938.
 Niels Jacobsen: Rektor *Georg Bruun*, Kolding, 1945.
 Rasmus Mortensen: Kreditforeningsrepr. *Johannes Buch*, Bredsten, 1935.
 Kaj Ingbøl: Overlæge, Dr. med. *Johannes Buchholtz*, Vejle, 1945.
 Th. N. Holt: Gaardejer *Holger Buhl*, Lille Velling, 1947.
 Axel Rude: Overlærer *A. C. Christensen*, Vejle, 1960.
 Rasmus Mortensen: Snekermester, Sogneraadsform. *Markus Christensen*, Give, 1948.
 H. P. Østergaard-Hansen: Gaardejer *Rasmus Christensen*, Viuf, 1938.
 Jakob Jakobsen: Direktør i Carlsbergfondet, Arkitekt, Dr. phil. *Ejnar Dyggve*, 1961.
 H. Zachariassen: Prokurist *Alfred Ebling*, Fredericia, 1946.
 I. O. Brandorff: Filialbestyrer *P. Eliassen*, Kolding, 1928.
 Kaj Ingbøl: Overkirurg *Poul Fjeldborg*, Vejle, 1945.
 Arnold Hansen: Forfatteren *Poul Frost-Hansen*, Kolding, 1961.
 Arnold Hansen: Apoteker *Carl Hahn-Thomsen*, Kolding, 1954.
 Niels Jacobsen: Kredslæge, Dr. med. *Axel Hansen*, Kolding, 1945.
 Th. N. Holt: Lærer *Jørgen Hansen*, Børkop, 1946.
 Rasmus Mortensen: Førstelærer *Marius Hansen*, Bredballe, 1950.
 Niels Jacobsen: Kreatureksportør *Jens Holm*, Kolding, 1939 og 1942.
 Axel Rude: Gartner *K. M. Hove*, Sandvad, 1963.
 Chr. Christiansen: Kroejer, Spillemand *Frederik Iversen*, Trædballehus, 1948.
 Jakob Jakobsen: Byraadssekretær *Niels Jacobsen*, Kolding, 1955.
 Rasmus Mortensen: Gaardejer, Kreditforeningsdirektør *Bertel Jensen*, Store Karlskov, 1949.
 G. Skytte Nielsen: Amtsvejinspektør *Hans Jensen*, Vejle, 1945.
 Rasmus Mortensen: Gaardejer *Mogens Jensen*, Vandel, 1931.
 Frode Aagaard: Sparekassedirektør *Jørgen Jensen-Klejs*, M. F., Klejs, 1944.
 V. Winther: Amtsskolekonsulent *Johannes Jepsen*, Give, 1944.
 V. Winther: Provst *Andreas C. Juhl*, Grejs, 1949.
 Rasmus Mortensen: Sognepræst *Hans Kau*, Gadbjerg, 1935.
 Rasmus Mortensen: Bankdirektør *J. F. Kiær*, Fredericia, 1941.
 Rasmus Mortensen: Skovrider *A. C. J. Klüwer*, Vejle, 1944.

- Rasmus Mortensen: Overretssagfører *Frederik Knudsen*, Vejle, 1948.
Rasmus Mortensen: Proprietær, Amsraadsmedlem *Jørgen Krag, Hejls*, 1956.
E. Schroll: Lærer *Asger Kristensen*, Sønderby-Glud, 1944.
Marius Hansen: Folkemindesamleren, Forfatteren *Evald Tang Kristensen*, 1929.
Axel Rude: Amsvejinspektør *Johannes A. Kristensen*, Vejle, 1963.
P. Eliassen: Oberst *Axel Liljefalk*, Fredericia, 1915.
Hugo Mathiassen: Guldsmed *Holger Kyster*, Kolding, 1944.
M. Fischer: Friskolelærer *Poul Lindholm*, Aagaard, 1929.
Rasmus Mortensen: Gaardejer, Sognefoged *Jens Kr. Madsen*, Sdr. Omme, 1944.
G. Skytte Nielsen: Gaardejer, Skatteraadsform. *Kr. Madsen*, Bredal, 1944.
Sigg. Skov: Museumsinspektør i Nationalmuseet, Mag. art. *Hugo Matthiessen*, 1958.
H. P. Østergaard-Hansen: Gaardejer *Steffen Nielsen*, Barrit, 1950.
Rasmus Mortensen: Gaardejer *Jens Pedersen*, Bredsten, 1946.
Arnold Hansen: Gaardejer *Anders Rasmussen*, Hjarnø, 1962.
Marius Hansen: Lærer *Jens Jensen Ravn*, Mølholm, 1946.
Arnold Hansen: Lokalhistorikeren *Aage Simonsen*, Horsens, 1935.
H. C. Hove: Sparekassedirektør, Gaardejer *Søren A. Skousen*, Ildved, 1949.
G. Skytte Nielsen: Lærer *August Sonne*, Vejle, 1944.
Johs. Kjølbye: Amsforvalter *Jørgen Swane*, Vejle, 1957.
John Kvist: Pantefoged *Søren P. Sørensen*, Egtved, 1960.
C. Eliassen: Redaktør *N. E. Therkilsen*, Kolding, 1945.
Rasmus Mortensen: Museumsleder, Overlærer *Albert Thomsen*, Holbæk, 1953.
Hans Thomsen: Overlæge *Holger Thorborg*, Hornsyld, 1945.
Rasmus Mortensen: Amtmand, Kammerherre *Knud Valløe*, Vejle, 1937.
L. Petersen: Arkitekt *H. Zachariassen*, Fredericia, 1953.

Nationalmuseet

Ejnar V. Jensen fot

Fig. 3. Detail fra Prædikestolen
i Engom Kirke

**VEJLE OG OMEGNS
ANDELS-SVINESLAGTERI**

*

CHARLES HINDBORG A/S

Papir en gros — Papirvarefabrik — Bogtrykkeri

Vejle, telf. 38*

KOLDING ANDELSMEJERI

Konrad Jørgensens Bogtrykkeri A/S

Telefon 2 14 88

KOLDING

A/S FRØCONTORET

KOLDING

Grundlagt 1887

Telf. 2 43 44

Leverer 1. kl. mark- og roefrø under statskontrollens selvvirkende kontrol.

FRØAVL - FRØHANDEL

Forsikring — så

Assurandør H. H. Ottsen

Forsikringselskaberne NYE DANSKE

Buen 2 - Telf. 2 00 44 - Kolding

ROBERT STEINFATH

Aut. gas- og vandmester - Blikkenslager og skiferdækker

Installation af wc, badeværelser og ethvert sanitært anlæg

Telefon 2 04 01 - Kolding

Reserveret

Meddelelse til medlemmerne.

Ældre årgange af Vejle Amts Aarbog kan fås ved henvendelse til vor kasserer: Organist H. C. F. Hansen, 6. Julivej 58, Fredericia. Tlf. 1115.

For medlemmer er priserne pr. årgang:

1906—1940	kr. 3,00 (ikke medl. bogladepris kr. 4,00)
1941—1949	- 4,00 (- - - - - 5,00)
1955	- 4,00 (- - - - - 5,00)
1956—1961	- 8,00 (- - - - - 12,00)
1962	- 10,00 (- - - - - 15,00)

Realregister for årgangene 1905—1960 kr. 5,00 (ikke medl. kr. 7,00)

Ved forsendelse tillægges porto.

Udsolgt er årgangene:

1905	1919	1951
1906 1. halvbd.	1923 1. halvbd.	1952
1917	1936 2. -	1953
1918	1950	1954

Restoplagerne af mange årgange er forøvrigt **meget** små.

Desuden sælges følgende bøger:

	Medl. kr.	Ikke medl. kr.
Vejle Amts historiske Samfunds 50 års festskrift: »Jelling det gamle kongesæde.« (208 sider i stort format rigt illustreret i sort og farver.)	15,00	20,00
Rasmus Mortensen: Jysk Jærn. (Undersøgelser vedrørende den gamle jærnvinding af myremalm) 137 sider.	10,00	15,00
Vejle amt. En hjemstavnsbog (årbøgernes årgang 1934) 2 bind på ialt 560 sider, rigt illustreret.	6,00	7,00
Abitz og Bredsted: Litteratur om Vejle Amt. 252 sider.	3,00	4,00

Vore medlemmer

bedes hver især agitere stærkt for tilgang af nye medlemmer på land og i by. Den, der ikke kender sin egns skæbne gennem tiderne, bliver aldrig rigtig hjemme, selv om hun eller han er født på stedet.

Ny medlemmer indmeldes til bestyrelsen.

I dette læg er indhæftet supplement til årbog 1963 og supplement til realregister (som ved årbøgernes indbinding bedes udtaget og indsat på rette sted).

